255

«شورا» نڭ

تل یاریشی

2292
A 1299

مرتبی: رضاء الدین بن فخر الدین

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

اورنبورغ
«وقت» مطبعه سنده باصلدی.
١٩١٠

Типографія газеты „Вактъ" въ Оренбургѣ.

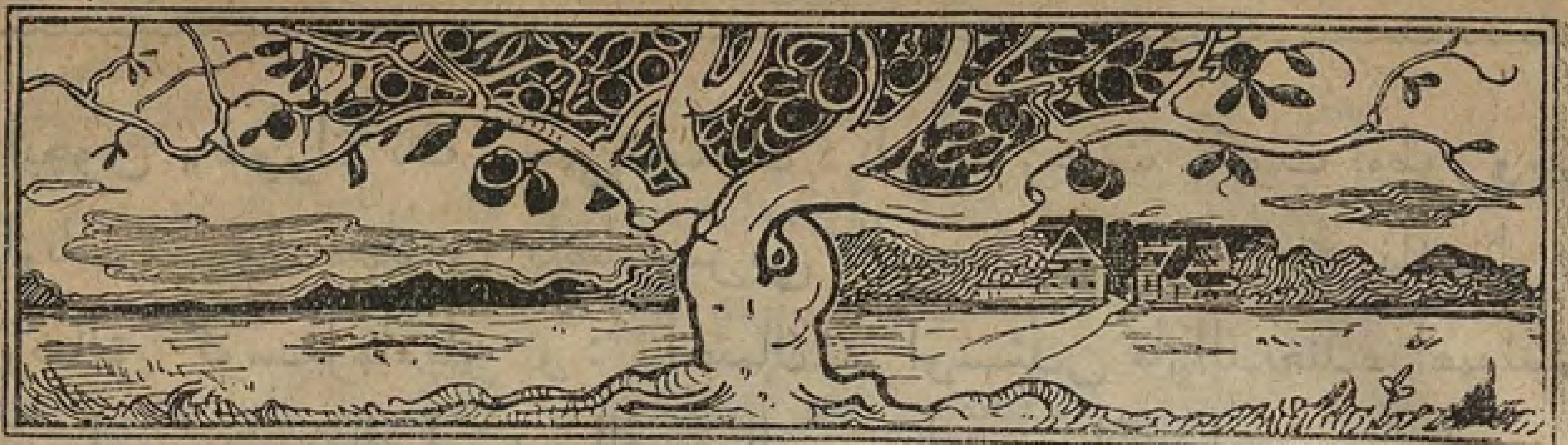

تل یاریشی

١

«شورا» مجموعه‌سی کچن ییل بر قلم مسابقه‌سی آچوب، بو طوغروده برر مقاله یازوب اداره‌گه کوندرمکلرینی اوقوچیلردن رجا ایتمشیدی. اوز تلمزگه عائد مسابقه اولدیغی ایچوندر، اوقوچیلر اوشبو رجانی آچیق یوز ایله قبول ایتدیلر و خیلی مکتوبلر ترتیب قیلوب اداره‌گه کوندردیلر. اگرده اداره طرفندن اوشبو مسابقه یابلمامش اولسه ایدی احتمال‌که دخی بر قدر مقاله‌لر کلمش اولور ایدی.

آرامزده برنچی اش اولدیغندن گوزل طرزده یازلمش مقاله‌لرنڭ صاناولی و آز اوله‌چغنده شبهه یوق. بو کبی شیلر بر آز تجربه‌لر وتفتیشلرگه باغلودر. بزنی ممنون ایتمش نرسه ایسه پك کوب آدملر خصوصا یاش شاگردلرنڭ اهمیت ویرمکلری و شونڭ ایله شغللنمك لری‌در. بو کونده پك سیراك کورلمش گوزل مقاله‌لرنڭ کله‌چك بر کونده تجربه و امتحانلر سببندن کوب اوله‌چغی ممکندر. یغمورلر سیراك تامچیلر ایله باشلانور.

«تل یاریشی» حقنده اداره‌گه کلمش مقاله‌لرنڭ بتونیسنی باصار

ایچون „شورا“ نڭ حجمی مساعد دگلدر. زحمت چکوب اوطوروچی لرنڭ محصول قلملری باصلمقسزین قالمقینه „شورا“ نڭ ناشرلری رضالق کوسترمادیلر و: „احتمال‌که اوستدن قارالدیغنده اهمیتسز کورلمش بر مقاله ایچنده الڭ بهالی بر لغتمز یا که ادبی بر تعبیر و آتالر سوزی اوله بیلور، شونڭ ایچون بلا تفریق هر برینڭ باصلمقی مطلوب» دیدیلر. اوشبو سببدن „تیل یاریشی“ مقاله‌لری „شورا“ ده طبع ایدلمك یرنده „شورانڭ تل یاریشی» اسمی ایله اوشبو رساله‌نی ترتیب قیلاورغه قرار ویرلدی. هر بری بر یرده کورنوب طورلسون ایچون بو کونگه قدر «شورا» ده باصلمش مقاله‌لر، تکرار اولسه‌ده بونده‌ده باصلنه چقلردر.

٢

رسول اکرم حضرتلری هجرتی ایله ٧٤٥ تاریخنده وفات اولان ابوحیان اندلسی، ترك تلینڭ صرف ونحولری ترك قوملرینڭ اجتماعی حاللری حقنده «الادراك فی لسان الاتراك»، „زهر الملك فی نحو الترك“، „کتاب الافعال فی لسان الاتراك“، „نفحة المسك فی سیرة الترك“ اسمنده رساله وکتابلر تألیف ایتدیکی روایت قیلنور. اوشبو اثرلرنڭ برنچیسندن قول یازمه بر نسخه‌سی „استانبول“ ده بایزید کتبخانه‌سنده بو کونده هم اولدیغنی ایشتدك.

اندلس مملکتنده طوغوب‌ده عرب مملکتلرنده سیاحت ایدوب یورمش بر عرب عالمی ترکیچه اوگرنمك ایله‌گنه قناعت ایتمای بلکه آنڭ نحو وصرف کبی قاعده‌لری حقنده اثرلر تألیف ایدر اولسه اصل ترك عالملرینڭ بو طوغروده اولان خدمتلری دخی آرتق اوله‌

چغی لازم کلور. فقط ترك عالملرینك هر تورلی فن علملرگه خدمت ایتدیکلرینی روایت ایتمکده اولان تاریخ، کندی تللرینه خدمت ایتمکلری حقنده سکوت ایله کچر.

عباسی خلیفه‌لر عصرلرنده، بر وقتلر ترکلر بتون بتونه حکومت اشلرینی اوز قوللرینه آلدیلر، نهایت تورلی اورنلرده مستقل ترك حکومتلری تأسیس ایتدیلر. اوشبو سببدن ترك عالملری الوغ منصبلر و شهرتلرگه نائل اولدیلر. لکن بو کبی بختیار وقتلرده ده ترك حاکملری وترك عالملرینك اوز تللرینه خدمت ایتدیکلری مروی دگلدر.

ترك قومینك معتبر صانالدقلرینه دلیل یوزندن شول یتسه کرکدرکه عرب عالملرینك بیوکلرندن اولان جاحظ، ترك قومینی مدح ایدوب „ مفاخر الترك “ اسمنده بر رساله یازمشدر. اوشبو رساله‌ده ترکلرنك شجاعتلرینی، وطنپرورلکلرینی، اویاو و غایت زیراك اولدقلرینی تعریف ایتدیکی حالده تللرینه محبت ایتدیکلری خصوصنده سوز سویلاماز.

نه حکمتدرکه ترك قومی کندی تللرینه محبت ایتمامشلر، باشقه تللر آراسینه کرتور ایچون — اقتدارلری وهمتلری نسبتنده غیرت کوسترمامشلردر.

ترکیچه‌نی الك ایلك مرتبه رسمی بر تل صانامش حکومت، روم سلچوقلری اولوب آنلردن صوك ترکیادر. شرق طرفنده ترك ادبیاتنی تأسیس ایدوچیلرنك پیرلری علی شیرنوایی اولمشدر (۹۰۶ ه ده وفات). ترجمهٔ حالی „ شورا “ ده یازلمشدر. (ایکنچی سنه، بیت ۵۱۳)،

٣

بز و آنا تلمز

روسیه ترکلری آراسنده اوزلرینڭ آنا تللرینه حرمت ایتمك، لازم درجه‌ده اولمادیغنی سویلرگه حاجت یوق. برنچی مقتدا بهلری اولان محمدجان مفتی حتی اوقور یازار بیلمگان کیمسه‌لر اسمینه اولان رسمی کاغدلرینی‌ده فارسیچه یازمشدر. مفتی حضرت حقنده بویله فارسیچه یازمقنی آنا لسانینه حرمت ایتمادیکندن باشقه‌غه حمل قیلورغه یول کورنماز.

کشی آڭلاماسون‌ده شونڭ سببندن بر تورلی عنوان کسب ایدلسون وشهرت صاقلانسون قصدی ایله‌ده عربی و فارسیچه یازوب شغللنوچیلر اولدیغی مرویدر. فقط محمدجان مفتی حقنده بویله فکرده دگلمز.

معاصرلرمزدن بر ذات: «بزم مؤلفلرمز کتابلرینی ممکن قدر خلقلر آڭلامازلق روشده یازارغه طریشدقلری حالده فرنکلر حتی فنی اثرلرینی‌ده آولدن بوکون کیلگان خادمه و خادملری آڭلارلق روشده یازمق ایچون اجتهاد قیلورلر ایدی، آشچی خاتون آڭلارلق اولمغان اثرلر خواه فنی و خواه باشقه اولسون قبول کورلماز ایدی، شونڭ ایچون مسلمانلر توبان قالدیلر و فرنکلرده بونلرنڭ اوستلرینه حاکم اولدیلر» دییور.

اورنبورغ صوبرانیه‌سنده خدمت ایتدیکم وقت، مذکور اداره‌ده اعضا اولان برهان‌الدین حضرت‌که بر مناسبت ایله: «حضرت! یازوب ویرمش ریزالوتسیه‌لرگز پك مغلق اولدیغندن ترجمانلر کوب مشقت کوره‌لر، کوب سوزلرگز یوقاری جمله‌گه‌ده توبان جمله‌گه ده قوشارغه

ممکن اولدیغندن مقصود آڭلاشلماز، شوندن شکایت قیلەلر، آچیق آڭلارلق اسلوبده یازوب ویرر اولسەگز ترجمانلرغه راحتلك ویرمش اولور ایدگز» دیدم. حضرتده بوڭا قارشـو: «اویله دیمه! آچیق و آڭلارلق روشده یازار اولسـەق آنلرنڭ بزده احتیاجلری قالماز وحرمتمز بتار، بزنڭ فضیلتمز آنچق آنلر آڭلامازلق طرز ایله یاز- مقده‌در، آنلر هر ساعتده بزم یانمزغه کروب: ــ حضرت! بو سوز نیچوك؟ آڭلاب بولمی ــ دیه عرض افتقار قیلوب طورسـونلر، اوزلرینڭ بزگه محتاج ایدیکلرینی اونوتماسونلر!» دیدی (١).

اوفا اطرافنده طوروچی و کندی یازومزدن پك آز خبردار اولوچی بر میرزادن: «بو توچکه وزاپاتیه‌لر بزم یازومزغه‌ده یاریمنی؟» دیه و ایکنچی بر آخونددن: «بو تیلیفون ایله بزنگچه سـویلاشرگه‌ده ممکنمی؟» دیه ایشتدیکم وار. یوقسه ایلك وقتلرده تلمز و یازومزنڭ رسمی کاغدلرگه اسـتعمال ایدلنورگه یارامیه‌چغنی ظن ایدوچیلر اولمشمیدر؟ دیه خاطره کلور. اورنبورغ دوخاونوی صـوبرانیه سی ارخیڤ اسنده یوقاری زمانلرغه کتدکچه روسچه‌غه نسبت ایله اوز تلمزده یازلمش کاغدلرنڭ آزایا وارمقی بر حکمتسز دگلدر. حتی یکی چیقدیغی ییللرده بعض بر صرف مسلمان قریه‌سینه ویرلمش میتریقه‌لر هم روسچه یازلمشدر (بونی ایسه البته ملالر اوزلری یازمامش بلکه باشقه‌لردن یازدرمش اولورلر). مع ما فیه کانتونلر کانسیلاریه‌لرنده آنا تلمز ایله یازمق عادتی اولدیغی انکار اولنماز.

---

(١) اوشبو وقتده بویله جواب ویردی ایسه‌ده صوڭ وقتلرنده آچیق ایدوب یازمق حتی جمله‌لر آراسینی طنشلر قویوب آیرمق قاعده‌لرینه رعایت ایدرگه باشلامشیدی.

٤

تلمزگه خدمت ایدوچیلر

آنا تلمزگه کوبمی آزمی خدمت ایدوچیلر ایلکدن هم اولمشدر. بونلر حقنده تفتیشلر ایدرگه وحقلرنده بر دفتر ترتیب قیلورغه هنوز یتشدیکمز یوق.

امام بخاری حضرتلری: «بر وقتده انس بن مالك (رضی الله عنه) دن حدیث روایت ایدوچیلر کیملر ونه قدردر؟ دیه خاطرمه کلوب صانارغه کرشدم وطوتاشدن اوچیوز قدر آدم صانادم.» دیور. بو ذاتنك خاطرەسینه تعجب ایتمك ممکن دگلدر. ایلکدن دفتر ایدوب قویمامش شیلر حقنده بزم ایچون بیش اون آدم صانامق محال حکمندەدر.

هر نه آنا تلمزگه خدمتلری اولمش کیمسەلرنك خاطردە وارلری بونلردر:

۱) ابو المنیخ افندی (۱). بونك اوز تلمزده اولان شعرلری آغزلردە روایت ایدلنوب یورر و بعض بر اثرلری قزان شهرنده هم طبع اولنمشدر.

۲) مرتضی حاجی (۲). بونك قول یازمه بر سیاحت نامەسینی کوروب رسم خطلرینی وعبارتلرینی تصحیح قیلوب «آثار»ده یازدم. کندی املاسی واسلوبی ایله یازمادیغم ایچون بو کونه قدر اوکنمکدەیم. اصل نسخەنی عینا باصدروچی اولەچغینه امیدم یوق، بناء علیه بو اثر دنیا یوزندن یوغالور.

۳) صالح کوکلاشوف. بو کیمسه اورنبورغ عربی مکتبده

---

(۱) ترجمهٔ حالی «آثار»ده. ج ۱ بیت ۲۰۰.

(۲) ترجمهٔ حالی «آثار»ده. ج ۱ بیت ۳۳.

اوقوچی شاگردلر ایچون «دیوان حکایت تاتار» اسمنده توزومش و۱۸۵۹ تاریخنده ۱۲۴ بیتده «قزان» خزینه مطبعه‌سنده خزینه مصرفی ایله طبع ایدلمشدر.

۴) عبد الحکیم بن عبد الرشید. بو کیمسه ۱۸۵۴ نچی ییلده «پیتربورغ» شهرنده طبع ایدلمش زویوف اسملی کیمسه آطلسنی اوز تلمزگه ترجمه قیلوب لطف الله بن عطاءالله الالمتی یازوی ایله محمد ولی یحیی‌ن نام کمسه‌نڭ «قزان» ده اولان تاش باصمه خانه‌سنده ۱۸۶۱ تاریخنڭ طبع ایتدرمشدر. بوندی خریطه یاصالمقی شول زمانلرغه کوره بیوك بر موفقیت وتلمزگه خدمت ایدیکنده نزاع قیلوچی اولماز (۱).

فقط باصلنه طورغان تاشنڭ مساعده‌سزلگی سببندن اولسه کرك بو خریطه‌ده الوغ یاگلشلق واردر.

۵) هبت‌الله ایشان. منظوم اثرلری و «مجمع الآداب» اسمنده اولان بر کتابی کوب مرتبه‌لر نشر اولنمشدر (۲).

۶) اسماعیل حاجی. بونڭ یازمه سیاحت نامه‌سینی تابوب ترتیب ایتمشیدم. «مكتبة الشركة» مصرفی ایله قزان شهرنده «خاریتونوف» طبع خانه‌سنده ۳۲ بیتده باصلوب تارالدی (۳).

---

(۱) قزان یاقیننده «الوغ منگار» قریه‌سی امامی شاه احمد ملا احمدی اوغلی بزگه یازمش خصوصی بر مکتوبنده اوشبو ذات حقنده دیه‌در: «عبد الحکیم، قزان اویازی «اتنه» قریه‌سنده عبد الرشید ملانڭ اوغلی اولوب قزانده بایمراد حضرتده اوقومشدر. یاش وقتمده بن آنی کوروب قالدم، امام اولورلق علمی اولسه‌ده نیچوندر بو وظیفه‌نی اوستنه آلمادی بلکه خصوصی صورتده روسچه اوقودی. حق آلوب محکمه لرگه عریضه‌لر یازار ترکه، تقسیم ایتمك کبی اشلرده آدواقاتلق قیلوب یورر ایدی، ترکه نزاعی حقنده بر کیمسه‌گه یاللانوب طرویسکی شهرینه واردیغنده کیناتدن وفات ایتدی».

(۲) ترجمه‌سی «آثار» ده مذکوردر. ج ۲ بیت ٤٤٤.

(۳) ترجمهٔ حالی «آثار» ده مذکوردر. ج ۱۰ بیت ۵۰.

۷) حسین فیضخانی. بو کیمسه «مسقوا» شهرنڭ اولان حکومت ارخیڤ اسندن قریم خانلری طرفندن مسقوا پادشاهلرینه یازلمش مکتوبلرنڭ نسخه‌لرینی کوچروب آلوب الوغ بر جلد کتاب وجوده کتورمشدر. مذکور کتاب مستشرق ویلیامینوف – زیرنوف طرفندن ١٨٦۴ نچی ییلده «پیتربورغ» شهرنده نشر اولندی (١).

۸) شهاب الدین المرجانی، - و ۹) عبد القیوم الناصری. بو ذاتلر هر کیم گه معلوم اولوب اوز تلمزده بیوك بیوك اثرلر یازمشلر و تلمزنڭ رواجینه وعمومی صورتده تارالمقینه سبب اولمشلردر. کتاب و رساله‌لری، مشهور و هر یرده معروف اولدیغندن سوز اوزایتورغه حاجت کورلمادی (٢).

***

آنا تلمزنڭ بو کونده سلامت اولان خادملرینی کوسترمك لازم اولسه شبهه یوقدرکه بو ذات «ترجمان» محرری اسماعیل بك غصپرینسکی حضرتلریدر. هر کیم آڭلارلق روشده آچیق، افاده‌لی و روحلی اولان قسقه جمله‌لر، گوزل و ادبی تعبیرلر اصولینی باشلاب اوشبو ذات میدانه قویمشدر. بونڭ عبارتلرنده غریب کلمه‌لر، چیغشسز جمله‌لر، بر معنی ایچون بر قاچ لفظ مترادفلر اولماز. بونڭ صوڭنده میدانه چیقمش محررلرمزنڭ تحریر و تألیف طوغروسنده مرتبه‌لری متفاوت ایسه‌ده هر بری اسماعیل بك حضرتلرینه شاگرددر. ترکی تلینڭ برنچی مصلحی علی شیر نوابی ایسه ایکنچیسی هیچ نزاعسز اسماعیل بك حضرتلریدر.

---

(١) ترجمهٔ حالی «آثار» ده مذکوردر. ج. ۲ بیت ۴٣٢.

(٢) بونلرنڭ هر ایکیسنڭ ترجمه‌لری «آثار» ده یازلمش ایسه‌ده هنوز طبع ایدلمامشدر.

۵

تل صاقلامق یولی

اوزلرینه مخصوص تللری اولمغان قوملر مستقل ملت صانالمازلر، صانالور اولسه‌لرده دواملری اولماز. طوغروسی «تلسز قوم، موهوم قوم» دیمکدر. شونڭ ایچون آنا تلینی صاقلامق هر کیم ایچون مقدس بر وظیفه‌در. بوکون الڭ یراق باباലرمزدن میراث قالمش شیئمز یالکز تلمز و سوزلرمزدر.

تل نیچوك صاقلانور؟ اجراسی و تطبیق ممکن اولور، اولمازمی بونسی معلوم دگل، اما مذکور سؤالنڭ درست جوابی ایسه: «ابتدائی مکتبلر و ادبیات ایله صاقلانور» دیمکدن عبارتدر.

ادیبلر، تل ایچون قاعده‌لر ترتیب ایتسه‌لر؛ لغتلرنی ییغوب لغت کتابلری یازسه‌لر؛ هر کیم آکلارلق و محبت ایله اوقورلق روشلرده کتابلر و رساله‌لر، غزته و مجموعه‌لر نشر ایلاسه‌لر؛ معلملرمز ابتدائی مکتبلرده ترتیب ایله اوقوتورغه موفق اولسه‌لر؛ خصوصا کله‌چك کونلرنڭ آنالرینی بو کونگی بالا وقتلرنده اوقورغه و یازارغه اوگرتسه‌لر، ـ تل صاقلانور و أصلا منقرض اولماز.

جهان یوزندن منقرض اولمش قوملرنڭ تللری حقنده فرنکلر صرف و نحو، لغت کتابلری ترتیب ایتدیکلری معلوم. شونلردن عبرت آلنسه بزم ایچون هم ضرر اولماز.

اصول جدیده مکتبلرینه بتون کوچی ایله قارشو یوروچی بر قهرمان ایله مذاکره ایتدیکمده قهرملن: «اصول جدیده مکتبلری دین بتوگه سبب اولور دیه شکلنه‌مز» دیدی. بن‌ده بوکا: «یهودیلر، نمسه‌لر، روس و لاطیشلر ایله یونغه بویالمش تیکانڭ قبیلندن

آرالاشدیغمز بو عصرده اگرده اصـول جدیده مکتبلری اولماسه هم تل هم دین بته‌چکی و بو سببدن بتون ملت منقرض اوله‌چغی حقیقت ایکن، شك وشبهه‌لر ایله اواره اولوب یورمکده نه معنا وار؟ » دیدم.

سامار، اوفا، پیرمه و اورنبورغ، توبول و آقملا غوبیرنالرینڭ یوزده توقسانی مسلمان و ترك قبیله‌سی اوله‌رق یاشادقلری وقتده تـل صاقلامق قولای ایدی. لکن اول وقتلر اوتدی، ایمدی مذکور غوبیرنا لرده ترکلر تقریبا اوچونچی الوش اوله‌رق قالوب وارمقده‌لردر. اوزاق زمانلر اوتماز تللری یکی آچلمقده اولان بالالر اوزلرینڭ آنالرندن ــ « ژیلیزنی داروغا » نڭ روسچه‌سی نیچك؟ ــ دیه‌صورارغه باشلارلر.

٦

تل یاریشنده اولان شرطلر

« شورا »ده آچلمش « تل یاریشی» طوغروسنده برنچیلك آله‌چق مقاله‌نڭ ادبی اولمقی شـرطدر. بونی ایسه بیان قیلورغه‌ده حاجت یوق. شونڭ ایچون خواه حقیقی وجدی، خواه فرضی و خیالی اولسون مقاله‌نڭ ممکن قدر سلیس و روحلی صورتده اولمقی لازم کلور. بونڭ اوستنه مقاله‌نڭ صرف ترکچه اولمقی‌ده شرط ایدلمشـدر. بویله بر مقاله تابلنور اولسه برنچیلك ایله البته آڭا حکم ایدلنور. لکن تربیه ایدلمادیکی سببندن اوچدن ایکی الوشی ضایع اولوب بتمش تلمز ایله قرق یول قدر ادبی و روحلی بر مقاله یازلمق امیدی پك آزدر. شونڭ ایچون بویله مقاله تابلماز ایسه طبیعی، چیت تل آزراق اولان مقاله‌لر، برنچی حساب ایدلنورلر، خصوصا مقابللری اونودلدیغی

سببندن پك کوب یات سوزلر بو کون بتون بتونه اوز آنا تلمز حکمینه کرمش، خواص و عوامنز آراسنده کندی مالمز کبی تصرف ایدلمکده اولمشدر.

بر تلنك بتون لغتینی بیلوب بترمك - کرك شول تلنك اوز بالاسی ده اولسون - ممکن دگلدر. عرب ادبیاتینی تأسیس ایدن عرب عالملرینك بر چوقلری صحرالرده عرب قبیلەلری آراسنده لغتلر و لغتلرنك تفسیرلرینی ایزلب یورمکلرینك سببی اوشبودر. بناء علیه بزم ترکی قبیلەلرینك بعضیلرنده اولان بعض بر کلمەلر، باشقەلرینه کوره تمام چیت حکمنده اولنورغه ممکن.

۷

اوشبو رسالەنك ترتیبی

«شورانك تل یاریشی» اسمنده اولان بو مجموعه اوشبو بولملرگه آیرلمشدر:

برنچی بولم. بونده «شورا» ده درج اولنمق ایچون چیتلردن یبارلوب ده اورون اولمادیغی سببلی باصلمقسزین قالمش مقالەلردن بعضیلری درج اولنور.

ایکنچی بولم. بونده بعض بر ایسکی وقتلرده یازلمش مکتوبلردن نسخەلر یازلور. بو کونگی تلمز ایله یراق بابالرمز تللری آراسنده مقایسه یورتوچیلر ایچون بونلرنك بر قدر اهمیتلری اولەچقدر.

اوچونچی بولم. بونده «تل یاریشی» حقنده اولان مقاله‌لر، اوزلرینک ترتیبلری ایله درج اولنورلر.

دورتنچی بولم. بونده «شورا» ده درج اولنمش «تل یاریشی» مقاله‌لری حقنده اولان انتقادلردن بعضیلری درج اولنور.

بشنچی بولم. بونده «شورا» غه هدیه ایدلمش رساله‌لردن بعضیلر درج اولنور.

برنچی بولم

تل حقنده اولان بعض فکرلر.

۱

تل توزه‌تمك.

بزم روسیه ترکلرینك طوگغان بوزلانغان فکرلری اریمگه باشلار باشلاماز (هر نه قدر کوبسی خیالده‌غنه اولسه‌ده) اصلاح فلان دیگان سوزلر آغزلرندن ایشدلورگه و اثرلرنك کورلورگه باشلادی. اصلاحی لازم و توزه‌تمك تیوشلی، دیه باغروب چاغران مسئله‌لرینك بریده (تل توزه‌تمك) مسئله‌سیدر.

کره‌گندن آرتق چیت سوزلر قاتشدرماسقه ممکن قدر اوز تلمز، اوز سوزلرمزله سویله‌ب یازارغه تیوشلی دیگانلرمز اولدیغی کبی، آنا تلمزنك تمسز و ادبیاتقه یوغشسز هیچ توزه‌تورلك بولمغان بر طوپاس تل اولدیغنی، توزه‌تو و طوپاسلقدن چغارو ایچون آراسینه کوب عربچه، فارسیچه‌لر قاتشدروکرك اولدیغنی سویلگانلرمزده یوق دگلدر.

البته هر کیمسه‌نك بر فکری و هر فکرنك بر دلیلی اولور. بنمده فکرم آنا تلمزنی ایشکه کرتمك و تاتلی بر تل چقارمقدر. بگا کوره تلمزنی (تورك تلنی) تاتلی برتل ایتمك ممکندر. چونکه بر تل

و بر سوزنك تاتلی اولوی یالگز (مفرد) گوینچه تاتلی اولان سوزلر-ینی شول قاعدەلری بوینچه جیمق سویلەمك ایله ، تلنك سوچك (بلیغ) اولوی ایسه اورنینه کوره سویلاب یازمق ایله اولور .

قاعده بوینچه یازمق و اورنینه کوره سوز سویلامك یازوچی و سویلاوچی اشیدر. بو توغریده تلنك کریشی یوقدر. قاعدەلری ایسه ادبی تللردن صانالغان عربچه ایله روسچەنقندنده ینگلدر. مثلا تلمز ده مصدر، جمع یاصامق آغرلغی هیچ یوقدر. تعدیه ، مطاوعت ، مفاعله قاعدەلری غایت ینگلدر .

تلمزنك مفردلرینه کلنچه : ایشلاندیکنده غایت تاتلی و تملی اولەچغی شبهەسزدر . مثلا : « بیزەنمك ، توزەنمك ، ایچون باشقەلرغه بارما » کلمەلری نه قدر تاتلیدرلر. بزم تلمزده ثمن معناسنده یور-تلگان « آقچه » ، کاپیك یرنده طوتلغان « تین » ، طبع معناسنده توتلغان « باصمق » سوزلری کبی لغت معناسندن باشقه اصطلاحی معنالرده یورتلگان سوزلرده یوق دگلدر. الحاصل تلمزنك طوپاس ظن ایدلوی ایشلاتمەدیکمزدندر . تل طوپاس و تمسز دگل ؛ لکن بز ایشلکسز و یالقاومز .

بزلره بو تل توزەتمك خصوصنده عثمانلی ترکلرینه ایارمك (بو مقالەنك بوندن بر نیچه یل ایلك یازلدیغی دقت ایدلسون) و آنلر کبی هر یازدقده عربچه، فارسیچه، و باشقه تللردن یاکی یاکی سوزلر آلا بارمق و اول آلنغان سوزلرنی ملت بالالرینه آکلاتمق ایچون هر یلده قاموس کتابلرینی آشلامه (علاوه)لر ایله زوراینا تورمق - بکا کوره - غایت ضررلی و کوکمزدر . اول تقدیرده طوطی کبی یوریمك اولوب اوز یوروینی اونوتقان صایصقان کبی اولاچغمز شبهەسزدر .

بزگه اوز تلمزده بولمغان سوزلرنی عربچه ، فارسچه و باشقەدن

آلمق ممکندر. اوزگده اولمغان نرسه‌نی ـ کرك اولسه ـ باشـقه‌دن صورمق آلمق شرعاده درستدر. اما اوز تلمزده اولغان سوزلر یرینه عربچه و یا باشقه سوزلر یورتمك، اوز تلمزنی یالگز اعراب یرنده گنه قالدرمق اصل تلمزنی توزه‌تو اولمای بلکه آنی بوزمق و یاکی بر تل چقارمق هم ملت بالالرینی آداشدرمقدر.

مثلا فاراگز: «افندیلر کراك سویلاشوده وکراك یازوده اولسون اوز تلگزنی ایشلاتگز، یات سوزلر چیت تللرنی قاتشدرودن اجتناب ایدگز!» دیه‌چك یرده: „افندیلر کرك تکلمده وکرك کتابتده اولسون لسان مادرانه‌گزی استعمال و السنهٔ اجنبیه‌یی استعمالدن اجتناب ایدگز!» دیمك یاکی تل یاصاو و ایلکی تلنی یوغالتو، ملت بالالرینی آداشدرو دگلمه نه‌در؟

خلاصه: تلمز، لغتلری جیولغان تقدیرده باشقه تللرگه بیك آز محتاج اولورلق درجه‌ده بای؛ ایشلانگان لغتلری تاتلی، قاعده‌لریده ساده وینگلدر. تلمزنك یوغالوب، اونودلوب بارمقده اولان سوزلرینی نیچوکده تابوب اشکه کرتمك وقولاقلرغه ایه‌لشدرمك لازمدر.

محمد صلاح اژدانف الجنای' «اوفا» غوبیرناسنده.

٢

تل مسئله‌سی.

قرغز ـ قزاق ملتی، ترك اقوامندن بر تارماق اولدیغندن، ایسکی ترك قوقوسینك کوبره‌گی بونلرده محفوظدر. جمله‌دن بری قرغز قزاقلرنك

تللری صرف ترك تلی اولوب، چیت سوز یوزگه ایکی نسبتنده‌در.

قرغز ـ قزاقلرده ترك تلینك محفوظ اولماسی اوطوراق اولمادیقلرندن وباشقه ملتلرگه آرالاشمادقلرندن، اشسز اولوب سوزدن باشقه‌نی آکدیماغانلقلرندن ایلرو کیلمشدر.

بو صوڭ زمانلرده بونلرنڭ یرلرینه مهاجر روسلر کیلدیلر؛ سهام حوادث وطبیعت دهر قرغز ـ قزاقلرنی روسلره آرالاشدردی: بر قزاق روس آولینه واروب کیراکلی نرسه‌لر صاتوب آلور. کذلك بر روس ده قزاق آولینه کیله‌رك مال صاتوب آلور.

بو آرالاشو، لغات واسالیب تراکیبی برقید درونده محفوظ اولان قوملره فایده‌لی ایسه‌ده نادان قوملره زیانلیدر. نادان ملت، عِلملی ملتلرگه آرالاشسه تللرینی‌گنه دگل عرف عادتلرن ده اوطدیرر.

قرغز ـ قزاقلر بلغار ترکلرینڭ صوقماقلرینه توشوب یلدن یلغه سوزلرندن آیرلوب، محاوره‌لرنده بر طاقم روس سوزلری قوللانوب، چلغی ترك تلی دیدیکم تلنی جوغالتا باشلادیلر.

مثلا: «ناوقان» لفظی موقع استعمالدن توشوب آنڭ اورنینه «پومشچ» لفظی منوب اوطوردی؛ باشقه لفظلرده شولایچه‌در.

اگر آلدن آلوب چاره‌سینه کرشوچیلر اولماسه قرغز ـ قزاقلر تللرندن آیرلاچقلردر. ذکر ایتدیکم تلنی اشبو صاف حالنده طورغاننده ـ قوروق صالوب اوسداب همده باشقه ترك لهجه‌لری ایله صالسدیروب بر لغت کتابی آندن آشسه بر قاموس وجوده کیلتورلسه قرغز ـ قزاقلرنڭ استقباللری ایچون بر بیوك حاضرلق اولور ایدی دیه فکر ایدام.

بن اون سیگزمڭ قزاق لغتنی قوروق صالوب قوراغه قامادم؛ ایندی نوقته صالوغه بنده اقتدار یوق. «لهجهٔ قزاقی»ناملی اثریمه کوموك ویررلك واورناك آلورلق، هر سوزنڭ اصلینی بلگزرلك،

ترك تلینك مخزنی اولان بر کتاب عالم مطبوعاتده وارمی؟ دیه سؤالمی تمام ایدوب «شورا» ده جواب یازمقگزنی اوتنهم.

پیترو پاۋلوسك عمر جانی اوزاق الجان اوغلی جانیبیکوف.

۲۸ مای ۱۹۰۹.

ایکنچی بولم

بعض بر ایسکی یازولردن نسخه‌لر.

۱

فاطمه سلطان قبری

« یعقوب سید بابای یالاتمه قلعه‌سیده اولکان تورا بولوب طرغان بر زامانلاردا اسکی بسته‌دا آرسلان خان برلان فاطمه سلطان نینك مازاراتنده تا کیا آستینه کروب اسکی بسته‌نوکی بر خاطون صولطان لارنینك کفین‌لارین غیری اسبابلارین اوغرلاب سویوب چققان یعقوب سید اول خاطونی شول بسته طاقانیده آستورغان ».

***

بو یازو ویلیامینوف - زیرنوفنك « قاسم پادشاهلری و شاهزاده‌لری » اسمای اثرندن آلنوب کندی رسم واملاسی ایله یازلدی (ج ۳ بیت ٤۹۷).

اوشبو یازونی بو کونگی یازوچیلر اوشبو روشده یازارلر ایدی: « یعقوب سید بابای - یالاتمه - شهرنده توره اولوب طوردیغی وقتده (قاسم شهرنده) ایسکی بیسته‌نك بر خاتون، ایسکی بیسته‌ده آرسلان خان ایله فاطمه سلطان مزارلرینه تکیه آستوندن کروب، سلطانلرنك کفن وباشقه اسبابلرینی صویوب اوغرلاب چیقدی. شول (اوغرلاوچی) خاتونی یعقوب سید، بیسته‌ده اولغان داغانغه آسدردی (اولدرتدی) ».

٢

بو اول زپیس خطی ترور

تاریخ منکدا یوزدا اون اوچدا ایردی اسد یولدوزی دا ایردی صفر آی‌نینك اون توقوزنچه کون ایردی سه‌شنبه ایردی سبر یولی‌نینك اوفو اویازی‌نینك بالقچ ایلی‌نینك بای بکت ایۋودا یازلدی بو زپیس سبر یولی‌نینك اوفو اویازی‌نینك قرتانوب ایلی‌نینك بك قول اوغلی ممبات قول کیلدی اوراز اوغلی کون طوش تیمر بك اوغلی صولدان قول یولداشلاریم اینم اوغلوم برلان آلدوم سبر یولی‌نینك اوفو اویا-زی‌نینك اونلار ایلی‌نینك نتای اوغلی جون مرزا بکی مبات اوغلی قو-تلذی کوك بوری اوغلی اورازی اینیسی اوغلی برلان آلارغه یلدین، یلغه ایلی تین قیلا تولاماك بولدوق تلی‌میزدین زپیس بردوك قوشدی نینك قیری ایمان‌لیکی برلا کولچ شیدی نینك توزی ندان قوشدی‌غه بارا تورغان اولو یولدان ینه اردان چقان اولو قولونینك باشنه تاری کشی بولاك‌نینك کوباکی بوری‌دن کولچ شیدی برلان قوشدی آراسدا تورت قواقدان بو قراذی‌نینك اونك‌دی باشنه تاری قیری برلان چوبدوك بولاککا بوردان چقان قامیش‌لی قول‌نینك توزی‌نه تاری ینه بورنونك باشنه تاری سول یانی برلان ینه بورنونك باشی قوراس سمانینه تاری الدوم یونار آغاسی برلان کسار بال اغاسی برلان ینه یردا هر نـه تورلوك تابشی برلان سبر یولی‌نینك اوفو اویازی‌نینك تانوب ایلی-نینك بك قول اوغلی ممبا قوکیلدی اوراز اوغلی کوطوش تمر بك اوغلی صولدان قول بـو تورت قوراقدان بو قراذی‌نینك اونك‌ری بورنونك باشی قوراس سمانینه تاری کولچ شدی‌نینك ایکی یانی برلان سبار بانی برلان کیسار بوراناسی برلان توشری قابقی برلان سورار توب‌راقی

برلان کولچ شدی‌نینك سـووی تیرمانی برلان بز اوچ کشی‌نینك اینم‌مز اوغلومز یوق سوزمز یوق کم کم بو ز پیس آرقری توباشـکا ـ ایلی صوم زرت تولاب بادشاه‌غه آندین صونك توباشلاسون سبر یولی نینك اوفو اویازی‌نینك بـالقچ ایلی‌نینك تولاك اوغلی من اورازای یازدوم بادشاه‌غه، چین‌لوغوم اوچون کوب کوندانلار آلدا بولارنی یارشتورو اوچون.

***

بونك نسخه‌سی ترجمه قیلنور ایچون دیه اوفاده ایلك وقتده اولان پالات طرفندن صوءرانیه‌غه یبارلمش ایدی شول وقت کوچروب قالدم. اصل کاغدده توغرا (گیرب)ده وار ایدی. املاسی اوزگرتلمادی.

۳

اجاره یازوی

اوفا باشقردلرندن ۱۰ نچی کانتون قارامقنده اسطرشینه قورمقای آیداغل قوماندا‌سـنده «توبان قوداش» آولینك حبیب الله تیمر بای اوغلی اوز حاجتم ایچون آلدم آلتی صوم آقچه «یوقـاری قوداش» آولینك نوغای جانبای اوغلندن، شول آلتی صوم آقچه‌نك اوتوز تینی تقابلنه ویردم اجاره‌گه ایکی چیرام یر اوچار مرتبه سوروب ساچوب اوروب آلور ایچون آول جماعتلری سوروب ساچکان وقتده. مذکور یرلرنك بری کچی بولاك آرتنده، بری اعتصـام تگرمانی قارشوسنده. قالغان بیش صوم یتمش تین آقچه‌سینی اوزینه قایتاروب ویرمکچی اولدم ۱۸۱۸ نچی ییلده. بر قاروسز یوقاریده‌غی شرطلر

اوزرنده یرمنی ویرمکنکم راستلقینه بن حبیب الله تیمربای اوغلی تمغا صالدم. اوشبونده حاضر اولوب امرلرینه کوره یازدم اوکازلی ملا محمد رحیم نوغـای اوغلی. گواه فخر الدین اوکازلی مؤذن عمر اوغلی. اوزغان مؤذن رفیع یورتکای اوغلی. ٢٩ نچی مای ١٨١٣ نچی ییل.

***

اوشبو یازونی بوری اویازی «یوقاری قوداش» آولنده امام نور محمد بن شاه مردان بن محمد رحیم بن نوغای کوچروب یبارمشیدی.

اوچونچی بولم

«تل یاریشی» مقاله‌لری

بر ایکی سوز

کچن ییل «شورا» ده (عدد ١٥، بیت ٤٦٧) اوشبو روشده بر تکلیف و رجا یازلمش ایدی:

«قلم مسابقه‌سی» (تل یاریشی). آنا تلمزنڭ رواج و ترقیسنه، اوقوچی و یازوچیلرنڭ غیرت و هوسلری آرتوینه سبب اولسون ایچون «شورا» داره‌سی بر قلم مسابقه‌سی آچارغه قرار ویردی. اوشبو مسابقه، اداره‌گه مخصوص اوله‌رق ٤٠ یولدن آز و ٦٠ یولدن کوب اولماز شرطی ایله نه طوغروده اولسه‌ده اولسون هیچ بر چیت سوز قاتشدرمای خالص و صاف ترکیچه بر مقاله یازمقدن عبارتدر. کلمش مقاله‌لر اداره‌ده تدقیق ایدلنور و برنچیلکنی آلمش مقاله صاحبنه اداره، برنچی سنه «شورا» دن گوزل جلدلنمش بر نسخه مکافات اوله‌رق ویرر. مقاله‌ده «شورا» ده عینا درج اولنور.

۱۷ نچی عدد «شورا» ده (۵٤٤ نچی بیت) اوشبو مضمونده بر جمله درج اولندی:

«قلم مسابقه‌سی» حقنده کلمش مقاله‌لرنی کیله‌چك عدددن اعتبارا «شورا» ده درج ایدوب واررغه قرار ویردك. مقاله‌لر آراسندن برینی ترجیح ایتمك خدمتنی ده اوقوچیلرغه تابشراچق اولدیغمزدن مقاله‌لرنك امضالرینی سر اوله‌رق صاقلامق موافق کورلدی. آرادن بری ترجیح ایدلدیکی صوڭ، امضالرده اعلان ایدلور.»

مقاله‌لر «شورا» ده باصلنوب وارلدیغنده بو شی موافق ایدی. لکن ایمدی رساله روشنده ترتیب ایدلنه‌چك اولدیغی ایچون مقاله لرنی تفتیش ایتمك خدمتی اولدن ایدلمش اعلان‌غه موافق اداره‌نك اوز اوستنده قالدی. شونك ایچون امضالر آچق یازلنه‌چق، بوطوغروده اولان خدمتلر بر یولی تمام اوله‌چقدر.

قارنداش قلمی ایله یازلمش، امضالری قویلمامش یاکه آچیق اولمامش اوشنداق سینزور طرفندن مساعده ایدلمیه‌چك صورتده یازلمش مکتوبلر بونده کرمادیلر. بونلرنك جمله‌سی ۲۵ عدد مقدارنده ایدی.

تل یاریشی مقاله‌لری

۱

بزم «آلما آتا» ده اوقو یورتی آچلغانغه اوچ ییل بولدی. بوگـارچه اوقو یورتمز بای بولدی، هر کیم کوچی یتکانچه آقچه بیره ایدی. کیلگان کیتکان یولچیلرده ماقتاب بر آز بولسه ده بیروب چیقالر ایدی. مونه بزنك اوقو یورتمز شوندای آقچه‌لر کولاگه‌سنده یاشـاب طوردی، یولچیلر و بیلملی یاشلرمز، بوش چاغلرنده کروب هر نرسه دن بیلم آلوب چیقالر ایدی. ایمدی بو ییل اوقو یورتمز بیك یارلیلاندی. بورن آقچه بیروب کیلگان کشـیلرمز بیرماز بولدیلر. بایلرمزنی آیتوب ده طورمیم، آنلر بورنده ده بیرمیلر ایدی. حاضر بیگراك ده بیرمـاز اولدیلر. اشـنك یونینی الکانلرمزگه سویلاسه‌ك، یاری یاری ایله قالدره بیره‌لر. ای آغایلر! «یاری»نك چاباتاسی طوزمای. بر آز بولوشلق ایتسه‌گز مونه شول وقت ده یارار ایدی. ینه قایسی بر تینتاکلر: «ایچنده‌گی نرسه‌لرنی صاتوگزده یابوب قویوگز! بوشقه تینتراب یورمه‌گز!» دیه قایغو اوستنه قایغو بیره‌لر. مونه بزلر بوندای کشیلرگه نه آیتورگه ده بیلمای آبدراب طورامز. چیت یرلردن بولوش صوراسه‌ق اویات کورله‌در. یکرمی ملك مسلمانی بار بر قالاغه کچوك‌کنه بر اوقو یورتینی آلوب بارا آلمای

یابوب قویسه‌ق بزدن بتون‌دنیا کولار. اگرده یابماساق آقچه‌مز یوق.

الڭ ایلك طرشوب جیولشلر یاصاب شول جیولشلرده بیشار اونار تیندن آقچه‌لر جیناب بیورقلر آلوب، اوقو یورتینی آچوچیلرمز، صاتو اشچیلری ایدی. شول آیتولگان طرشوچان صاتو اشچیلرمز، قالالاڭ طشقی و ایچکی یاقلرنده طوروچی آغای انیلرگه کاغذ گه آچیق یازلغان یازولر تاراتوب قایسی بر یرلرده اوزلری طوغری کیلگان آغای انیلردن اوقو یورتی ایچون دیه صوراب آلوب بارا بارا اوقو یورتینی آچارلق و چیغشینه‌ده یتارلك آقچه جیولغاچ، یوقاریده آیتولگانچه توره‌لردن بیوروق کاغدی آلوب صوڭره بتون آلما آتا قالاسینڭ الکانلرینی چاقروب، تلاکلر تلاب آچولغان اوقو یورتی ایدی.

ای آغالر! اوزڭز اویلاڭز. آینه اون-اون بش تنکه‌لر چماسی آلوب طورغان بیچاره‌لر طریشدیلر، کوب باطرلق کوستردیلر. یوقسه بیچاره‌لرنڭ آلغان آقچه‌لری آشارلق ایچارلك چیغنلرینه‌ده زورغه یته. شویله اولسه‌ده بایلرمزغه بر اورناك بولسون یایسه اوقو یورتینه بولوشلق قیلوده اورتاقلاشماسلرمو؟ دیب اوچ ییل طرشدیلر. کیسه‌سی صای آدملر اوزڭزگه بیلگولی! یوقاریده آیتولگان یاشلر حاضر اوقو یورتینی آلوب بارا آلمیلر. ایمدی آلوب بارو حاضر بایلرمز اوستنه بورچ بولدی، دیه بیله‌مز. یولنی کوردڭز، آی و ییلنه قانچه چغن کیته‌در-آنسینی هم بیلدیڭز. کوڭلی توزوك آدم یخشی اش‌گه بولشودن هیچ تارتونماز و بیش اون تین آیاماز دیه بیله‌مز.

تڭری هر مسلمان کوڭلینه یخشی اویلر بیروب یخشی اشلرگه بولشوغه قزقدرسه ایدی. قبول ایت!

صابرجان شاکرجان اوغلی. «آلما آتا (ویرنی)»

٢

بر ترکنك تگریدن تلاگی:

ای یاراتقان! همه یارانقانلریکنی بر برینه قاراتقان اوزك سین! سنك کومه‌گك ایله بزنك ترك تیلی هم چیبار تیل بولورمی ایکان؟ سین شونی بزگه کوستروب تیلمزنی الوس آراسنده کوکل اوسدروب اوقورغه بیوررمی ایکانسن؟ بز ترك هم اوز تیلمز ایله ماقتانورلق اورنغه اوتوب ایلات کوزینه کورینورمی ایکانمز؟ یوقسه اوز اوقومیزده اوقوغان بیلگچلرمزنك بز ترك ایلینه ایشتولمگان سوزلرینی ترك تیلی آراسینه آیتورسن انجو آراسنده اصل تاش تیزگان کبی تزوب سویلاشکانلرنده بز اوقومغان یا اورتاچه اوقوغان ترکلرنی بیلماز و ایشتماز تلبه و تینتاك ایدوب قویارسنمی؟

روسچه اوقوغان بیلگچلرمز، ترك تیلی آراسینه قاتوشدرغان روس سوزلرینی بز ترکلر دگلاب طوروب صوکره اونلره بغدای آراسینه کوگرچین یومرطه‌سی کبی تاشلرنی آرالاشدروب صاتوغه قویمق، بازارده نیچوك کولنج کورلسه شوکا بیکزەب ترك تیلینه روس تیلینی قاتوشدرمق شویله کیلوشماز دیسەکده اوز بیلگچلرمز بزدن کوله‌لر.

ای همه یولداشلری ایله یر ایله کوکنی یاراتقان الوغ تگری! سندن تلاگمز بودر: یر یوزنده‌گی همه ترکلرنی بر برینه تانوشدروب تیل طوغروسنده آنلرنی تاتولاشدر! عثمانلی ترك تیلینه همه ترکلرنی قزقدر! ای همه یاراتقانلرکنك چوق و چوق بیوك تگریسی! بزدن باشقه ایلات تیمر چبق اوستنده آت قوشمیون ایو کبی آربالرنی قطار تزوب یوریتوب دنیانی اول چیتندن بو چیتینه طوتاشدردیلر. دگزلرده شهر کبی کویمه‌لرنی یوریتوب دوست لیق کونلرنده صاتوده

دشمن لیق کونلرنده کویمه اوستنده یوروب تالاشور اولدیلر.

پاریژدن باژین شهرینه‌چه نچه نیك چاقریم یولنی آفتومابیل دیگان آرابالرده آتسز یاریشالر، کوکل کوزلری آچلمش قللرنك آللرنده بوده آزکبی ایمدی ایکی آوروپالی قللرکوکده قاناتسز اوچه باشلادیلر، اوزلری یالکزغنه اوچمای «اوچان» اوزرینه اوطورش اوی یاصاب اویقو، یازو اویلرنده شو «اوچان»غه یالغاب، آشاب ایچوب کوکده اوچوب یوری باشلادیلرده بو یافتی یر یوزنده آدم اوغللرینه بیلنمگان گیزلی اشلرنی سویلی باشلادیلر.

کون کچمز، باشقه ایلات بیلگچلری بز ترکلرنك ایسمز کیتارلك نرسه و قورال یاصاماسونلر ـ بیلم ایله یرده کوکده اوزوشماسونلر ـ شونلرنی ایشدوب وکوروب بز ترکلرگه موکایمقدن اوزگه اش قالمغان کبی بزنی قایچانغه تیکرو اینکراتاسن؟ بز بیله‌مز، سین بزنی‌ده قایغو ایچون‌گنه یاراتمادیغك کبی اوزکنك کومه‌گکده بیلم تابوب شول بیلم ایله بز ترکلرنی هم اوزمزنی اوزگه‌لردن صیلاتوب اورننده گیزلی، اورننده آچیق قوانرغه یاراتدك!

بز ترکلر ایسه بیلم ایسته‌مکنی قویوب وار بیلکمزنی اونودوب ایلات کولکوسی بولدق. شول یرگه کلدك‌که تیللرنك کورکلوسی اولان ترکی تیلمزنی‌ده اونودوب بوزدق. ایندی ترك تیلنده، قرق یول یازو یازوده یاریشامز.

ای یخشی ویامانلرنی ایسرگاوچی! بز ترکلرنی اوزك ایسرگه! باغلانمش تیلمزنی، صوقرایمش کوزمزنی آچ!..

قاری محمد رحیم تاج الدین اوغلی
« یکی بخارا »

۳

کتاب، غزته و ژورناللر اوقومق حقنده

آدم بالاسی ایچون بو دنیاده الڭ طوغری بر یولداش ودوست لر کتاب وغزته و ژورناللردر. بونلر بر چاقده‌ده سڭا ایکی یوزلی لك کوسترمازلر. بر چاقده‌ده آچیلغلی بواوب کورنمازلر. سندن بر نرسه صورامازلر و امیدده ایتمازلر. کتاب، غزته و ژورناللر آدم بالا لرینڭ کوزگوسیدرکه، آدملر، ایزگو و یاوز اشلرینی اوشبو کوزگی گه قاراب بیلورلر. بلکه کتاب بتون یر یوزنده اولان نرسه‌لرنڭ کوزگیسی دییور اولسه‌م یارار. چونکه یرده کوکده اولان نرسه‌لرنی آدم بالالری کتاب‌لردن قاراب بیلورلر و کوررلر.

اوتکان چاقلرداغی وحاضرده‌گی بیلم ایه‌لری بولغان الوغ کشیلرنڭ اوی وبیلملرینی منگو قالدرغوچی هم‌ده آنلرنڭ بیلوکلرینی میلیونلرچه کشیلرگه بولاك ایتوب بیروچی نرسه‌لر کتاب‌لردر.

کتاب‌لر، یر یوزنده‌گی آدم بالالرینڭ ترکلك ایتوده آلغه بار- مقلرینه کرك بولغان بیلملرنی، اویلرنی اورتاقلاشورغه، بر چیتده‌گی کشیلر ایله ایکنچی چیتده‌گی کشیلرنی بر اویغه، بر قارنداشلك‌گه باغلاب، بتون یریوزنده آدملرنڭ پادشاهلق قیلولرینه یاردم ایدوچی اردر. کتاب‌لر، آدملرنڭ یاش چاقلرنده اورتلاشقان یاراماز اوگرا- نچوکلرینی و نادانلقلرینی بتروب آنلر اورنلرینه ایزگو اویلر و بیلملك یاقتیلقلرینی اورنلاشدروچیلردر. هر تورلی قایغولرنی، بور- چلولرنی باصوچی ینه شول کتاب‌لر اولور. کتاب‌لرغه قارار اولنسه قایغولر اورنینه شادلقلر یرلاشر. سوزنڭ قصقه‌سی کتاب‌لرنڭ هربر حرف و یوللری بیوك بر بیلمدر. هر سوزلری آدملرنڭ ترکلك

یالانلرنده آلغه تابا بارولرینه و یاشاولرینه برنچی یول باشچیلریدر، دیسه‌ك بلکه درست بولور. شول قدر واردرکه یر یوزنده کتاب چیکدن طش کوبدر. بونلرنڭ هر قایوسندن الوش آلمق بنده‌نڭ کوچنده دگلدر. شوڭا کوره هر قایومزغه تیوشلی اولسه کرکدرکه، بونلر نڭ آراسندن دنیا و آخرت ترکلگمزده یاردمچی اوله‌چقلرینی صایلاب آلوب قارامق. یوقسه کشینڭ یخشی اویلرینی و اشانچلرینی بتروب آنڭ اورنینه بوزوق اویلر صالاچق کتابلرنڭ یخشیلقلرینه کوره یمانلقلری کوبراك اوله‌چقدر.

آدمنڭ تنینی اوسدروب، کوندن کون آلغه باروینه یخشی آزوق، یخشی صو و هوا کرك بولغان کبی جان‌نی وکوڭلینی یخشی ایتوگه و کوندن کون آلغه تابا بارو، بیلمسزلك قارانغولرندن قورتلوب بیلملك یاقتیلقلرینه چیقارغه‌ده یخشی نرسه‌لر اوگراتوچی یخشی کتابلر کرکدر.

شاگردلك ایتوب یوروچی قارنداشلرمزده بر ایکی سوز أیتوب کیتسه‌ك بلکه اورنلی اولور: هر بر شاگردلرگه بیلورگه تیوشلیدرکه یر یوزنده طورلاق قیلور ایچون چیکسز اوقولر، چیکسز کوب نرسه لرنی بیلو کرکدر. شوڭا کوره اوقورغه کرك نرسه‌لر بیك کوبدر. بونلرنڭ هر قایوسینی بیلوگه چالیشمق هر قایوسندن بوش قالورغه یاردم ایدر، یایسه هر قایوسندن آز آزغنه بیلوب قالوغه، فائده‌سز بیلم بولورغه یاردم ایدر. شوڭا کوره‌ده شاگردلك کبی ایزگو چاقلرده دنیا ایچون‌ده آخرت ایچون‌ده فائده‌لو بولغان بر نچه نرسه‌لرنی صایلاب آلوب اوقورغه و بیلورگه کرك. شونڭ ایله کشیلرگه‌ده، اوزگه‌ده فائده قیلورغه طریشمق کرك. بوش چاقلر بولسه دخی بر نچه نرسه‌لر بیلورگه طریشلور. بر کشی‌نڭ هر نرسه‌نی بیلورگه کوچندن کلماز. شوڭا کوره آوروپالولر و باشقه مدنیت‌لو کشیلرده هر

بر اوقورغه تیوشلی نرسه‌لرنی بولب آیروب بیره‌لر، شاگردلر نیندی نرسه‌نی اوقورغه اوستلرینه آلغان بولسه‌لر شونلرنی بیك نق اوقیلر، بونلرنڭ بیلگان نرسه‌لرندن اوزلری‌ده، کشیلرده فائده کوره‌لر، بونلرنڭ بو کیلوشلری بزگه‌ده ئولگی اولورغه یاراسه کرك دیه اویلایمز.

جهان‌گیر آبزگیلدین «اوفا شهرنده امام ومدرس»

٤

باقچه‌چیلق

باقچه‌چیلق بیك فائده‌لی اش ولکن بزنڭ تاتارلر آندای کوب فائده‌لی نرسه‌گه کوڭل بیرمیلر. کوز کونلرنده اندرلرغه کوز صالسه‌ڭ تاتارلرنڭ آشلقلری روسلرنقندن کیم بولمای بلکه آرتقده بوله. یاز کونلرده روسلر همیشه اوزلرینکن آشاغانده تاتارلرنڭ کوبسنه آشارغه صاتوب آلورغه طوغری کیله. «بونیگه بولای»؟ دیگان کشیلرگه شونی أیته‌سم کیله: روسلرده باقچه‌چیلق بیك آلغه کیتکان، آنلرنڭ اوز باقچه‌لرنده یتشه: برانگی، کیندر، کابوسته هم چوگندر. بزنڭ تاتارلر برانگی‌نیده بیك آز ساچه آنسیده آشارغه‌ده یتمی، یازلقده اورلقغه‌ده روسلردن صاتوب آلالر، بوتانلرن بتونلای ساچمایلر. روسلر ایسه برانگینی بیك کوب ساچوسببلی آشلق اورنینه برانگی صاتالر، آشلق لرن صاقلایلر. گمان قیلاچق! بر آچمننیك (*) برانگی ساچوب اوطاب صو سیبکالب اوسترگانده توگارك صاژین‌غه بر پوددن کیم چقماونی هیچ کم انکار ایتماز. بس بر آچمننیك‌ده ١٠٠٠ پود بوله. یل

(*) باشقردلر آراسنده آچمننك ١٠٠٠ کوادرات ساژین‌دن یورتله.

أیلانه‌سنه ٤٠٠ پودن آشاسه‌لرده ٦٠٠ پودی صاتارغه قالا. بو یللرنی بازارلرده برانگی‌نڭ پودی ٤٠ تین‌دن کیم بولغانی یوق. ٦٠٠ پودی قرغارتین بله صاتلسه ٢٤٠ صوم بوله. مونڭ بله بر یورت ایچنده یخشیغنه اوست باش توزاترگه بوله. هم چای شکرگه وبارچه توله‌ولرگه‌ده یتسه کرك. برانگیسی بولمغان کشی بو آقچه‌نی نیچوك طابارغه کرك؟ البته ایگون صاطارغه کرك؟ روسلر باقچه‌لرنده یخشیغنه کیندر یتکروب اورلغندن مای چغارتالر، سوسینی صاتوب باو ایشوب هم جب جگرلب کیندر صوغوب فائده‌لنه‌لر، بازارلرغه مارجه‌لر طورپوشه‌لر چغاروب صاتالر. بزنڭ تاتارلر شولوق طورپوشه‌لرنی آقچه‌غه صاتوب آلالر، سوس هم باو شیکللی نرسه‌لرنڭ کلیسن صاتوب آلالر. بوتان‌نی أیتایم؟ ایتك قاطه جاماسی بولسه جب اوچلق (*) ده صاتوب آلالر. بولارغه آقچه قایان آلورغه کرك؟ البته آشلق صاتارغه کرك. روسلر اوزلرینڭ قول اشلری ایله آقچه جیغانده بزنڭ قرداشلر آقتق آشلقلرنده صاتوب آقچه‌لرن روسلرغه بیره‌لر، اوزلرینه یل أیلانه‌سنه یتارلك آشلقلری‌ده قالمای. تاتارلرنڭ بازارلرده چالغی، اوراق، چباغش هم قای برسینڭ قاپچق کوتاروب یورولری یوراکه اوت قابزماساق توگلدر. اگر اوزلرینڭ یرلرینه تیوشلی اورلقلر ساچوب یخشیغنه وقتنده باشلاسه‌لر یاکه یاشدن علملك بان تربیه‌لنسه‌لر هنر اوگرانسه‌لر کشی کوزینه تیلمروب یورماسلر ایدی، یگل کسبده تابلر ایدی. شهرلرگه بارساڭ، یر خوجه‌سی اسمی کوتارگان تاتار بالالری اسلرنده یرتق کیوملر ۋاگونلرگه بارڽالرغه یوك طاشبده طماق تویدررلق آقچه طابا آلمغانده یرسز یۋرای بالالری: اوستلرنده یخشی کیوم اورنده اوطوروب اوستالگه طایانوب قولنده قلم یازو یازوب هم بزنڭ قرداشلرنی اشکه قوشبده

(*) کون نرسه‌سن تگه تورغان جب (دراتۋا) لرنی بزنڭ ایلده جب اوچی دیلر.

بایوب چغالر. بوسی بزنڭ قرداشلرنڭ: نادانلق هنرسزلك هم برگه بر کمگانلك یمشلری. عبدالناصر عبداللوف

«بلبای اویازی تارقازی آولنده امام خطیب.»

۵

بر تاتار یاشی آغزندن.

بو کونده مینم طورمشم بیك بولغانچق، طومانلی کوڭلسزدر:

مین ایندی ایسکی اویلارم، بورونغی تله‌کلرم، باشـمده‌غی منه‌زلرم (*) و ایبده‌شلرمدن بیزدم. آنلرنی یاراتمیم، سـویمیم، مین بارلق ایسکی نرسه‌لرنی، ایسکی طورمشنی کورالمیم.

یاش چاقلرمنڭ ئه‌ره‌م کیتوینه قایغورام؛ ایسکی کونلرده طوا طوروب، شول چاقلرده ئولب کیتمیچه، یاڭی کونلرگه کیلوب یتویمه اوفتانام. میڭا یارتی تینلیك تابش کیتورمی تورغان اشلر، نرسه‌لر بلن ماتاشقانلغیمه بارماقلرمنی تشله‌ب اوکونه‌م. نرسه‌کلرمنی تشله‌مکچی بولام ده آغزم یتمی. مین یاڭی کونلرگه ایرشوب ده، یاڭی کونلرگه کیلیشه تورغان اشلر اشله‌ونڭ تیوشلیگینه ایناناماغان بولسـام اول تیکلی قیین ده بولماس ایدی، مین بیت یاڭی کشیلر کبك ایننام، یاڭارونی، یاڭاچه بولونی، طورونی تلیم. ئه اوزم ایسکی چـاقلرده اوسکان، شول چاقلرغه‌غنه یاراقلی ایتوب یتشدرلگان. شونڭ ایچون مین یاڭی کشیلر کبی قیلانورغه کله‌سه‌م ده، جونلی باشلی اش اشـلی آلمیم. مین اوزمنی قناتلری قرقلغان قوشقه اوخشاتام: ایرکن بوشلقغه

(*) عادت. (قزاقچه)

کوتەرلوب ، طادلی طادلی اوچارغە کلی دە ، طالپنماقچی بولا . آزراقغنە کوتەرلەدە ، شاپ ایتوب ییرگە یغلوب توشە . مین قای چاقدە اوزمنڭ طورمشم صارتین ، ئللە نیندی اویلارغە کیتەم . اگر مین شـوندی اویلارغە چومسام ، جیوندە اوطورسامدە ، ئەیلەنەمدەگی لرنی اونوتام . بر تاووش ایشتمیم ، بر نرسە سیزمیم . یورگان چاقلردە اویغە باطسام ، قایسی اورامدن بارغانمنی بلمیم ، آیاق آستمدغی تاشلرنی ، چوقورلرنی کورمیم ، قاچان ، قاچان آبنوب کیتەم ، آندە صاندە سورونوب یغلام . شول میزگلدە (١) مینی کورگان کشیلر شارقلداشوب کولەلر . خاتون قزلردە کورسە بوتونلەی قزاراسڭ . اویلی ، اویلی بارام ، صوڭندن بارا تورغان ییر یمە ییتکانمنی سیزمی دە قالام .

آرە صرە موندی اویلار مینی اومارتا قوردلری کبك ، توشەکگە یاتقاچ چولغاب آلالر . ای مین ، سیکا أیتیم ، اویلارغە کریشەم ، بر اویدن صوڭ بر اوی کیلە . بو اوینی بتردم دیگانن گنە ، - آکارغە ایکنچی بر اوینڭ کیلوب طوتاشقانن سـیزمی دە قالام . ایکنچی سینە اوچونچیسی بەیلەنە ، اوچونچیسینڭ ایتەگین دوردنچیسی کیلوب طوتا ، شولای ایتوب صوزولادە ، صوزولا . دوشونە ، دوشونە میم یالیغا ، باشم آورتا باشلی ، یوقوم کیلـگان بولا . کوزم ئەچیتە ، طن آلوم یشایە ، مش ، مش مشنیم . بو دوشونچەلر بتسون ایندی دیب ایکنچی یاغیمە ئەیلەنوب یاتام ، یوق بتمیلر . کینەتکنە چالقان یاتام ، یوزتوبان یاتام ، بولەی کیسلمیلر . باشمدن بوتون اویلارنی سـبروب توکمکچی بولام . بارلق دوشونچەلرمنی اوچلاب ئرغترغە تلەب قولمنی سـلتەب بیەرەم . تیك ئەبدن (٢) ألسرەگەچ ، أنەچلر آراسندە قچقرو یاریشی باشلانغاچقنە ئیزلوب یوقلاب کیتەم . ایس کیتکچ بر اش ! آرە تیرە تونلە شولای اوی دریالرینە چومغاندە مینم قارنم بیك آچغوب کیتە .

(١) « میزگل » قزاقچە چاق (МОМЕНТЪ). (٢) قزاقچە : تمام ، بتونلەی .

مونه شولای قارن ده آچقسه اول توننی میگا یوقو یوق دیمکدر .

مین قایسی کونلرده کوندزده کندی بولمه‌مده اوزمنك اوتکان‌لرمنی ، بو کونگیلرمنی، کیله‌چکلرمنی قسقه‌سی بارلق طورمشمنی دوشنورگه باشلیم. دوشونه‌م ، دوشونه‌م کوز آلدم قارانغولانوب کیته، بر نرسه‌نی‌ده کوره‌سی کیلمی، ایچ پوشا، یوره‌ك قاینی، کەکل موگایه، آچوکیله؛ بوتون کشیلر، بارچه جانلکلر، أیبرلر میگا اوچ کبك کورونه‌لر . طورمش یالگز آچی، سویکومسز ایزگچ بر نرسه صننده کورونوب طورا. آنده بر قزق، یوبانچ، تەم ، اکلنچه کورولمی . آلدکی قارانغولق ، قیونلق ، واطلودن باشقه بر نرسه طورمی ، مونه شـول میزگلده بیك تیره‌ندن کورسونوب قویاسن. شول چاقده چققان طن شوندی اسسی بولاکم ، اوت آنـدن آزغنه قزو بولسه کیره‌ك. چندن‌ده ، ایچدن چققان شول یالقندن بر یانغین چغوبده ییرنی، آنك اوستندن گیلرنك بارچه‌سین یاندروب کل ایتسه بیك یاخشی بولور ایدی . . . .

مونه شوندی کوگلسز اویلار ، باش واتقچ دوشـونچه‌لر بلن مین بوتونله‌ی بودیم ، آپتریم . ایسکی یوللر بلن کیته‌سـم کیلمی . اوزم یاکا بر ئز صالا آلمیم. قایغولرمنی ، موگلرمنی اوزمنك یاقن ایبده‌شلریمه سویلیم ، آنلرغه طورمشدن زارلانام. قای چـاقده آنلر بلن سوز کوره‌شدروب ده کیته‌م . اوز قاراشلرمنی توغری ایتدروب چغاروغه طریشام. تیك مونه شـوندی کوگلسز اویلار آراسنده ، قاتلاولی، قاره بولوتلرنی تاب یالط ایتوب کیتکان یاشـن شیکللی قای چاقده کوگللی ، یوبانچلی نرسه‌لرده کورونوب کیتکالیدر . باری شول، آنده صانده کوگلنی آزراق آچوب یبه‌ره تورغان دوشـونچه‌لر بلن بر آز یوبانام . ئلله اشلرم ره‌تله‌نور ، طورمشمنی قاپلاب طورغان طو-مانلر کوته‌رلورده ، شونك آرتندن بالقوب تورغان قویاشلی کونلرگه بگزه‌گان یه‌ملی « کیله‌چك» کورونوب طورور ، دیم . اوز بزنك

جرچیمز ایتکان بیت :

سوینچ کونده بولمیدر * قایغو برگه یوریدر .
بوگون یاقتی قویاشدن صوك * ایرته‌گه بوران یوریدر

« ع . بطال » « وقت » هیئت تحریریه‌سندن .

٦

ترکیچه یازو توغروسنده

یخشیلاب تیکشرگان کشیلرنك دیدکلرینه کوره تلیمزده یخشی‌غنه ایرکونلك واردر . شولای اولسه‌ده بو کونگه چیکلی آنی اش‌که کرتمك ایچون طریشقان بر کشی ده یوق ایدی .

بو کونده ایسه بو توغروده برنچیلکنی « شورا » آلدی . ایللی آلطمش یول ترکچه یازو یازا آلغان کشی‌گه آنك یازوینی قوطلاب گوزل روشده توبلانمش ۱۹۰۸ نچی یلنك « شورا » سینی ویره‌چکینه سوز ویردی . بونك ایله ترکی قردشلرینی یاریشغه اوندادی . آنسزده تلمزنی توزاتمك ایچون اومطلوب طورغان یاشلرنك برده قالماینچه بو یاریش‌غه چغه‌چقلری بیلگولیدر .

چیت سوزلر قاطناشدرماینچه ایللی آلطمش یول یازو یازمق کوب آغراش دگلدر . آنك ایچون یازوچیلرمز یازاچق سوزلرینی آلدان اویلاب چیت سوزلر قاطناشدرماینچه یازارلق اولغانلرنی‌غنه صایلاب یازارغه طریشه‌چقلردر ، بو ایسه تلمزنك کیگلگینی ، تورلی نرسه یازارغه یارارلق اولدقینی کورساته آلمایه‌چقدر .

شولای اولسه‌ده بو یاریشده چن ترکچه یازوچیلر اورته‌غه چغوب

الـکده ترکچه دیه یازلغان نرسه‌لرنك بازارلرینی کورساتسه‌لر کرك .
کوبدن تیوشلی اولوب‌ده صوڭغه قالغان بو یاریشده بـر چیتده طوروب قالمقنی کوڭلمز یوکلامدیکی ایچون بزده ایرکلی ایرکسز یازارغه کرشدك . یازساقده ایك الك شونی دیمك بورچمزدر: بزم یازومزدن چیت سوزلرنی آرچیمقمز شویله تیوش دیه بلـدکمزدن دگلدر. یالـگز «شورا» أیتکانـکه طوغری کلتورمك ایچوندر. یوقسه بزم بلـدکمزچه ترکچه‌دن چیت سوزلرنی بسبتون چغاررغه کوچانمك اورنسزدر. آنك ایچون ترکچه‌ده کوب سوزلر واردر، چیت تللردن آلنمش ایسه‌لرده ترکچه کبی یازیلوب سـویلنمکده‌در. یازوده بز بونلردن صاقلانور ایسه‌ك کوڭلمزده اولغان کوب نرسه‌لرنی اوزمز تلاگان روشده طوغری آڭلاتا آلمایه‌چقلرمز. بو ایسه ایرکون تلمزنی اوز ایرکمز ایله قصا- نلاندرمق دیمکدر. بونك بزگه بر چاقده‌ده کیراگی یوقدر.
بزم ایچون کرك اولغان نرسه ترکچه‌دن ترکلر آڭلاماز سوزلرنی آرچیمقدر، صوڭره ترکچه دیه سویلنگان تورلی تللرنی برلشدروب برمز یازغاننی ایکنچیمز اوقورلق روشکه کتورمکدر. آرتوندن طریشوب یورگوچیلر اولسه بوده تیز بولاچق اشلردندر.
تللرنی برلشدرمك آرتوق آغر اش دگلدر. بزچه بو طوغروده قسقه یول شولدرکه قزانلی قریملی قافقازلی ترکستانلی‌ده عثمانلی‌لرنك بارچه‌سینك اورتاق سـویلـگان سوزلرینی بر یرگه، آیرم آیرم سویلـگان سوزلرینی ایکنچی یرگه جیوب یازوب شونلرنك جیونسینی ترکی تلی اولمق اوزره بالالرغه یاشلی اوقوتمقدر. بیلـگولی بونی اشلمك ایچونده تورلی روغدن برر کشی صایلامق تیوش اولادر.
ایشته بز اوز کوڭلمزگه کلـگاننی یازدق. بوڭا باشقه یول طابقان کشیلرده طابقانلرینی یازسه‌لر کرك . نه اولسه اولسون باشلانغان بر اشنی یرینه یتکوررگه طریشمق، آڭا کوچی یتکان هر کمنك اوستینه بورچدر.

بو اورنده باشقه یازاچقلر مزده وار ایدی. ایسه‌ده یازو آلطمش یولدن آرتوب کیتماســون ایچون آنلرنی ایکنچی بر ایرکون چاقده یازارغه قالدردم. چیت سوز برده قاطناشدرماینچه یازلمش اوشبو یازومنڭ «شورا» ده باصلمقنی اوتنمکده‌من.

«محمد فاتح مرتاضین»

سامار شهرنده امام ومدرس.

٧

قاراول طاوی.

تتوش، بوا یاقلرنده یاشاگان تاتارلرنڭ یاز باشنده یل صاین بولا طورغان قوش قابقه، شقما، کلتی جوالق، قاراول طاوی دیگان جیونلری باردر. شولاردن « قاراول طاوی » دیگانی زویه صوینڭ قویاش چغوشی یاغنده یاشل چراملی بیك تکه توگل بیوك طاو بوینده « ببکی » دیگان تاتار برله اورس قاتوش آول یاننده بولادر.

طاو اوستی بولغان اورمانغه آرقا برله توروب تــوبان قاراغانده برنچی آپپاق صزلغان زویه صوی یالتراب، آندن آری اوزون بر سزوق کبك تورغان قاینلی یول، یولنڭ بیرگی یاغنده بیك جش جش اوطورغان آوللر قویاشلی کونده بیگرا کده ماتور کورنه‌لر.

« قاراول طاوی » آطنه کون توشکه چاقلی بتونلای جیوله کیلگان کشیلر بارسیده بایرام کیومندن، مالایلر « قاراول طاوینه باررغه » دیب کوبدن تکدروب قویغان آق طولا اویوق اوستندن یاکی چاباتا کیونگانلر، یکتلر ایتوك، چیتوك ـ کاوشدن، قزلرده کوبسی چیتوك ـ

کاوشدن آچق یوزلی اوینی کولەلر.

قزلر - قاراول طاوینه بارغه دیب ئلله قچاندن بیرلی چوپراکگه تیونلی جیوب کیلگان آقچەلرینه موکّلی موکّلی اویناب قاراب قورا آلالر. آراده ماتورراق اویناغان طاوش ایشتولسه بتون صایلاوچیلر، قاراب تورو چیلر طنغه قالوب طکّلیلر، قورا آلغاچ اوزلویده آنه تگی آولنك قزی شوندای ماتور کوینی اوینادی دیب اوینارغه طروشەلر.

مالایلر - آلوب کیلگان آقچەلرینه چیکلاوك، کونباغش، بوتان تملی نرسەلرده آلالر.

یکتلر - صاتوچیلرنك کتورگان نرسەلرندن ایك بهالی، تملیلرینی صایلاب آلوب ایکی یاقلرینه صالغاچ طاو بوینه جیولغان یتکان قزلر یانینەراق جلوشەلر.

قویاش قزوی صوصاتقانغه صاتوچیلر تزمندن آیریلوب کوبراك کشی چمتقی - صرا صاتوچیلر تزمیْ یاننده بولادر.

جیونغه کیلگان قارتراق کشیلر تیوشلی بولاکلرینی آلوب بر ایکی کندی صرا ایله صوصلنی قایتارغاچ، یازغی قویاشده یافراقسز آغاچ بوتاقلرنده قابارینوب قاناتلرینی قاغا، قاغا طاوشلانغان چپچقلر کبك گور کیلگان یاشلرنی یاغادن قاراب طورالر. یکتلر قزلر برله طاو بوینده بر آز طاغان آستی اویناب یانلرنده بولغان بولاکلرینی اور- ناشدرغاندن صوك کیچ بولغانده، چگلداوقلر بیلاگان، شاگُرداوقلر تاقغان ایکیشـار، اوچار آطلی، آلدینه بزاکلی یاولق قوروب قزلر اوطورغان کومەلر؛ بر، ایکی آط یگوب مالایلر، یاولقلری ایله آوز لرینی توتقان قزلر اوطورغان آربالر، تورلی یاقغه تورلی یول برله برندن بری اوزار ایچون پرر کیلوب چابشوب قایتورغه چقغانن تارالالر.

مسکو برله قزان صوغشقانده قزانلیلار «ایدل» ایله «زویه» نك آراسی ایکی‌گنه چاقروم چامالی اورنغه توشوب زویه صوی برلن

قایتوب زویه قالاسنی باصماسونلر دیه مسکو یاغندن یاصالغان قاراول طاوی یل صاین شولای ایسکه آلونه‌در.

« یارالله الولی »

٨

تل یوگورتشو

« کیگاش » اونده‌وی بوینچه

بو ، بیلگولی اونده‌وگه طغلوچیلر بولغالاغاننی ایشتوب بلگاچ مینده قالوشمیم دیب اوزمنك اوتورغان قالام (بوزاولق) ده ایکی قابات اوطوروب یازدم ایدی. اوکونچکه قارشی صوغشقه بارغانده چوقمارن اونوطقان کبك مینده شول یازغانمنی تیوشلی اورنینه ایلتورگه چقغانده اونوطوب قالدرغانمن ، ایندی طغوزغنه چاقده قور- غاشینلی چبوق بلگنه شول اونك‌وگه بویصونو یوزندن اوشبو یازوومنی قارالادم. توبنده بو اش جیگگل اش توگل ، آور اشدر. شولای بولسه‌ده‌طامرلارمده چن تاتار ایله چن میشار قانلاری قاتناشوب آغوی ، میشارچه‌لرنی تاتارچه‌لرنی چیبار بلووم میگا تل کوچی بیروب یازیشو بازارینه کرتدیلر. اونده‌وچی نك چیکلاگان چیکلری بیلگولی توگللکدن مین ، بو اشکه قاتناشقان کشیلرنك یازغانلارن چاغشدروب تیکشورگانده سوز کوره‌شولر بولور ألی دیب اویلیم. یازلغان نرسه‌ده برده چیت سوز بولماسون ، الغی ترکچه سوزلردنگنه بولسون دیگان سوزدن یازوچیلرنَ آولاری یازوغه اونده‌وچیلرنك آولاریده چیت تلچه بولماسقه کراك دیب سوزم ایته‌م. شولای بولغانده یازغانم

طاتسزراق ، طوزسزراق بولسەدە تاتارچەدن توگل سوزلردن قاچودە مینم تیگم بولماس؛ بو یاق بلە مین بار یازوچیدنە اوزارم دیب کیسە آلام .

مینمچە بو زور اش توگل ، کوچلەنوب ایتنوب اشلەگان اشنڭ نیسی زور بولسون . مونە شوندی کشیلر بار : اوز آلدینە برکشیدە قوشمی طوروب آب آچیق تاتارچە سویلیلر . قزان آرتندە تونتار آولندە آلتیمی جدیمی قزلی بر تاتار بار ایدی . شول تاتار برگنە سوزدەدە چیت کە چقمی قویوشدروب طوروب تاتارچە سویلیدر ایدی . آندن باشقە بوزاولق بوینەە تاتارلاشقان بر باشقرد بار . بلەدە صوڭ تاتارچەنی ! ایندی تل یوگورتوشکان کشیلرنڭ اشلرن تیکشرو- چیلرگە اوتنچم شولدر : تاتارچە یازام دیب یازوب یبارگان کشیلرنڭ یازولارون تیکشورگاندە برام برام سوزلرنی قاراغاندن آری سوز تزمینڭ تاتارچە بولووندە قاراسونلر . بو یازغانم قرق یولغە طولماسە تلاك بلە بولسەدە طوطوررسز . ایشوتکانسزدر بیت : کوچی کوکلردە دە کوکلرنڭ اوستوندەدە یورگان « بر » بو آشاغینی کچرایتمی چیکلاوك قابغن زورایتمی آشاغینی شول کچکنە قابقغە صیدرا آلور ، دی .

صاولقلرگزنی تلاب یازغوچی

« علی اصغر غفورف » بوزولوق شهرندە امام و مدرس .

۹

کیلەچکدنگنه کوتەم.

یازوچیلر، کونلك (۱) لرمزنڭ بتون سانلرنڭ دیورلك روغمزنی برگگه، اویوشورغه، بلك آرتدررغه اوندیلر. اش قیلونی، آلونغه کیتونی، باشقه روغلرنڭ آیاق آستلرینه باصلوب قالماونی شول (برگو، اویوشو، بلك آرتدرو) دانغنه کوتەلر، چنلابده بزگه شونلردن باشقه آلونغه کیتارگه یول یوقمنی؟

یوق شول، برده یوق! یازوچیلرمز شوندٮن ایزگی یوللرغه اوندیلر اوندەونده.- روغمز بوسوزلرنی آڭلاب، شونلربوینچه اش قیلورلق‌مو صوڭ؟ یوق! مڭ قات یوق! آڭلارلق توگل؛ بولسەده بیك صای. «نی ایچون دیسەڭز؟» شولوق کونلك بتکلرمزده «اول قالاده یا ایسه بو آولده کشیلر برگوب بلك أوی (۲) آچقانلر، دخی آصراوچیسز قالغان قارت، قارتچقلرنی، اوکسز بالالرنی قارار، آنلرنڭ جیتشماگان جیرلرینه بولوشور، بلك آرتدرو یولینه توتار ایچون بولش جیونی (۳) آچقانلر» دیوب یازلغان سوزلرنی بیك سوینه سوینه آغز سولرمز قوروب اوقیمز. های های، بو سوینچلرمز شول کوینچه گنه بارسا بیك کوڭللی بولور ایدی؛ بارمی شول. اوزاقلامیده شول آچلغان بلك ایولری ایله بولش جیونلرینڭ یاباغانینی یا ایسه شونده غی اش باشنداغی کشیلرنڭ، قایو برسی اشنی اوزی تلاگنچه یورتورگه تلاب آرالرینه صالقنلق توشدکندن، تیز کوندن یابلورغه تورغاننی مڭ قایغو بلن اوقیمز. اگرده روغمزنڭ آراسندەغی، قایو برلرمزنڭ یوقغنه نرسه ایچون بربرینی صوراوچیده چاقرتولرینی یا

(۱) روزنامه، غزته. (۲) مکتب، مدرسه. (۳) جمعیت امدادیه.

ایسه آرادن برسی ، روغغه تیوشلی بر اشنی اشلرگه توتنسه ایکنچیسی شونی کوره آلمیچه توره ، بی‌لرگه اورنتون چاقشترولرینی کوز آلدینه کیترسك قایغولرمزنك ینه مك قات آرتاچاغینه کم اشانماز ؟ سوزنك قسقه سی : روغمزنك بو کونده‌گی تورموشی ایسکرگن بورسیغان کیوم کبی بر توشوندن یاماسالك ایکنچی توشوندن یرتلا یا ایسه سوتله‌در .

بنم تایانچم ، کوتووم روغمزنك بو کونده‌گی کشیلرندن توگل بونلردن بر اش چغار دیو بده اویلامیم ، بارلق تایانچم ، کوتکانم بو کونده بلك ایونده اوقوب یوروچی بالالرده‌در . اگرده بو بالالر یاخشیغنه اوقوب یازارلق بلك آلسالر ، اوکنی ، صولنی آیورلق آك ، اویلرینی کیکایتسه‌لر ، برگو ، اویشونك نیندآین کیرکلی ایزگی نرسه ایدکین تیوشنچه آکلاسه‌لر ، « کشی طرشسه نیندی آغر اشلرده بولمیچه قالمی » ، « کشــی اوزینه اوزی اشانساغنه چن کشی بولا » دیگان اوینی کوکللرینه برکتسه‌لر ، شونلر اوستینه اوسوب جیتوب بوکونگی اش باشنداغی کشیلر قولندن (روغ اشنی) اوز قوللرینه آلسه‌لر : منه شول میزگلده برده تارتنمیچه ، قورقمیچه : « کیلچکده بزده کشی آراسنده کشی بولوب یاشارمز » دیوب اُیتورگه یاریدر .

بو کونگه ایرشو ایسه : بو کونگی یاش اوقتوچیلرمزنك برده آرمی تالمی ، تورلی تورلی آرقیلی توشکان آغرلقلرغه کوکرك کیروب ، یوللرینه نی چاقلی ایسکیلك ، کیریلك چوب چاری اویلسه‌ده برده قایغرمی ، قورقمی یونلگان یوللرندن آیرلماولرینه توقتیدر . شونك ایچونده بو بتکنی « کیلچکدنگنه کوته‌م » دیوب باشلادم .

یونلگان یولدن آیرلماغانك کوکل برلن توبه‌گن نرسه‌گه ایرشونك بولاچاغینه اشانو ایچون بلغاریه روغی‌نك موندان ٤٠ — ٥٠ یل الککی یاش اوقتوچیلرینك قیلغان اشلرینه کوز صالوب آنلردن ئولگی آلو جیته‌در . آنلرنك ایك زور اوقومشلیلریده بیوك اور-

نلرغه کرب کوب یال آلورلق بلگلری بولسه‌ده اوز طنچاقلرینی‌غنه استه‌میچه روغلرینک کیل‌چکینی یاخشرتور ، آنلرنی یاقتی کونگه چغارر ایچون آوللرغه بلگسز ، اوقومشسز کشیلر آراسینه تارالوب بلك ایولری آچوب ، ایسکی اویلی آگسز قارا آول کشیلرندن نی چیکلی تمسز آغر سوزلر ایشتسه‌لرده ، یونلگن یوللرنده قل چیکلیده چیتکه چقماغانلر . منه بو کون آنلرغه قاراگز ! ... نی اشلادیلر ؟ ....

« اسماعیل علییف ، » تاشکند شهرنده معلم

۱۰

طرشلق

صوقالامغان ، اشلنمگان تاقر باصولرده ئه‌رم هم آلا بوتادای یارا‌قسز اولنلردن باشقه نرسه یتشمادیگی کبی طرشمغان ، اشسز یاتقان آدم اوغللری‌ده هیچ بر طابش کتورمازلر .

ساچوب ، صوقالاب ، صوغاروب اشلنگان بر چبق جیر نیچه باطمانلر ایگون یتشدروب ، یل أیلنگانچه بر آدمنك خاتون وبالا‌چاغالریله ترلکلرن طویدروب آصریدر . تاب شونگدای بر بالاده آرمی طالمی طرشسه ، بار سویگان نرسه‌سی اشکنه بولسه ، اشسزلکنی دشمان کورسه اولده توبلی بای بر آدم بولوب یتشور ، کوب یاریلرنی طویدرر ، کمسل یرلرنی طوترر .

شوگا کوره تازا چاغنده منگو طورر کیمسه کبی طرش ؛ هیچ نرسه‌سی یوق کیمسه یارلی دگل ؛ اشی یوق ، طرشمی طورغان کیمسه یارلیدر . اوزی ایچون طرشقان کشینك أشی هر چاغنده آگا کومکچی

بولور. طرشقان کشی طنچ یاشار، یالقاو کشی آچلقدن اوله‌ر.

ای اوغل! سینك اوز ترکلگنی صاقلاو اوزیگه طابشرلغان. شوکا کوره کشیلر ره‌تنده کون کیچورر ایچون هیچ کیمگه اشانوب طورمای، یالگز اوز بولدقلغکدنغنه کوت! اوزك ایچون اوزك طرش! جیم، هر نه قدر بولنگان هم بیلگولنگان ایسه‌ده، بونی ازله‌مك هم ایستمك ایله «اوغان» مز قللرینه بیورمشدر. شوکا کوره هر کیم اوز جیمنی اوزی ازله‌رگه کرك. کورمیسکمی؟ توبه‌ب قارا، هیچ کیمگه کوکدن آلتون یاغدیغی و یردن اولن کبی کموش اوسوب طوردیغی یوقدر. زیره‌ك ایسه‌ك زیرکلگیگه اشانوب یاکه آتاڭنك بایلغینه آرقالانوب اشسز، یالقاو، تیك یاتما. آنگچون اشسز تیك یاتقانده زیرکلك‌نك چراغی سونار، آتا بایلغی جیرگه سگار.

یالقاولق ایله کوکل قوتروغی آردندن یورمك آدم اوغلن آورو ایتار، اوینی بوزار، یارلیلاندرر. شوکا کوره هیچ بر چاقده اشسز طورمه، ال هم آیاقلرڭنی بیگرا کده باشڭنی بوش واشسز آسراما. ترك کونلرڭده کیله‌چکده طابش کوریله‌چك اشلردن اویسز طورمه. آنق بلك که: بو کون توزان قدر ایزگولك ایتسه‌ك کیله‌چکده طاتلی یمشنی بیارسك، بو کون توزان قدر اوصاللق ایتسه‌ك کیله‌چکده آچی شلته‌سنی کوررسك. هر کیمنك بو کونگی اشی کیله‌چکده آلدینه چغوب آنی قارشو آلور.

ترکلك یولنده ایکن چاغڭده، اوزیگه کرکلی اشلرنی طوقتاتوب طورمه. آنگچون ترکلك، کچوب کیدن یل کبی تیزلکده کیچار. اوله‌ر کونیگه قدر اشدن، طرشمقدن یالقمه؛ آردڭده یاخشی آت قالدرر ایچون طرش. آنگچون آدم بالاسی ئولسه‌ده، یاخشیلغی ئولمای منگو قالور.

«عبدالکریم سعیدوف»

۱۱

مسلمان اوینی نیكٔ یورتی

اوشبو ئیلده اوروج آینكٔ اون بیشنده بر نچه تانیش بیلیش لریمی کورمق اوچون تاشکند اولکاسینه باریب ایدیم. بیلیش کشی لریم مینی اوروج کیچه‌لرینده کشی‌لر جیبولا تورغان اوریندە آلیب باریب دیدیلر: بول اورون سویونچلی، قایغولی، کولکولی، یغلا کولی اوروندور! مین قراب انده بر یورت اوستینه «مسلمان اوینی نیكٔ یورتی» دیب یازیق کورودم. آقچه تولاب انده کیرویمز ایله اویون باشلاندی. بر نیچه مسلمانلر اورته‌غه چقیب قول اپاغ ایله دیمیر اسلغچ لرغه منیب اوین‌لر اوبنادیلر، کولگولی سوزلر سویلادیلر. مینم‌چه قایسی‌اویون بولسه‌ده قوانورلیك ایدی. اوزیمدن اوزیم قایغورورلیك اویون‌لر قایده؟ دیب سورار ایدیم. تورت یافیمدن کشی‌لر آغزیندن باله چیقمدی، باله چیقمدی دیگان سس‌لر قولاغیمه کیلور ایدی. مین قایسی باله‌نی چقماغانینه کشی‌لر قایغورالر دیب تورور ایدیم. شول اورنده بر اون بیش یاش چاماسنده ایر باله بولمه دن اورتاغه چقدی. بار کشی‌لر - قری‌لر، یاش‌لر، بیلیم‌لی‌لر، بیلیم‌سزلر بولسون تورت یاقدن کویدوم! یاندوم! اولدوم! دیب قچقرا باشلادیلر. اول باله آلتی یوز چماسنده جیلمیش کشی‌لر اورتاسینده بر آز تورغاندن سوكٔ بر نیچه کشی‌لر آلدیغه قارشو توروب آلرغه قراب اوشبو قوشوق‌لرنی اوقودی:

مینم اوزیم سزلرنی کویدورغوچی باله مین!
یـورك بغری لریکیز یاندورغوچی باله مین!
آقچه‌سـی یوق کشی نی برده یاخشی یاراتمیم!
آقچه‌سی کوب کشی‌نی قواندورغوچی باله مین!

یوزیم‌غه سز باقماگیز آقچه الده بولمسه
الیم توتمس آقچه‌سز کیمسه بیلسون بیلمسه!
مینم کبی باله‌نی بر کورمامیش کوز ینگیز
قایغولانمك آقچه‌سز باله سزغه کیلمسه!

دیب باله اورتادن چقیب کیتدی. اندن سونك جیلمش کشی‌لردن کویدوم! یاندوم! اولدوم! دیب قچقروچی‌لر کوبایدی‌لر. باله‌نی گیرو چاقروچی‌لرده بار ایدی. باله ینگی‌دن کشی‌لر اورتاسینه چقیب اوشبونی اوقودی:

سزلر مینی کورماقغه قایته قایته تیلایسز
آقچه بر دیب سوراسم آقچه‌گیز یوق نیشلایسز؟
مینم یاقده ایمدی سز کونگلوگیزنی کوب قویمنك
آقچه‌سزدن مین قاچدیم، بارماقیگز تیشلایسز!

دیب باله یوگوروب بولمه‌غه کیریب کیتدی. مونده تورمیش کشی‌لر کویدوم! یاندوم! اولدوم! دیب قچقرا قچقرا اویون یورتندن چیقیب کیتدیلر. مین بول اورنده بیلدیم: قوانچلی، قایغولی، کولگولی، یغلاکولی اورن قایده ایکان! شول اویون یورتنده مسلمانلرنی قیلغان اویون‌لرین، ینه کولگولی سوزلرین ایشوتوب، مسلمانلرده بشقه اوروغ‌لرکبی اویون یورتی قوروب ایش کورگوزورغه بیلور ایکان‌لر دیب قواندیم ایسم ده، باله نك آرتندن کوب کشی‌لرنی کویدوم! یاندوم! اولدوم! لرینی ایشتیب باله‌نك‌ده آلرغه دیمیش سوزلرین تینگلاب کوب کوب قایغولندیم. بول یاق مسلمانلرینه باشقه اوروغ‌لر تیلنده ایتلیب یورەش یمان ایش‌لرینه، مونده، مسلمانلرنی اوزلری کوز آلدینده کورساتمق‌لیك‌لری بیلمیش کشی‌لریم ایله، منگا قایغو-لانمق ینه کوز یاشی اورنینه قان آغوزوب یغلاماقغه اورونلر آچدی.

«ترجمان بهرام بیك دولتشایوف.» کرمینه

١٢

تل چابشدرو.

«شورا» صاباغینك ١٣ نچی کیسه‌گینك ٤٠٢ نچی بیتندن باشلاب یعقوب حلمی قول قویغان دورت بولمه‌لرده‌گی سـوزلر بلن، ١٥ نچی کیسه‌گینك ٤٦٧ بیتنده «قلم چابشدرو» دیگان سوزینه قارشـو مین ده قیملدامقچی بولام. آیاغم قسقا بولسه‌ده تایاغم اوزون تگی‌له‌ی! بزنك باشقورد طقمی طوقونغنه خلق. شولای بولسه‌لرده اوقوغه بیك چرـ کاملر، بورنغی بابایلرمز کوره‌شرگه آت چابشدررغه، مره‌ی گه آتوب تیدررگه بیك مه‌رگان‌لر ایکان، آلارنك اوق صالا طورغان صاداق لرینی جیه‌لرینی ئلده بولسه صاقلاغان بابایلرمز بار. مین‌ده آلارنك بر آز تاریخلرینی شاگرد چاغمده اوق یازا باشلاغان ایدم. مگر کوبره‌ك «ایمش، مانیش» دن ایدی. بو زمانده روسچه‌دن بر آز کوچرگه‌له‌ی تورغاچ بایتاق توبلرگه أورلـدی ده تاچ باشـقردچه‌غنه بولغان‌غه قازانلر مصقل‌ایتارلر دیب باسدررغه‌کورسه‌ته‌آلمغان‌ایدم . . . مونا، رحمت! تگری یارلیقاسون «شورا» ایه‌سینی! «شورا» نك شوشی لسانلرنده آصل تلیمزنی اونوتدرماسقه هر توبه‌گه بر ایکی آدم آصل تلنی گل شول تل بلن گنه سـوله‌شورگه‌ده یازارغه‌ده دیمله‌وینه.

خدای تعـالی هر ایل گه بر تل بیرگان. بزگه بـوتان تل بلن اوصطاروب سوله‌شرگه نیك کـوچانرگه؟ چیبار سویله‌شام تیب بره‌ولر أوزینك یاقنی آکلامـاغان تللر بلن ماتاشسـه یوواچه‌غه ئه‌رم قسلغان کـبك بولا ایچ. گجیتلر، ژورناللر، اورام‌ده‌ده، یالان‌ده‌ده، آقلان‌ده، ئه‌ره‌مه آردلرنـده، قواقلقده، چاوللقده بولسون هر اورنده اوقورغه یاری تورغان بر صاباقلردر.

أنه شولای بولغاچ شونداغی خلقلرغه شونلر توسلی تل بلن اوقوب بیرـ
گان ده یعنی دیب قات قات قاتنـامایـنچه اوقوب آلوب کیتارلك
بولسون ، دکلاب تورغـان ئەو ئەو تیب قایتـاروب صورامایـنچوق
آکلاب شاق قاتارلق بولسون ایدی. مونا آغای! بو چاقده یاشـلر
بلەکەی گنه قلم طوتا باشلاغاچ ده کتاب چغارا ، شعر ایتام ، اکیت
ایتام ، جرلر جازام دی تورغاچ ئلله نیندای تللر طغوب خلقنی اوغاتا
مینگره ولەندردیلر . . . بر برلك بلن آچی‌لشلی ایتارلك سوزلر کرکمس ،
ملتکه خدمتك زحمتکه أورولماسن دیساك تاتولق کرك ، مال ایچون
جان قیبارغه طاغن برده یاراماغان أش ، وعدەك واونی قرماك ، ایشکدن
کروب تونلوکدن چقماك ، قولاقچون بلن قنجراغکنی کی‌ده ، موینوکنی
قللق‌غه أی. ایبولـگان موینی قلچ چابماس دیگانلر. ایبسز کشی
اوزینه تیك برده أیبەش تابالماس ، آصطرطون یوقنی اویلاب قارتایا ،
یالغان سوز أملجی بولادە یورا کنی قمرجطه ، طانقسز سوز یارلیکسز
آت کبك . شلتەو قایا بارسەده باری برشەلتەو بولور دیگانلر. یاماتای
یالچیلر کبك خواجەغه کرگانده اینالوب کروب ، چاقنه قورصاغك
طویغاچ‌ده سزگه یالنوب تورر دیب بلەسـز بوغای دیب چوت بیرمه
چق‌ده کیت ایمش . مونا ! أیبت کشی ! !

« عارف الله کیکوف »

بوری او بازی ایرا کته باشقردلرندن میدیتسینسکی فیلدشر.

۱۳

یالغان پری

بر کون کچکنه علی اویندن چغوب ، زور طاولقلرنڭ آرقاسندن اورمانغه قاراب یالان تەپی ، یالان آیاق آقرونغینه کیتدی . طاولقلرنڭ آراسندن چیلدراب آغا طورغان کچك اینوشـلرنی اوزوب اورمانغەده یتدی . اول وقتده اییول آینڭ اورتالری بولغانلقدن طویرەلرنڭ آستونده قپ قزل جیلاکلر یاتمقده ایدی ، کچکنه علیده شـول جیلاکلرنی جیار ایچون کیلـگانلـکدن یرده صوزلوب یاتقان جیلاکلرنی برر برر اوزوب چیلاگینه صالا باشلادی . علی بالا جیلاك جییه جییه بر توگارەك کولنڭ یانینه چقدی ، کولنڭ اوستنده یوزوب یوری تورغان قوشـلر علینی کورگاچدن قانات قاغوب ، یوقاری هواغه کوتارلدیلر . کولنڭ اوستی بوش ، طنچ . . . تیك آنده صوزلوب ، صوزلوب اوسکان قامشلر آرقلی کورنه طورغان صوغنه ! . . . بو توگەرەك کولنڭ ئیلانەسینه بیوك قاین آغاچلری ، قالون ایمەنلر تزلـگان ، بونلرنڭ یملی یافراقلرینه قونوب صایری طورغان قوشلرنڭ طاوشلری کوانلی یاڭغراتقان ایدی .

بو ماتور ، غایت ماتور قوشلرنڭ آوازلری علینی قزقدروب اوز طرفینه تارتدی . اول موندەغی قزار وب پشکان جیلاکلرنی جییه ، جییه تیرلەدی . تیرلەدیده کولمك ، اشطانلرنده صالمیچه ، یالتراب تورغان بو صوغه آتولدی . آتولدی اما علی بالانڭ بختسزلـگینه قارشو کولنڭ یاغاسی بیك باتقاقلق بولغانلقدن مڭ بلا برلەنگنه علی بالچققه بو یالوب قورتولدی . علی اویقون یوتا دیب بیك قورقوب ، پری توسینه کروب اورماندن قاچوب کیتدی . بو بالاده اورماندن چقدی قویاشده اوزینڭ اینوشی یاغندەغی زور وبیوك طاونڭ آرتینه قزاروب کروب کیتدی .

آول کشـیلری- ایر، قز، یکت، خاتونلرنڭ بارسیده کیچن ایگون اوطاب قایتالر ایدی. بونلر علیگه اوچراب بیك قورقوشدیلر. آتلر اورکه، بالالر هم خاتونلر یغلی، یکتلر بار کوچلری ایله قچقرا . . . علی پری توسلی آولغه قاراب صزا. خلق منه پری، منه آژداق دیب آلغه یونالگان زمانده قویاش چغشـندن زور قاره بولوت کوتارلوب خلقنی هم یالغان پرینی قامچلی باشلادی. پرینگده اوستوندن قاره بویاقلر کیتدی، آرتدهغی کشیلرده یتدی، یالغانلقده آچق روشن بلندی.

« دلیل حسن‌الدین اوغلی » استرخان.

۱٤

مین آولنی یاراتام.

توغانلر! قایسیغنه کشی بلان سویلاشساڭزده اچی اوزوله تورغان بر نرسه‌سی بولماغان کشینی تابالماسسز. مینده اچمنڭ قزووین چغاریم دیب اوز بزگه کوره باشدن اوتـکان هم شوشی کونده باشبزده بولغانلرنی سویلیم: بز بلاکی چاقده اوقورغه یوری باشلادق. آرلی بیرلی حرفلرنی تانشدرغاچق ترکی کتابلرنڭ اچندهگی سـوزلرنی آیرا باشـلاب اوز اوزبزدن بلمیم ئلله نرسه‌گه قوانادر ایدکده قوانادر ایدك. اویمزگه قایتقاچده اتی انیلرمز سویکوملی کوز بلان قاراغانغه هم آشـارغه ایچارگه‌ده ایرکین بولغاچ بزنڭ برده قایغی یوق ایدی. نیندیگنه نرسـه ازلاساکده آولدن تابلور کبك بولغانغه بز اول چاقده آولنیغنه یاراتا ایدك. شولای ایتوب یوری تورغاچ زورایا باشلادقده آندن موندن کیلگان کیتکان زورراق شاگردلرنڭ فلان یرده اوقو

شبرك دیگان سوزلرینه قولاق توشوب کوڭل تاغن شبرکنی تلا گاچ بر تیكڭ شاگردلر اوزلی اوزبز قایده اورامده قایده مکتب مورجاسین آچقانده یابقانده شبر شبر کیکاشکالاب چیتکه کیتونکده اوگاین قاراشدره باشلادق. اولده بولدی. بر قالاغاده باردق. اوقولرده یخشیراق کبك کورندی. جای کونلرنده یوزارلاب آقچه‌ده تابدق. شول روشچه جونایته تورغاچ جاین بولسون قشین بولسون آولده اشلی آلماسلق اشلرنی اشلاگاچ هم زورایوب کشی صوماغراق بولا باشلاغانغه آولدن‌ده مونده یخشی بولوب کیتدی. چنین ایتکانده اوزبزنڭ آول کشیسی ایکانمزنی ایته‌سیده کیلمی، آول ایچون قایغیده بتدی. آلای قالاغا بارغان بلان آولنی اونوتقاننی من الیکده بیك یاراتوب بتمی ایدم، مونه اول‌وقتلرده چنلابده ایکنچی برنرسه چغوب کیتدی. مونه نرسه: بزدن الیك اوقوغان شاگردلر اوزلرینكڭ نی اوقوغانلرن نیشلاب یورگانلرین کوب تیکشروب اویلامی پوچماقده یاتوب قارتایغاچ یه دنیا یوزینه آیاق باصالمی یه آولغه قایتوب مؤذنلك فلانلك ازلب کشیلرنی دنیادن بیزدروب یورگانلر. ئلی اوقوغانلری بولای، ئه اوقوماغانلری نچوك بولغاندر! خیر ایندی اوقولری شول توسلی بولغاچ باریه برتوسلی نوقطاسز بولغانلر. آنا شونلرنی چقب چغاروب شاگردلر آراسنده سوز کوتارلدی. ئه‌ی، اچلری اوزلب سویلی تورغانلری بار ایدی! آنلرسویلاگانده الڭ الیك اوزمزده دنیا بتوگه بولماسین دیب قورقوب توردق، چنلابراق تڭلاغاچ اچمز برصووقلی بر جلیلی‌بولوب اوتکان کونلرگه قایغردقده بریاقدن موندی سوزلرنڭ باشلانووینه قواندق. بر آز ایشته یورگاچ اوزبزده قزوب، طوڭفان آوز بلان بولسه‌ده سوز قوشقالی ایدك، مگر کچی یاشدن زور کشیلر آلدنده سویلاب اوگرانماگاچ یوراکلر تتری هم آلدین آرتین بیك تیران بلمگاچ سوز اوزاقغه بارمی ایدی. شونده‌ده بر

سیزنگاچ قاراب توراسی کیلمی، اوز بزنڭ یاش زورایسه‌ده انیلرمز ایچون جانبزنی اورتاغا تاشلار کبك قچقره ایدك.

ای توغانلر! آندی اشلر بولا باشلاغانغه بایتاق اوتدین ایندی، بزنڭده اوز بزده بیك زور کیمچلکلر بار ایکان. بز ئلله نرسه‌لر چغارر کبك کنه یورگانبزده بولماس یاغین ایسکه‌ده کیتورما گانبز. بەی! کونلر اوته بزنڭ اشلر همان بر تورلیگنه یواشقنه قیمولدی. سویلا گانده الڭ آلدن بارر کبك قیلانغان اوز بزنڭ اش کورنمی باشلادی. بر سویلا گان سوزنی سویلاب همان اوفلاب‌قنه تورونگنی تمی بتدی. آنا شونڭ بوتاق تارماقلرین یاگی سیزدك. بز کشینی یاگیلقغه تارتماقچی بولوب شاولاشقان چاقده اوز بزنڭ اوگتدن الڭ اوّل اوزمز فایدلانوب قایسی اورنغه بولسه‌ده یارارلق بولورغه کیراك یاراقلرین فایدنده بولسه طابارغه طروشماغانبز. مونه ایندی بوکونلر ده اوقوغان کشیلرنڭ قدرین بله باشلادیلر. قایسیلاری یازا قایسی لاری اوقتا. ئه بزنڭ کبیلرنڭ کوچی یتمی. نیشلرگه؟ «اشلکلی و چدامل‌ی بولـکز» دیب کشیگه‌کنه آیته‌مزده اوزمز قویما آرتینه قاچامزمی؟ یوق. بز ئلده شوماغنه قولدن کیلـگانین اشـلاماسه‌ك موکا حدلی قارغاغان قارغشلر اوز باشمزغه ایلانوب توشار. بز زور اورنلرده توره آلماساقده هر کم بارسه صیبارلق آولمزغه قایتیق.

آنده‌غی خلق ایچون قاچان بتون پادشاهلقده بولاچق اوقتولر بولا، بز شوکا حدلی ارەم بولوب یورگان بالالرنی اوقتیق. مین آنی یارابده تورر دیمن. اویلاب قاراکز! ئلی بزنڭ ئلله قاچاندن بیرلی خلق قایغیسی دیگان نرسه بزده شول آول قایغیسینه بیگرك طوری کیلمی‌مو صوڭ؟ آلای بولغاچ بزنڭ کبیلرنڭ الڭ الیك اوز اوستلرندن بورچ توشوره تورغان یرلرین آول بولوب چغا. ئلی بز توگل بزدن شبرك بزدن کوبرك بلـگان ایبدشلرده آولغه باروب اوقتسالر آلارنی

ده قچوتقان یردن باشلادی دیارگه طوره‌لر بیت. بر چاقلرده آولنك کیرا گین هم آنك نی ایکانین بلمگان کبك یورسه‌مده بو کون بلدم: باشقه تیگان تایاقنی توشوره تورغان یر آول ایکان. مونه شونك ایچون مین آولنی یاراتام.

«فخرالاسلام عین‌الدین اوغلی» طرویسکی.

۱۵

باشقرد شیوه‌سنده ئه‌کیه‌ت.

برون بر قارت بار ئیی دی. آنك اوس اوغلی بار ئیی دی. کسکی‌یی طاز ئیی دی. قارت بالالرینه «یه یه اوق یاصا کُزده آتوکُز! اوغکُز قایده توشسه شونان قز آلوب بیررمن» دیب ایتدی دی. بالالر اوق یه یه یاصاب، باشده ضوری آطقایی دی. آنك اوغی پاطشا اوبینك باشینه توشتی دی. قارت اول بالاسینه پاطشا قزین آلوب بیرده دی. اورطانصه‌سی آطقایی‌دی. صاطوچی اوبینك باشینه توشتی‌دی. آکا صاطوچی قزین آلوب بیرده دی. کسکی‌یی آطقایی دی. قارا تومارغه باروب قازالده‌دی. طاز تومار یانینه باروب یغلاب ایکی کون یاططی دی. ایکنسی کون بر «تلمرچین» کیلوب «مینی خاتون ایتاسکمی؟» دیب ایتدی دی.

طاز، ایته‌م، دیگاس تلمرچین یرنی صزوب بیرگانیی دی. ضور یورطلر صالنوب کیتده دی. طاز تلمرچین‌گه کیاو بولوب زور یخشی یورتده تورغانده پاطشا طازنی صاقروب «ایك الك یاشنچایك، شونان صوك آط یوگرتایك، شونان صوغشایق. اگر یاشنگانده تابسام، آطم

اوزصه، صوغشوب بیکسه‌م خاتونکنی بیررسك. اگرده سین تابساك، آطك اوزصه، صوغشوب بیکسه‌ك مین خاتوننی بیررمن» دیب ایتدی‌دی. شونان قورقاندن طاز یغلاب اوبینه قایتقاییدی. خاتونی «نیگه یغلایسك» دیگاس، طاز پاطشانك سوزن سویلاده‌دی. خاتونی: «آکاده کشی قورقار بولرمه؟ قورقمه ایده تیزبار! سین بارغانده پاطشا ایکی قزل اوگوز بولوب ترور. سینی سوزارگه ایتار، برده قورقمه! قولکا بالطه آلده صوغارغه ایت!» دیب ایتده‌دی.
طاز بالطا آلوب بارسه ایکی قزل اوگوز سوزارگه ایتکاییدی، طاز بالطه بلان صوغارغه ایتکاس «بلدردك، بلدردك! صوغا کورمه!» دیب کشی بولوب کیتده‌دی. شونان پاطشا ازلرگه بولده‌دی. طاز قایتقاییدی، خاتونی قاغوب صوغوب آلتون سوی قیلوب قاغوب قویده‌دی. پاطشا کلوب ازلاب طابالمای قایتده‌دی.
شونان آط یوگرتورگه بولدی. طازنك آطی یوق، طاز یغلای باشلاده‌دی. خاتونی «یغلامه! منه تایاق شونی آلده طاوغه بار، آنده یلانلر سینی صاغارغه ایتارلر، آیاغکه اورالرلر! برده قورقمه، شونان بر تیشوککه بارساك سیکا آط بیررلر» دیب ایتده‌دی. طاز طاوغه بارغاینی یلانلر صاغارغه ایته‌لر، آیاغینه اورالالر، طاز برده قورقمای تیشککا بارغاینی بر آت بیرده‌لردی. پاطشانك مالاظاری بلان صابارغه کیتوب، کون تون کیتوب باروب یاتقانداایی طاز یوقتاب کیتسه مالای ظار صزغاندارلردی طاز طروب قاراسه پاطشاغه بیتوبگنه بارالر ایکن طاز آطینه منه صالوب اوزوب کیتوب پاطشانك اوبینان آشا أرغوب توشته‌دی. شونان صوغشغه پاطشانك قارا قروم کوك ئلله‌نیسه یوز مك کشیسی کیلدی‌دی. طاز قورقوب تورا ئیی‌دی. پاطشانك کشیلری کیلوب یتکاسگنه خاتون صزغروب یبارکایی‌دی. یلان اژدهالر کیلوب صغوب کشی لرده قروب بتوب پاطشاغه یابشقاچ

خاتون صزغارغایی قویده‌لردی. شونان طاز پاطشانونن خاتونك آلوب بایوب کیتوب ئلی بولسه طرادی. ئه‌کیه‌تم آری کیتدی، اوزم بیری قالدم.
«م. العثمانی»

ویرخورال اویازی آخوند آولنده امام.

١٦

طاووق هم یمورقه.

آوللرده یازنك یاقینلاشدیغنی ایك ایلك بیلدیرن وبتون جانوار، آغاچ واولنارك سوینوب، کیانوب کوتمکده اولدقاری جاینك تیزدن کلوب یته‌چکن موگلی، آواز یله سیزدیرن واول طوغروده الك ایلك طاوش ویرن کیمدر؟

بنمچه بویله بر ایشنی کرکنچه بیلوب ایشلاوچی بر نرسه وار ایسه اولده واق تویاك نرسه‌لر ایله طماغنی طویدروب جاننی آصراغان طاووقدر.

آنگچون طاووق قشنك یارومنی اوتکارو ایله «قطقطیق» دیه قطنامغه باشلار. شول گوزل وماتور طاوشیله قطناب قطلقن وآچلقن (١) صالقون وآچی صووقلی قش کونلرینی کیچرمکده اولان یارلی کشیلره آزق اوله‌رق اوزی آز وکچکنه بونك اوستنه هم قابوقلی اولسه‌ده بیك کوب آشلردن آرتق طویدره، آشلیلغی ایله بتون ایچا گیلرنی طولدره، آش قازانینی طازارتا ونغیتا، ایچنی آرتق پورتق نرسه‌لردن آریندروب ایسانلك و صاغلق ویره، بونك اوستینه‌ده طشقی ماتورلقنی آرتدره

(١) چونکه قش اورتاسنده آول کشیلرندن کوبسی‌نك آزیغی بتار، طاریغیر.

وگوزللندره وکشینڭقاراب طورشندن بیلنیر تکلیده(۱) بتون تننی قزدره هم بیتلرنی، یوزلرنی قزارتوب بیاره طورغان بر نرسه ویروب هرکمنی کیناندره‌در. اول ویرگان نرسه‌ده «یمورقه» در.

بونڭله برابر (برگه) اوزینڭ ألیدن (حاضردن) ویرمش اولدیغی آزقنڭ کوزگه تولایه‌چك بورچ ایدیکینده آڭدریر. آنڭچون قر وباـ صولرده ایگنلر و پچانلر اولـگوروب آول کشیلری آنی جیوب بترگاندن قصقه‌سی باشقه بر یردن طوقلق اولدقدن صوڭ یمورقه‌نی صالماز بوـ رچغه ویرونی طوقتاتیر؛ ایمدی بورچنی اوزینه کیری آلماغه باشلار. آڭلی کشیلرده طاووقنڭ بویله بر یاخشـی ویارارلقلی قوش ایدیکن آڭلاب بورچقه ویرمش اولدیغی یمورقه برابرینه آشاملقدن آڭا هر تورلی اوراق و ایکمکلر ویررلر. شویله ایدوب کشیلر طاووقنی، طاـ ووقلر کشینی طویدیره‌رق یاشارلر وملِ اوتکاررلر.

ایشته آلش ویرش هر ملده شویله اولور وشویله اولماغه تیوشلیدر.

« رضاء ترجمانی »

۱۷

صو طوتو.

بیکتیمر آغاینی صو طوتقان. قزغانچ کویگه کرگان، بتون تنلری درلدی، اوز طشینه قورقنه. اوزن ئلله نیچه تابقر تورلی تورلی نرسه‌لر بله‌ن ایم طوم ایتوب قاراسه‌لرده تریلوگه تابان توگل. الڭ صوڭنده سونچ بیکه ابیگه بلدردیلر.

---

(۱) لغت: تکلی ـ مقدار، قدر. (۲) مل ـ زمان، وقت.

سونچ بیکه أبی، کوز تیگان بالالرغه طاڭ صوی، آلو، ایشك باوین جووب ایچرو، صو طوتقان کشیلرنی ایم طوم ایتوب ترگزو ایله بلملی بر قارچقدر.

مونه شوگا کوره‌ده بیکتیمر آبزینیده آگا کورساتمی بولدرا آلما‌دیلر. بلدرگاچوك ابیده «ای بالاقایلرم! نیگه ألیگه چاقلی بلدرمادگز، صو طوتو بیك ناچار نرسه اول، آنڭ بله‌ن أولویده برنی توگل!» دیه آشغه آشغه باردیده ایمنه‌رگه طوتوندی. الڭ ایلك آوروني، ماتچا طوغرسینه یاتقروب ایلاندردی، صوگره بار قاقرق توکرکلرن جیوب توکرندیده بیش تین باقرنی أله‌کتروب کیتدی. أبی کیتکاچ بیکتیمر آغای اوزاقده طورمادی، - آوروی کیتوب یوری باشلادی، ایسکی صاولغینه قایتدی.

بو صـو طوتو دیگان آورو، بزنڭ آرامزده بیك ایرکنلك بله‌ن اورنلاشمشدر. بو ایسه، بزنڭ کوگلمزنڭ یوق بار نرسه‌لرگه اوشانوب توبسز اویلرغه طالویندن کیله‌در. ایتیك: براو «صـو طوتو» دیگان سوزنی أبیلردن ایشتسه‌ده صوغه کرگانده قورقنه. قورقو ایسه قاننڭ یوروشن بوزا - اوزگارته‌در. قاننڭ یوروشی اوزگاردیمی - کشینڭ تنی طنچسزلانه، صاولغی ناچارلانه‌در.

بو ایسه ابیلرنڭ ایم طوملری بله‌ن بته‌ده. چونکه آورو اول چاقده «ایندی تریله‌م!» دیب کوگلی بله‌ن اوشانوب قوانادر.

کوگل نڭ قوانچی بله‌ن تامرلرده‌غی قاننڭ یوروشی چیبرله‌نه، یخشیلانه‌ده ایلکده‌گی صاتاشوی بته‌در. قاننڭ صاتاشـوی بتوب، یوروشی یخشرغاچ آورونڭ ینگلایوی بیلگولیدر.

بو آورو صو طوتوده‌غنه‌ده توگل، باشقه نرسه‌لردنده کیله. ایتیك: براو تونله یولده قایتقانده بر باغانانی یاکه باشقه بر نرسه‌نی ایسکرماسدن کوره‌ده قورقنه. شول چاغنده آنـگ قانینـگ یوروشی

اوزگاروب کوز تامرینه قان تیبه‌ده کوزینگ کوروی صاتاشوب، باغانانی ئلله نیندی قورقنچلی بر نرسه ایتوب کوره باشلی. دیمك بو کشی شوندن قورقوغه صابشوب آوروغه ایله‌نه.

بونلر بارچه سیده کوڭل‌گه یوق بار نرسه‌لرنی چن صایاب سگدرودن، اوشانودن کیلگان نرسه‌لر بولوب، کشینڭ صاولغینه نچار از صالغوچیلردر.

بو آورو، مینم اوزیمه‌ده کیلگانی بار. شولایده بولسه مین، سونچ بیکه أبیلرنڭ ایم طوم ایتکان چاقلرنده «ایندی تریله‌م» دیب قوانمادمده، اوشانمادمده. شوگا کوره اول چاغنده بتمادیده. بر چاغنده نرسه‌گه‌در بیك قوانغان ایدم، - بر نرسه‌سی قالمی آوروم بتدی.

مونی شوناردن بلورگه ممکندرکه، بر کشی کوب قایغروچان بولسه ساچلری آغارا، آروق‌لانا، صاولغی نچارلانه‌در. بوده قایغونڭ، قانغه ایرکنلاب یورورگه ایرك بیرماوندندر؛ قسقه‌سی: صاولقنگ نی ایکانن توشونگان کشیلر ایچون شوشندی یوق بار نرسه‌لرنی کوڭل‌گه اورنلاشدرودن نق صاقلانورغه تیوش؛ بیگراکده آنالر، باللرینڭ کوڭلن، موندی نچارلقلارغه اویرانودن، موندی یاراماغان قورقاقلق، اوشانچلقلردن یراق ایتوب یتشدررگه طریشسونلر.

«ظریف بشیری»

۱۸

بر آتانكٔ یاش بر آغاچنی کورساتوب بالاسینه ئه‌یتکان سوزلری:

قارا بالام بو آغاچ کچکنه‌در
اوزی نچکه بویی آرشین‌غنه‌در ،
یراق یردن کورنمیدر اوچیده
شوڭا کوره آنكٔ یوق ، شول کوچیده.
کیلوب قاقسه آنی جیل بوگوله‌در،
داول بولسه سورولوب یغیله‌در
اوله‌ن چوبلر آنكٔ آزغین آشیلر
چمتکه‌له‌ب کیره‌ك یرن قاشیلر.
اوله‌ن چوبلر اول آغاچنكٔ بتیدر
آنكٔ تامری آلارنكٔ آش ایتیدر
شولای بولغاچ تیوش آنی قارارغه
توبندن تورلی چوب چارنی تارارغه.
اوتاساكٔ ، صولاساكٔ اوسار بو آغاچ
کورونور اول یراق یردن زورایغاچ
صاتاشقانلر بوڭا قاراب تابار یول
منه سینده ، توغری یول باشلغی بول!
قارا بالام شولای سینده اوسارسكٔ
اوقوب بلسه‌كٔ یوغاریغه کیتارسكٔ!
ئه‌ره‌م ایته آنی شول چوبده چارلق
شولای سینی ئه‌ره‌م ایته‌ر اوصاللق.

ایرك کوندن اوصاللرله اوطورمه
یوغالورسڭ بالام برده اوتولمه !
آروب تالغان صوصاغانلرڭ بارسن
نیچك صاقلار آلارنی اول سیزامسڭ ؟
آنڭ آستونده کوچ جیوب یاتورلر
آنڭ یخشیلغن شونده تاتورلر
یاراتقانن چالابنڭ بر ، قارار اول
کشی بولسون کیره‌ك صیر سلتامس قول .
کوراسڭ بو آغاچ بیك کیڭ کوڭللی
بالام سینده تارایتما کیل کوڭلنی
قارالی سین قوانوب اوطورادر
سیڭا تابان کولوب قاراب طورادر .
بالام سینده شولای بول یاقتی یوزلی
قرین صالمه براوگه‌ده کوزڭنی
بالام سیڭا سوزم شولدر بلم آل
چالابنڭ قیلغانن تیکشر ، بلوب قال !

بالا :

طوری تابدم ، آنام ، مین بو اوگوتنی !
آلشدرمام ماتور قوشلرله اتنی ،
طوری بارام آچق طاڭ یولدزینه
جلی بیرگان قویاشنڭ کوندزینه .

« عبدالحق عبدالصمد اوغلی » بوبی

———

۱۹

صاقای بابا تورمشی.

صاقای بابا سوزنده توغری، اشنده اویلی، ترکلکی یخشی، ایزگولك اياسی، یتمش یاش‌که یتکان قارت ایدی.

صاقای بابا مکده یدی یوز طوقسانچی یللرده «قاین» آولنده توغوب، شول آولده ترکلك ایتمشدر. صاقای بابانك تورمشی ایگون ایگوب، طوار آسراب، کیك تورمش بلان تورغان کشیدر. صاقای بابانك بالالری بارسیده کچی یاشلرنده اولوب بتکانلر. صاقای بابادن اون ایکی بالا توغساده اون یاشدن اوزغانی بولمغان.

صاقای بابا هر قایچان بالالرینك طورونی کوکلی بلان بیك تلاسه ده، تلادکنچه بولمغان. شونك ایچون صاقای بابا ایگون اشنده، باشقه یورت اشلرنده اوزی یوروب، بارسنده اوزی کوزندن کیچرر ایدی. یر صوقالاو، یرنی طرمالاو، اورو، صوغو، کیبان قویو بارسیده صاقای بابانك اوز قولندن اوتادر ایدی. صاقای بابا اشنده، تورمشنده بیك توغریلق ایله اش قیلدقی کبی، باشقه ایزگو اشلرده ده برده کیمچلك قیلمای آلغه تابا آیاق آتلار ایدی. شونك ایچون صاقای بابانك کورشیلری آراسنده توغری کشی، ایزگو کشی، توغریلققه اوندا-گوچی کشی دیب یخشی آتی جایلگان ایدی.

صاقای بابا هر قچان ایزگو کشیلر آراسنده برگه بولوب، اوزینه کراك اشلرنی صوراشوب، یخشیلقنی آرتدرمق ایچون بیك طرشور ایدی. صاقای بابانك بر آغاسی بولوب، آغاسینك بالالری کوب بولغان؛ بو بالالر صباق اوقورغه یوری باشلاغاچ صاقای بابا یاشلکندا-نوك بو بالالرنك اوقولرینه صوقلانوب، آنلرغه آقچه‌لر وتورلی نرسه‌لر

بیروب ، بو بالالرنی اوقوغه بیك قزقدرر ایدی . صاقای بابا اوزیده آغاسندن یخشیغنه اوقودی ، تورکی تانغان کشی ایدی . اشدن بوشانغان آرالرده تورکی یازولرنی بیك اوقور ایدی . آلش بیروشنی اوز قولی بلان یازه تورغان ایدی . صاقای بابا اوز تورمشنده توغری کشی بولغان ایچون تورەلر آراسندەده یوروب ، تورەلرگه ده یخشیلق بلان اش کورساتدی .

صاقای بابا بزگه قاراغانده ایسکی بورنغی کشی بولغان ایچون ، آنڭ بلویده شول تورکی طانو بلان ایدی . صاقای بابا بو تورمشده اولسه ایدی ، آنڭ بلویده بو تورمشده بولغان کشیلر کبی آرتق یخشی بولور ایدی . یازو یازغانده ده بو تورمشدەغی کشیلر کبی آرتق اشلر کورساتور ایدی .

نی بولسەده صاقای بابا شول تورمش‌نڭ برنچی کشیسی دیورگه یاری ایدی . توغری ، اشانچلی ، کشیلر آراسنده سوزلی ، ایزگو یولغه اوندا گوچی قارت ایدی . شونڭ ایچون بن صاقای بابانی ، آنڭ قیلغان اشلرنی ایشدوب ، یمان اشلردن صاقلانه تورغان بولونی یاراتوب آنی ماقتاسم کیله . «اوتکانلرنی سویلاسەڭ یخشی اشلری بلان سویله !» دیگان سوزگه کوره ، آنڭ یخشیلقلرینی آیتاسم کیله . آنڭ یازارغه ، سویلارگه اشلری کوب بولسەده ، الیگه یتار دیب سوزنی بتراسم کیله .

اوصا اویازی ، بایچورین قریەسنده امام «عبدالرحمن یولایف» .

٢٠

بر یوروش.

بو یل توغانلرمدن قایسیلرینه قمز ایچو تیوش بولدی. «اوفا» تیکراسینه بارر ئوچون صوك چاق بولغانغه کوره «مینزله» ایلینده «ایش - تیره‌ك» آولینه باررغه اویلاغانلر.

آنده بارر ئوچون بر نیچه یول بار ایدی: چ. دن اود کویمه‌سینه اوتوروب «ساقولقه» غه یه «آفاناس‌یف» آولینه یه «چاللی» غه توشوله سی ایدی. ته‌وگیسی برله صوڭغیسی آشا بارغانده اود کویمه‌لرینك الوغلرینه اوتوروب باروب بولسه‌ده، ایکنچی سی آشا بارغانده «.....»، «.....» آدلی کویمه‌گه اوتوررغه توغری کیله ایدی. بو کویمه‌نك ایسه ایکنچی و اوچونچی اورنلوین یازوب تورغه‌ده تورمی. ئلی ایك ماتور، توزوك، بیك توجی [تمیز، نظیف] سانالغان برنچی اورنی بیله قوتیچق شیکللی کچکنه، آیاق یوللاری بلچراق، بورونی‌ده توتوب اوتورمی بولورلق توگل ایدی. شولای بولسه‌ده بوته‌ن کویمه‌لرنی کوتارگه اوزاقسونغانلری سارتین، تگری گه تابشوریلوب «.....» کویمه‌سینه کیچکی ساعت دورتده اوتوروب ایرته‌سی کون قویاش چیقغان چورلرده «آفاناس‌یف» قه باروب توشکانلر.

آنده یوکچیلر، یامچیلر بولوب تورا. ایشتیره‌ك آولی موندن ١٢ چاقرملق بیرده ایکان. یابوق آرابه تابماغانغه کوره، آقتیلری ئوچسوز بولماسه‌ده ایکشار آتلی ایکی چیتان آرابه‌غه اوتوروب یاللاب کیتکانلر.

مین اوزم بو چاقده، تگی آولدن قرق بیش چاقرملق بیرده قوناقده ایدم. قارداشلرمنك ایشتیره‌ککه کیلوب یتولرین، مینی چاقروب یازغان یازولریندن آڭلادم. کوبدندن آلر برله کورشکانم

بولماغانغه کوره آلرنی ساغنغان ایدم. شونڭ سارتین آباقامدن، آتلری برله مینی ایشتیره‌کـکه اوزاندروینی اوتندم. اول، یورتـده آتلری آز قالغانغه کوره ایشتیره‌کـکه چه اوزاتوغه آبادی: «یارتیلاش یولده بولغان ب. آولینه چاقلی اوزاندررمن. آنده آتلر گل بولوب تورا. آندن یالاب کیترسڭ» دیدی. نیشلیسڭ؟ مینده کوندم.

ب. آولینه‌چه، یولده یازارلق بر نرسه‌ده کورینمه‌دی. باری قر تولی ایرلر، قاتونقیزلر تیرله‌ب پشوب اوراق اورالر ایدی. آنده مونده پچان چابوچیلرده کورینگالی ایدی.

ب. آولیندن یالاغان آتلرم نڭ برسـی چیغومچی‌ده چامان، ایکنچیسی ایسه آبشاق ایدی. شودرلریده زور توگل ایدی. شولایه آت توتوچیم بولدقلی کشی بولغانغه کوره اوزین پینـه‌له‌تورلك اش کورستمدی.

یولده بر نیچه تاتار آوللریندن اوتدك. بو یاقده آوللر بر اوراملی‌غنه بولوب صو بوینچه سـوزیلوب اوتورغان‌لر ایدی. مونی اویلاب، یلغه بر یاقلریندنغنه آقغانغه کوره، تارالوب اوتورسـه‌لر صوغه بیراق بولامز دیب آورسنوب شولای ئوزون بولوب اوتورولرین تابدم.

بر تاتار آولیندن کیچکانده مچتلرینه کوز صالدم: ته‌ره‌زه‌لرینڭ کوبسی واتلغان، ایسه‌ن قالغانلرینگده‌کوزلری یام یاشل بولوب کوگاروب ئلله نیلر قیلانوب بتکان بو، نوح (علیه السلام) دن قالغان پیالالرنی قـایدن آلدیلر میکان دیب کوڭلـگه کیلدی.

مچتلرینڭ ایچی‌نڭ نیچوك بولغانی، کرمه‌ینچوك طشیندن بیلـگیلو ایدی. قش کونلرینده مونده نیچوك قللق قیلالر ایکان دیب اویلادم. تکری‌گه قللق قیلا تورغان اورون‌لرینڭ، تاشلاندق یورتدن آزگنه‌ده آیورماسی بولماغانینی کوروب یوره‌گم یاندی.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

نیند ایگنه اورس آولیندن اوتمه ، ـ ایك باشده کوزگه کورینه تورغان نرسه‌لری چیرقاولری بولا . کیره‌ك آغاچدن سالونغان بولسون، کیره‌ك تاشدن .

ایندی یاقشی ، کورکام ایتدروب سالورغه قولدن کیلورلك بولماغاچ ، نیگه آول سایون ایکشار ، ئوچار مچت سالورغه ! برنی سالده یاقشی ، کورکام ایتوب سال . کوز توشارلك بولسون . منلاغه آچو ایتوب ایکنچی مچت سالورغه توتنو بت‌که آچو ایتوب توننی اودقه یاغو بولمایمی صوك ! . آیانچ !

بیلگیلو منلاسین صورارغه توغری کیلدی . بزده آندای اورونلرنك باشی منلالری بولا بیت . بولرنك منلاسی ده شول بزنك باشقه منلالرمز کبی ، ئوزینه قاراغان کشیلرنك اشدن ، کیره‌ك یاراغیندن قول سلته‌گان ، باری ئوز یانچوغین‌غنه قاراوچی بولوب چیقدی . کونینك کوبسین اومارتالغینده اونکاره ایکان .

ایندی بولای بولغاچ ، بالالرنی اوقتوی ـ یازدروی توغریسنده اویلارغه‌ده اورون یوق .

قایسی بر کشیلر «گل منلالرنی‌غنه یامانلارغه یارامی : آلرنی تویدروچیلر بولماغاچ ، آزوق ازله‌ب تاماقلری آرتندن اوزلری یوریمی نیشله‌سونلر، کشی اشی آرتندن یوروب اوزلری آچمی قالسونلر ؟» دیلر .

بو سوز ، توغری سوز توگلدر .

منلالر کتوچی کبیدر . کتوچی کتوین ، ترلکلرین آیداب قرغه آلوب چیغه ؛ آزوق بار بیرگه ایلته ، تارقاتمی تورکومی برله یوریته ، بارینده برگه اوتلاته ، کیره‌گنچه صو ایچوره قسقه‌سی‌غنه آلرنی بتونله‌ی اوز ایرکلرینه بیارمی .

بزنك منلالر ایسه ، یلینده بر کیلوبده بیك آز سورگان اورازا

آینده‌غی یارتی یورتی اوگوتلوری برله کتو کبی بولغان تورلی تورلی قلیقده‌غی کشیلرنی بر یولی، یواغه سالماقچی بولالر. اوز بالالرگنی‌ده بولای تیزگنه اوزگچه ایتوب بولمی لاباسا. موندای تورلی تورلی کشیلرنی یولغه سالور ئوچون شافدای چاقلر، کوب تورلی اویلاوده طریشولر کیره‌ك بولور دیب کوگللرینه‌ده کیتورمیلر. موندن باشقه ئه‌یتکان اوگتلریده، گل ئوز یانچقلرین توتوررغه بواوشا تورغان «زکات»، «فطر» ده «عشر» توغریسنده‌غنه بولا.

آنداری ئوز اشلرین بلمی کورمی، اوزلرینه قاراغان کشیلرنی آگسزلر منسزلر دیب یامانلاب، پینه‌له‌ب کون کیچوره‌لر.

قسقه‌سی‌غنه کیره‌ك بزنك منلالر، کیره‌ك باشقه‌چه الوغ کشیلرمز بار اشده‌ده اشکه، اشنك آزاغیندن یه اورتاسیندن توتونوب باشیندن باشلامیلر. بارشیمز شولای یولسز بولغانغه کوره توتقان یولمز - بولسه‌- باروب چیقمی‌ده آزاغینده قول سلته‌ته.

شولای اویلی تورغاچ ایشتیره‌ککه‌ده باروب یتکانمز. آنده بزنکیلرنك قوناق اویلری، آولنك یه‌ش منلاسی م. آبزیده بولغانغه کوره میده شونده کیلوب توشدم.

« طیبه کمال »

۲۱

ایش - تیره‌ك آولی.

بو منلا م. آبزی ئوزینك اشین بله، ئوستینه تیوشلی بولغان اشلرنی آگلی تورغان، چیبار، آلچاق کوگللی منلالر

دن بولوب چاغینه قاراب اشنده ایدی. ئوزینك کون کورویك تار، قسونقی‌لقده توگل ایکان. آتاسی اوزینه، ئوقشاشـی بولنمامش بر بولوشچی بولوب منلا ئوزیده آرتوق یالقاو توگل ایکان.

مچتلری، تکری اویی بولورغه ئوقشاغان بولوب کورینه ایدی. توبنده «بیکلان» محمدشاه باینك بوله‌گی ایکان، تکری بولدامچیسی بولسون. اول باینك شول یاقده کوب آوللرده سالدرغان مچتلری باردر.

منلادم اوز ئویی یانینده‌غی ٦ ــ ٨ آرشینلی بر اوینی بالالر اوقتورغه دییب بیلگوله‌گان. ایچینه بورچا کوب بولور دییب کرماسه‌مده، ته‌ره‌زه‌سیندن قاراب آلچاق اوستللر، قارا تاقتا بولغانین، که‌زه ازی بولماغانغه آلرنك اویالاماغانین کوردم. شولایده تچقانلر قووشلی اوینیلر ایدی. بوده یاقشی قاراماغاندن بولسه‌ده، ایندی مونسین‌غنه کیچوروب بولور دیدم.

کیل‌یك آولغه. بو آولنك نیگه «ایش‌ـ‌تیره‌ك» دییب آتالغانین آولنك کشیلریندن، قارتلرندن صوراسامه آچوق ئه‌یتوب بیره آلمادیلر. ئوزمگنه، «ایش» کوبلك «تیره‌ك» آغاچ دیگان سوز بولغانغه، بو آولنك تیره یاغینده اورمانلر کوب بولغانغه، الك ته‌وده اوتورغانده آغاچلق بولوب، یا ایسه آولنك بر یاغینده کچکنه‌گنه «ایشکای» آدلی بر یلغه بولغانغه «ایش» ی شوندن آلنوب «ایش ـ تیره‌ك» دییب قوشقانلردر دیدم.

ایك ایلك کیلوب اوتورغان کشینکده ایشتیره‌ك آدلی بولغانین ئه‌یتوب بتورمه‌دیلر. شوگا کوره یوغاریده‌غیچه اویلارغه توغری کیلدی.

بو آولده اوزون بولوب، برگنه اورام ایتوپ اوتورغانلر. کون یاغینده یوغاریده ئه‌یتولگان «ایشکای»، تون یاغینده ایسه

« قونغوچی » یلغه‌لوی بولوب آولده شولرنك اورتاسنده‌در .

بو آولنی اوزلری ایکیگه بولوب ایکی آدبرله یوریته‌لر . قویاش چغو-شی یاغینده‌غیسنه « ایش تیره‌ك » قویاش باتوشی یاغینده‌غیسنه « قیرغیز » دیلر . سویله‌ولرینه قاراغانده ، باشـده ایش تیره‌کلیلرگنه اوتوروب قیرغیزلر صوڭندن کیلـگان کشیلردر .

ایشتیره‌کلیلر اورمان اشله‌ب کیسمك ، میچکه تاقتالری یاساب‌کون کورگانلری کبی ، قیرغیزلرده‌کیره‌ك آوللرینك کیره‌ك چیت ایل‌لرگه‌تارالوب قمز یاصاب ، ساتوب ترکلك قیلالر ایکان . بزنك قوناق اوییمز ایشتیره‌ك یاغینده بولسـه‌ده قمز بیروچیمز « احمدی » آتلی بر قیرغیز ایدی .

بولرنك قمز بیرولـری تورلیچه . اوزکدن قونـاق اویی توتوب اوزکدن آشاغان ایچکانك قمزنك شیشه‌سین ۱۰ تین‌گه بیره‌لر . ایندی بار ئه‌یبرده اوزلریندن بولغانده آیلق ۳۵ ـ ٤۰ صوم بولا . بزنـك آلدمزده بولغان کیلوچیلردن شولای آلدیلر .

ئوزلرینك ئه‌یتوی بوینچه ، بو جای کیلوچیلـر کوب بولـوب کوڭللری تولغان کورینلی .

چینده‌ده اورنی نه‌ق قمز ایچار اُیچون یاراتولغان کبیدر . اوچ یاغی اورمان ، بیوکلی ، آلچاقـلی تاولر ؛ اورمانلریده زور ، زور اوله‌ن چیچکلری مول آلانلر ، منمه‌لی اینمه‌لی تاولر ، بولارنك کچیدنك اینوشلر ، بو اینوشلرنك چیغه تورغان یریرنده (باشینده) قازان کبی قایناب تورا تورغان آبباق ، توم توچی چیشمه‌ لر ؛ قسقه‌سی‌غنه ، یير موند‌ه اوزینك ماتورلقلریندن زورلی کچکنه‌لی اورنه‌کلر توبـلاب ، ماتورلق بیغونی یاساغان دیورلـکدر .

اورمان ایچنده ئلله نیچه ، ایس کیتکچ ماتور اورونلر ـ آلانلر باردر . کشی اولـگانچه شونده توروب ، یوروبده تویماس . . .

« طیبه کمال » ۲۰ آوغوست ۱۹۰۹

«صیلی» یازوچیلرمز.

«شورا» ده آچولغان یازو یاریشینه شـوشی یازولرمنی تقدیم ایته‌من. اوز تلمزده یازو حدلی قیبون اش یوق ایـکان. نی چاقلی آیانچ، ـ تاتار بولا توروب تاتارچه بر خط یازا آلماو! کشی یوزینه قارارغه‌ده اویالته. مونی تاغی نیچوك باترلق ایتوب غـازیت باغانا لرینه یازارغه کیره‌ك؟

سزگه بو یاریشنی آچوگزغه کوب رحمتلر اوقیم. بو، اوزتلمز ده قلم اوینانورغه طریشورغه یاشلرنی قزقدرسه کیره‌ك. ایبده‌شـمه «سینده یاز، بو کچکنه اش توگل بیت» دیسه‌مده «مین آنی کچکنه اش دیمیم باری مینم باشقه نرسه یازاسم بار. استرسه‌ڭ اوزڭ یازوب بیار» جوابنی آلدم. ئوزم یازارغه طریشدم، ئلی بزنڭ تاتارقاتون لرینڭ تللری عربچه، روسچه‌لر برله اولحتلی بوزولماغان بولسه‌ده، ینه «تاتارچه یازو» بیك قیبون. مونا شول بولغان اشـلرنی یازار ئوچونگنه نی حتلی وقت کیره‌ك بولدی.

«طیبه کمال»، قازان ایلی چیستایده

۹ سنتابر ۱۹۰۹ ییل

۲۲

بر ترك بیکاچینـگ اوزینـگ اوغلینه آیغان اوگوتی.

تڭریگه (١) سـورگون تونکوردن (٢) صغنامن. (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم).

ایسـرا گوچی (٣) باغشـلایوچی تڭرینڭ آدی ایله باشلیمن؛ (بسم الله الرحمن الرحیم)

ای آرداقلو بالا! سـین بورونغی چاغلرده آرسلان آدینی آلغان اوروشلرده چابغوردی (٤) آقینچیلری (٥) (قوشون، اوردولری) ایله یاتلیق (٦) لر اوستینه توبولداب (٧) دور باتقان (٨)، آنلرنی سورکون آویدای تورلی یاقدن چورماب اوزلرینی اوشانداق اوتراق (٩)، اولکه (١٠) لرینی بولغون (١١) ایتکان چاودور، (١٢) آتاقلی بولغان «تورك» اوروغینڭ بالاسی‌سن!

سینڭ بورونغی دەغی اوغوز، بوناق، ایتلار، چیگـگز آتالغان بابالریڭ، قرییی اینی بیلمسز بولغان قوم دیگـگزلرینی کیچوب یاو(١٣) بولوغـان ایلکون (١٤) لرینی بوزوغ (١٥) ایتـکانلر. یاتلیغلر آنلرنڭ قاپلاندی قورانلی (١٦)، یوشمانلی (١٧) یورتائول (١٨) لرینی

---

(١) بورونغی ترکلرده برنچی درجه دەگی اله، تڭری، کوك تڭری، اوغون، اوغان آدالمشدر. «براقهاوز - یفرون.» ٧٧ جلد مادەسی Шаманизмъ (٢) جن، شیطان. (٣) رحمتلی، شفقتلی. (٤) طوفان. (٥) آطلی عسکر. (٦) دوشـمان، (٧) هجوم ایدوب. (٨) جیگـکان، ویران ایتـکان (٩) وطن. (١٠) مملـکت، پادشـاهلق. (١١) اسیر، طوتقون. (١٢) ناموسلی، شانلی. (١٣) بورونغی ترك دیلنده - چیغتایچەده دشمان هم عسکر معناسنده. (١٤) عالم، خلایق، انسان. (١٥) خراب، ویران. (١٦) قوراللی، سلاحلی. (١٧) تیمور کولما کلی. (١٨) آلدن باروچی عسکر- Авангардъ

کورگاچده ، یاشیندی اوچغور (۱) آتلرینك شانگوراق (۲) لرینی ایشتکاچده آرسلان آلدینده‌غی قوی کبك قاوشاب قایغو یونغون (۳) لرینه چومغانلر. آکلا، بالا ! بارچه ایلکون‌لر آیاقلرینده‌غی آغیر تومروقلرینی (٤)، قوللرینده‌غی کوتارماسلك بیلاکچه (۵)لرینی، مویونلرینده‌غی قالین بوغاولرنی قیرغانده ، سز آرسلان بالالرینه « طوتساقلق » ده (٦) چوررورگه یازوق بالا ! . بورونغی‌لری لاچین ، آلپ ، تیمور ، بالیق آدلری ایله آداقلانغان آکو (۷) لرنك بالالرینه ، بو چاقلرده‌غی قارچغه‌لرنك طورناقلری آراسنده ایزلورگه ، قانلیغ (۸) آلاچی (۹) لرنك کیسکین قلچلری آستنده طوغرالورغه کیلوشماز بالا ! کونای (۱۰) یاغیندن چیغوب داغدی دولقونلرغه اوخشاشلی کونباتار (۱۱) یاغینه باصغون (۱۲) ایتکان ، قاپلاندی قاپساب (۱۳) آلوب یاتلیقلرینی اوشانداق آتلرنك تورلوك ، طوار ، لرینی تویوملق (۱٤) آلغان آداقلو ایره‌نلرنك اوغوللرینه قورقاق بولورغه یاراماز بالا ! . آز قوشون (اوردا ، یاو) لرینی کوب کورساتوب یاتلیغارنك یوره‌کلرینه شاشغونلق بیرگان تولکی چاقلی آلداچی قاپلاندی کوچلی بولغان آتالرنك اوغوللرینه کوب بولوبن قورقاقلقدن آز کورینورگه یازوق بولور بالا! . تکری‌نك کوکده‌گی یولدوزلرینی، قللرینه باغشلاغان یارلیقاشلرینی (۱۵) صایوب بترورلك اولمغان کبك ؛ یر یوزینی دوتره‌تکان سنك بابالریکنکده بیتملك (۱٦) لرینی صایوب بترورلك ایماس بالا ! . بیك اولکان خاقان (۱۷) لرن ؛ سزنك بابا-

---

(۱) اوچوب باروچی . (۲) طویاق طاوشی . (۳) کرداب ، اوپقون . (٤) آیاق بوغاوی . (۵) قول بوغاوی . (٦) اسارت ، طوتقونلق . (۷) آدم ، انسان ، بره‌گو- بر آگو- بر آدم . (۸) قان توگوچی . (۹) جلاد ، پالاچ . (۱۰) مشرق . (۱۱) مغرب . (۱۲) هجوم (۱۳) شهرنی ، قلعه‌نی ، دوشماننی چورمامق . (۱٤) غنیمت . (۱۵) انعام ، احسان . (۱٦) محاسن ایاسی . (۱۷) ترك خانلرینك

لریگزنڭ یارلیغ (۱)، بـویورلتو (۲)، آلتـون بیلـگو (۳) لری برانگنه باشـایغ بولا آلغانلر. آنیق بیل بالا! کیلاچك سـزنـکیدر. تیمور قازیق یولدوزلری، آداشقانلرغه یول کورساتوچی بولوب یارا‌تلغانغه اوخشـاشلی؛ سنده «قالتاغای» (٤) لرغه یول باشچیسـی بولورغه طرش! بورنده‌غی بابالریڭ یاڭلیق (۵) سوملی، چداملی، کورومِلوکلی (٦)، آڭلایوشـلی، صایلو (۷)، باولو (۸)، بیتیملی (۹)، آڭلاق بول! آیغاق (۱۰)، یاتقون (۱۱)، چاغمر (۱۲)، چوغولچی (۱۳)، چومان (۱٤)، یالقاو، چومری (۱۵) آزغون، یالتاق (۱٦)، شیلتاقچی (۱۷)، مینمینلـکای، شلقین (۱۸)، قالتماق (۱۹) بولما بالا. کوکده‌کی قویاشلر، آی یولدوزلر طوقتامی تیبره‌نوب بتون آچون (۲۰) نی یاقترتوب یورگان کبك، سینده بیلوکلو اولوب بیلوکڭ ایله ایلـکوننی یاقترتورغه، آنلرنڭ - ایکی آچونده یوزلرینی یاقتی قیلورغه طرش بالا!

شولای اولسه‌ڭ «توکا» (۲۱) ده صورغوچیلر (۲۲) کیلـگانده، سوروغکونی (۲۳) بولغانده یوزڭ آق بولور، بالا!.

«هادی آطلاسوف.»

لقبی؛ بولقبنی ترکلردن مانغول خانلری اوزلرینه آلغانلر. (براقهاؤز - یفرون ۷۲ جلد ماده‌سی Хаканъ هم ٤۳ جلد Орханск. надписи ماده‌سی) (۱) منشور اوکاز، (۲) حکم کاغدی. (۳) فرمان نامه. (٤) جاهل، نادان. (۵) اوخشاشلی. (٦) جامع الفضائل. (۷) حرمتلو، ممتاز. (۸) تربیه‌لو، عاملی، (۹) کورکام صفتلی. (۱۰) نمام، سـوز یورتوچی. (۱۱) یوقلاوچی، تیك یاتـوچی. (۱۲) خسیس. (۱۳) غیبتچی (۱٤) آغیرتنلی، تن سویوچی. (۱۵) یالغانچی. (۱٦) ایکی یوزلی. (۱۷) تهمتچی، بهتانچی. (۱۸) ناموس‌سز. (۱۹) اویاتسز، عارسز. (۲۰) دنیا. (۲۱) قبر. (۲۲) منکر نکیر. (۲۳) قیامت کونی.

۲۳

تل توغریسنده

بو ، تل توغریسنده کوبه‌ی سوزلر سویله‌ندی ، کوبموده طار-تشلدی شولایده بر ایبکه ، جونگه کیتکان ، کوزگه کورنورلك اش یوق . نیندیگنه بتك ، باصمه‌لرغه قاراما ، ئه‌لیگی قارشمه ، ئه‌لیگی بولا-مق . قایچانغنه توزه‌لور ایکان بو ، تل ! اوزمز «تورك» دیب آتالوبده اوز تلمزنی صانغه آلمیچه ایکنچی یات سوزلرنی قارشدروب سویله‌و اویات توگلمی ؟ قایده بزنك توب تلمز ، قایه بزنك توروکلك؟ یولسز ، یوصقسز (۱) ده کتیش بولورمی ؟ ! نیشله‌ب بز بو کونگه قالدق ایکان ! . . .

بیلگیلی ایندی ، بو ، تلنك یوغالووی تورلی تیره (۲) نك بر برسینه قارشوب ، آرالاشووندن کیلگان ؛ شونلقدن تلده‌گی اصپایلق اوزاقغه بارمیچه بتوب یوغالوب کیتکان . نیك صوك آرطینه توشه‌یمز ! آقتق ، چولقلری بلمگان ایکان ، بز ، یولقلرغه طرشو کیره‌ك ایدی (۳) . اوکنچ طورمش ، ملك آیانچ ! . . .

ایندی بو کونك بزگه نیندی تل ایله سویله‌شورگه ؟ اولسی قگفر بوسی ایگری تاغی بلمیم ئه‌لله نیندی صلتاو تابوب بو ، برسیده قیشق (٤) دیوبه‌ی ، کیمچیلکلی ، صیقه (۵) لی دیب بارلغینی سلته‌ب طاشلارغه‌می ؟

---

(۱) یوصق - یول دیگان سوز . (۲) تیره - ارو ، بر آتانك بالالری دیگان سوز . (۳) آقتق یا بولماسه اونوق - بالانك بالاسی ، تورون دیگان سوز . چولق - بالانك بالاسینك بالاسی . یولق - بالانك بالاسینك بللاسینك بالاسی : بو ، یولق ایندی بیگره‌ك یراق کیتکانگه ئه‌یتله‌در . (٤) قیشق ، ایگری ، قگغر - بارسی بر سوزگه ئه‌یتوله ؛ توز توگل دیگان سوز . (۵) صیقه - کیمچیلك ، بر توشی اشکه یاراماولق .

ئەلله تلده بیتوشلکلری ایله آتاق آلغان (؟!) بو کونگی «تورك» لرنك (١) تورك تلی دیگان تللرینی آلوب شونلر یولندن کیتەرگەمی؟...

یوق، یوق! مینم یاراقسز اویمه قالسـه بوده ایس کیتارلك بر تـل توگل. نیك دیساڭ: بر زور قاآن لق (خانلق)نك «تورك» آتی ایله یورتلوبده سویلەگان سوزلرنده اون سـوزگه بر سـوز، بولسه چن «تورك» تلی بولور، بولماسه اول ده یوق. تورغانی یات تللرده قوللانلغان سوزلر، آندن بوندن قارشقان بر قارشمه بولسون‌ده بوده نازکلك، تلده بیتوشلك دیولسون! آندن‌ده بتونلای باشـقه بر صوی‌نك (ارونك) تلینی قوللانوبده شونلردن صانالورغه ایدی (٢). یوقسه آندن بوندن جیوبده بر جیوندق‌غه «تورك» تلی، تلده بیتو-شلك دیك کیچرلماسلك زور بر کیمچیلکدر. آندای جیونـدقلرغه نازکلك، بیتوشلك دیولماس؛ «تورك» آتی ایله آتالوبده بر جیوندق‌غه بیتوشلك دیولسون! اول، نی دیگان سوز! . . .

قایچان «تورك» ایکانمز قایده تلمز! اورنسـز «تورك» دیب آتالماغاندر بیت، نیك شول یولده طرشمیمز!

بو، یاقدەغی «تاتار» دیب یورتلگان ارو (اروغ — بر آتـا بالالری) ایله بو کوندەگی «تورك» دیب آتالغان ارولرنی: برسینی «تاتار» برسینی «تورك» دیب آیررغه اوزن کورنمی، تیکشروب قارالسـه ایکیسینڭ ده برصوی، بر تیره بولوی آپ آچق کورنوب تورا. اوزون سـوزنك قصقەسی نیچکده بولسه «تورکلر» نك توبده بر تللری، تلده بیتوشلکلری بولورغه کیرەك؛ برده آنسز بولماس. سوزنی صوزا بلگان چیکلی صوزدق. ایندی بزگه کیرەك بولغان توب

---

(١) بو کوندەگی عثمانلی ترکاری.

(٢) یا، عرب تلینی قوللانوبده بتونلای عرب بولورغه. یا بتونلای فارسی تلینی قوللانوب فارسی بولورغه کیرەك ایدی.

تلنی قایدن تابارغه ، نیچك بارلقغه چغاررغه ؟ بو ، صورواوغه قارشی باشقه‌لرنڭ اویی نیچکدر آنی بلمیم . آنچق مینم یاراقسز اویمه قالسه: بونی بارلقغه چغاررغه یول ، کوب قیینلقلر ، آغرلقلر بولسه‌ده بورو- نده‌غی ، بابایلر چاقلرنده‌غی ایسکی بتکلرنی ازله‌ب طابوب شونلرنی باصوب طاراتودر . مونه ، شول نرسه‌لر آرقاسنده ایزی ، اوغان (۱) تله‌سه « تل » برله‌شوب بتون بر کیك تل ، تلده بیتوشلك بارلقغه چغار . مونه شول چاقده چن « تورك » دیب آتالورمزده صان آلورمز .

« عبدالغنی نیازی بیر محمد زاده » « آسترخان »

۲٤

یوغم (اثر)

یوغمسز هم کیلوشسز نرسه‌لرنڭ برنچیسی دینلمه‌سه‌ده برسی دیب : «کشی ، اوزی عادت ایتکان بر اش ، قوللانغان برمه‌نه‌ز (خلق) نڭ کیریسینه یورطنی (خلقنی) اونده‌ب ، دیمه‌ب یورو» ینی صانارغه یاراسه کیره‌ك . درست « اوزڭ طوتماساڭده کشینی اوگوتله!» دیب‌ده ایتکانلر ؛ مگر بو کبی سوزلر ، باری «یخشیلقغه اونداو یولی بیکله‌نماسن ، طارایماسن» دیگان اوی برلان گنه ایتولگان بولوب ، برده یوغملی بولوون اوستلرینه آلغانلقدن سویله‌نگان سوزلردگلدر .

بو سوزلرنی ، حرمتلو « ترجمان » غزته‌سی‌نڭ ۳۰ نچی صاننده یازلغان ، قزانلی عیاض افندی‌نڭ « تل » حقنده‌غی بر نیچه سوزلرن اوقوغاچ یازدم . عیاض افندی ، یگل آنا تلن قوللانو ، چیت تل سوز

(۱) ایزی ، اوغان ـ ایکسی ده بر سوز : یوقدن بار ایتوچی .

لرن قاتشدرماو تیوش ایردوکن بیك آچیق بلدرگان هم بیك آچـی روشده درست یولنی ـ درستلك اوزیده آچی بولا ـ کورگازگان . بو یاقدن قاراغانده هیچ دیه‌چك سوز یوق. «ایر کشی‌نك آغزندن ایرلر سوزیگنه چغا شول!» دیب اوزن قوطلاب قول چابارغه‌غنه قالغان. مینم ایسم کیتکان هم عیاض افندی‌گه کیلوشسز دیب أیته‌سم کیلـگان بیروم شـولغنه: عیاض افندی، ئلـگی بر بیت‌لك آنـگومه (مقاله) سنده، شولقدر عرب، فارسی سوزلرن قاطشدرغان، شولقدر اسپایلاغان، بونی اوقوب قاراغان کشینك ایسینه، ایسکی میشارلرنك ایل آغزنده أکیه‌ت بولوب قالغان بر جیونلری کیلمی قاله‌چق دگل. میشارلر، اورس تلن سوز آرالرندن قالدررغه بولوب، اوز آرا بر جیون یاصاغانلر ایکانده، اچلرندن بری ـ قوشطانی بولورغه کیره‌ك، ئلله ملاسی‌مه؟ ـ آیاق اوره توروب، آلدوندا غیلرغه قچقروب سوز باشلاب: «جمایه‌ت! اصلش‌ته!.. بوندن آری، آتنیود اورسچه سو-یلاشمه‌گز! برده یارامی فلانده توگان!..» دیب بتورگان أکفایدوق میشارلرده: «دوبری! دوبری! بیك دوبری!» دیب شولای اورسچه قاتشدرماسقه سوز بیروب طارالشقانلر.

١٥ نچی صان «شورا» ده هم «قلم مسابقه‌سی» باشلی، قسقـه غنه بر سوزی آراسنده «مسابقه»، «رواج و ترقیسینه»، «خالص وصاف ترکیچه بر مقاله یازمقدن عبارتدر»، «تدقیق ایدلنور»، «مقاله صاحبنه»، «مکافات»، «عینا درج اولنور» کبی، هیچ آبدرامیچه ترکی یازلنورلق سوزلری عربچه یازوینه برده یول طابه آلمادم هم یوقاریده‌غی سوزلرمنی‌ده «قزیم، سیگا أیته‌م! کیلونم، سین طـگله!» دینلـگان مقال بوینچه‌غنه یازغان بولسامده بولورمن.

بزچه: آنا تیلمز آلغه باصسن ایچون اك آچیق هم یوغملی یول: آطاقلی، باشچی ـ رضا، فاتح، موسـی افندیلر کبی ـ یازوچیلرمز ،

چیت تل سوزلرن برده قاتشدرمیچه یازوب عادتله‌نو، چیچه‌نلکنی (فصاحت و بلاغتنی) ده چیت سوزلر ایله چوبارلاوده دیب بلمیچه، «یکل آکلاتو» طاتلی توشندروده دیب ایمان کیلترودر.

بوکای ایلندن، «عمر قراش اوغلی».

۲۵

دوستلر تابو طوغروسنده.

دوستلر دورت تورلیگه بولنورلر. بری «یاردم ایدر هم یاردم استه‌ر»، ایکنچیسی «یاردم ایتماز هم یاردم استه‌ماز»، اوچنچی تورلیسی «یاردم ایسته‌ر، اوزی یاردم ایده بیلماز»، دورتنچی تورلی سی «یاردم ایدر؛ اوزی یاردم‌ده استه‌ماز». بو صوڭغیسی ایسه دوستلرنڭ الڭ یاخشسیدر. بونلرنڭ ایلکیسی ایله دوستلاشوب شادلق هم قایغولرنی اورتاقلاشوب، تورغه پك کیلشه‌در. چونکه «طورمش» دیگان نرسه اوزی اوشبو توب اوزرینه قورلمشدر. اوشبونڭ کبی دوستلرکز بولنور ایسه طارلق هم قاتیلق کونلرکزده شونلردن بولشلق استایه‌چکسکز، اوشبو دوستلرکزده سزلره یاردم ایده‌چکلر. بونلرغه قارشی سزده آنلرغه یاخشیلق ایدرسز. کشیلر ایسنه بربری ایله اوشبو دوستلق یاردمی ایله‌گنه یاشارلر، بربرینه یاردم قیلشورلر. دوستلاشو هم یاردملاشو، کبی نرسه‌لر بولماسه‌ایدی کشیلر یاشایه آلمازلر ایدی.

ایکنچی هم اوچنچی تورلی دوستلر ایسه الڭ یامان دوستلردر. اونلرنڭ هم دوستلقلری هم دشمانلقلری بلگلی توگلدر. دوستلشمق

دیمك آلوش بیرش ایله یاردم ایتـمك دیمك اولور ایسه، بو کبی دوستلرده چن دوستلق بولنماسه کرك. بونداین کشیلر سگا وبگا بر آغیر یوکلکدن باشـقه بر نرسه‌گه‌ده یارامازلر. آره صره بونلرنك یاوزلغندن‌ده قورقورغه و هیچ اولماسه آگلی بولورغه تیوشلیدر. بو کبی کشیلر، دوستلرنك دارولری، هم‌ده اولطرشلری ایله شادلق کیتره تورغان کشیلر اولمای، باری سیگا و بگا یابشقان چیرلر هم‌ده آغولردر.

دورتنچی تورلی دوستلر ایسه الك یاخشیلرندن و الك کورکام لرندن اولوب، بو کونمزده بونداین دوستلقلی کشیارنك بارلیغی بزگه ئلیگه چیکلی قرانغودر. اوشبو یازولریمه کوز صالغان ایبداشلرمدن اوتنه‌م: بو یر یوزنده بونك کبی دوستلرگز بولور ایسـه، آنلرغه آزاو دیشلرگز ایله یابشوگز! وآنلردن، اوزگره الك قزقلی نرسه‌لرنی ده قزغانماگز!. بونك کبی دوستلر سزگه هر بر اشگزده بولشلق ایتو، هم‌ده سزنی آلغه یبارودن باشقه‌نی بیلمازلر، شولای ایندی شولای، دوستلر ایله برله‌شوب جیولشلر یاصاب، کوگللر شادلاندرو، هم‌ده قایغولر ایله ایچ پوشولرنی تاراتودن تادلیراق نرسه یوقدر. بو طوغرو سنی هر کیم چنلاب‌ده آگلامشدر؛ بو اورنده شونیده أیتوب کیتو تیوشلیدرکه، دوسـتلرگز اوزگزدن بلملیره‌ك هم ایبلیره‌ك اولسونلر، هیچ اولماسه اوزگز ایله بر تیگزگنه اوقومشلی بولسونلر. بلملی هم ایبلی دوستلرگز بولنور ایسه آنلردن بر تین آقچه توتماینچه، ارقو هم‌ده یازو کبی کرکلی نرسه‌لرنی اوگرانرسز. بونلردن باشـقه پك کوب کرکلی نرسه‌لرنی‌ده اوگرانرسز کشیلر آراسندن، دوسـتلرینك آغزندن چوبلابکنه بلملی بولوب کیتکان کشیلر یش یش اوچریدر. بلملك، بلملی کشیلرنك آغزندن چیغوب‌قنه تورادر. اوزون سوزنك قصقه‌سـی شول، بلملی و ایبلی اولان دوستلری بار کشیلر بونك

ایچون کورکه کبی قابارنوب سوینور ایسه‌لر یری واردر. بو اورنن ایکی بر برینه دوست کشیلرنی کورسه‌تورم. محمد عبده آدلی بر کیمسه، اوزینك دوستی اولان جمال‌الدین الافغانی‌دن اوقوبقنه بلملی هم‌ده پك شه‌ب یازوچی اولغان. مونا بو ایکی کیمسه‌دن اورنه‌ك آلسه‌ق نیچك بولور ایکان؟

مین اوزم‌ده بلملی و ایبلی دوستلر تابا آلمیچه پك اوزاق کون لر ماتاشدم. شونلقدن دوستسزلقنك آغیر نرسه ایدکین بیلورم، شولای بولسه‌ده یارطی یورطی دوستلر ایله یورودن یالگز تورو، هم‌ده دشمانلردن اورنه‌ك آلوب، اوزگنی کشیلك ره‌تینه تیزه‌رگه طرشو، مك قات آرتقدر. مینم‌ده بلمسز دوستلرم کوب ایدی. بونلر بگا کوب زیان کیترمادکلری کبی، کوب تابیش‌ده کیتره آلمادیلر. بونلر ایسه بگا بیچورا و اوبرلر ایله قاتشدروب ایسکی تاتار خاتون قزلری طاپقرندن سوزلر سویایلر ایدی. طوغروسنی أیتکانده بونلر بنی ایسکی‌دن قالمه یولالرینه ایارترگه ایته‌لر ایدی. بونلرنك بنم ایچون الڭ بیوك زیانلری بنم کبی نادانلرنی ماقتاب اورنسز یرگه قابارتولریدر. ایشته مونا بو زیانلری هم‌ده الوغ زیانلریدر. مین اوزم بونلرنك توبسز اویلرندن کوچکه‌گنه قوتلدم. بو یر یوزنده اوکسز کشیلر بولنور ایسه اوزلرندن بلملیره‌ك هم اشلکلیره‌ك، دوستلری بولماغان کشیلر چندن اوکسزدرلر. مین اوزم‌ده بلمسزگه اوغل بولغانچی، آنلن قوغل‌ده بلملی‌گه قل بول، دینلمش ایسکی تاتار بابایلر سوزنچه بلملی کشیلر ایله دوستله‌شرغه طرشدم ایسه‌ده طرشولرم جیلگه کیتدی. بلملی کشیلر بگا بورلوب‌ده قاراميورلر ایدی. ایندی بوصوك یللرده مین اوزم‌ده بلملی کشی بولورغه طرشه باشلادم. بر نیچه یللردن صوڭ مین اوزم‌ده بلملی کشی بولا آلورم. بونڭ ایچون تڭری یاردم ایتسون! اول چاقده بنم ایچون «ع. بطال

افندی» کبی بلملی دوستلرده تابلور. ایندی مین باری شول کیله‌چك کونلرنی کوتوب قالدم.

«میان عبدالاول الغفاری»

الوغ آقا. قراسنواوفیمسکی اویاز.

۲۶

«شورا» التماسینه

بر مکن سیکز یوزده توقسان دورتنچی ییلدن بیرلی، «برکته» آولنده منلا ـ اوقوتوچی خواجه بولوب شول آول کشیلرینك بارچه ایر بالا وقز بالالرینه کیرا کلی نرسه‌لرنی اوقوتوب اوگره‌توب تورامز. بز کیلگانده بالالرغه هیچ بر کشی، هیچ بر نرسه اوقوتوچی یوق ایدی و بالالر بر نرسه‌ده بلمیلر ایدی. بالالر اوقورغه بر اویده اورنده یوق ایدی. اوشبو بر مکده توقز یوزده توقزنچی ییلده بزنك بو آولغه کیلوب خواجه بولوب بالالر اوقوته باشلاوه‌زه اون بیش ییل بولدی. بو ییللرده بو کونلرده بو آول بالالری بارچه‌سی دییورلك نماز اوقی هم یازو تانی ویازو یازا بله‌لر ایندی. بونلرنی اوقوتو بیك آغر وجفا وبیك مشقتلی اشدر. شونك ایچون کوب اوقوتوچی خواجه‌لر بر ییل یا ایکی ییل یا اوچ ییل اوقوتالرده تاشلیلر اوزلری طرشماغان اوقوغه دشمان کشیلرنك بالالرینی اوقوتو بنی بیك بور چیدی یابقدردی اشدن چغاردی ـ بونلرنك بالالرینی اوقوتونی تاشلادم، اوقوتماو ایسه بینی باشلادم دیب اوقوتمیلر طنچغنه طورالر. بونلرنیده اورشوب بولمیدر. بو نادان آول کشیلری اوقوغه اوقتوغه بیك دشمان، بونلرنك بالالرینی اوقوتوب کراك نرسه‌لرنی بلدرو، چیکسز الوغ مشقت

و زحمتدر، چونکه بو کشیلر قار یاوب قش بولوب آت صغرلری قرده آشی آلمی باشلاغاچقنه، بونلرنی قارارغه بالالر کیرا کما گاچکنه اوقورغه قوشالر، یاز یتته باشلاغاچده بالالرینی اوقودن توقتاتالر. بو آول کشیلری اوزلری بیك نادان اوقولری ایجك گنه اولدیغی ایچون بالالرینه‌ده ایجك گنه اوقوتورغه قوشالر، اوقونك قدرنی برده بلمیلر. شونك ایچون بونلرغه ینگل روشلی کیرا کنی بلدروب یاز و تانوتو یاز و یازدرولر بیك آغر. آولده اوقتوچی خواجه‌لر بارچه‌سی مونی بلوب بیك قایغرالر قایغرسالرده بونلرنی بورونغی اشلرندن ایسابلرندن قایتا-رغه وتوقتاتورغه هیچ بر یول تابا آلمیلر. اول آول کشیلرینك ینه بر قارشی اشلری شولدر، بارچه‌سی دیورلك ایجك و کیسك باش، کتابلرینی بر آز کوڭلگه کوڭل سبق اورنینه آلوب اوقوغانلرده، شول روشلی شول یول ایله بالالرینی اوقوتورغه کوچلیلر. ایرکسزلیلر. اوقونك باشی ایجك بزنك بالالر ایجك اوقوسونلر ایجك بلماینچه هیچ بر نرسه بلوب بولمایدر دیب هر وقت اوقتوچی خواجه‌لر ایله قچقرشماقده واور-ششماقده وقایسی وقتلرده صوغشماقده‌ده اولالر. ایجك سز اوقوتونی واوقوتوچینی بیك دشمان کوروب، قایسیلرینی آولدن قاویلر، قایسیلرینی تورلی جفالرغه مشقتلرگه توشرالر.

خواجه‌لر ایجك سزگنه ینگل ویخشی روشلی اوقوتو برله بیك تیز یازوطانوب یاز و یازارغه وبارچه بالالرنی وکشیلرنی آبز قیلورغه بولادر دیب‌سویلاب، هم آز وقتده‌کوب نرسه‌لر بلدروب‌کشیلر آلدنده اوقوتوب یازدروب کورساتسه‌لرده اول نادان کشیلر اشانوب بتمیلر، شونك ایچون ایسکی اشلرنده ایسابلرنده تورالر. اول نادان کشیلرنك یاڭا ینگل روشلی اوقوغه واوقوتورغه قارشی تورولرینه برنچی بیك الوغ یاردمچی قارت ملالر ونادان بایلر ونادان ایشانلردر.

برکته ملاسی « طاهرشاه مراد اوغلی . » مینزله اوبازی .

۲۷

قز بالالرنی اوقوتو کیرکمی ؟

اگر قزلریمزنی اوقوتماساق آلغه بارومز قیون بولاچق. قزلریمز اوقو اوقتونی بلمه‌سه‌لر آنلردن طوغان بالالرده شولای بولاچق. بلو یمشندن آنلرده فوری قالاچق. قزلریمز اوقو اوقتونی بیلمه‌گه‌نلکلرندن بالالرینك اوقوغه کوکل قویولرن قایتارالرده آنلرنی نادان قالدروب کیله‌چك‌ده اوزلرینك آلغه بارولری ایچون برسی برسینه یاردم ایتشه‌چك یرلرندن آیروب آنلرنی آرتده قالدرالر. شولای بولسه آنلرنی اوقوتماو آلغه بارومزغه یول بیرمه‌سه آنلرنی اوقوتوب، تیره‌ن اویقولرندن اویاتوب اوقو اوقتو اشلرنده الوش ابیه‌سی ایته‌رك آلغه باروزمغه یول آچارغه تیوشدر.

بز تاتارلرنك آلغه باروز، نادانلق چقورندن آطلاب چغوومز یالغز کیله چکده‌گی تاتار یاشلرینك آناسی بولاچق قزلریمزنك بلملی بولووینه باغلیدر. قزلریمزنی اوقوتساق، کوزلرن آچساق آنلر بزنك آلغه باروزمغه یول آچاچقلردر. آنلردن طوغان بالالرده بلملی بولورلر. آنلرنك بلملی بولماقلقلری تاتارلرنك آلغه کیتمکلریدر.

آنلرنی اوقوتساق ایك الك اوزلری اوزلرینه ابیه بولورلر ایدی. اوزلری بلمه‌یه‌رك ایرگه باروب صوغشوب قرلشوب بر آز ترکلك ایتکاچ، آناسن بالالرندن، بالالرن آناسندن آیروب یباروب اولگانگه چیکلی قایغوغه صالمازلر ایدی. آنلرنی اورشوب صوغوب کون بوینه ات شیکللی اش اشله‌توب آنك اوستنه کیملك کوزی ایله قارامزلر ایدی. بزنك تاتارلرنك شاقتی اولکانلرندن صانالغان کشیلری «قزلرنی اوقوتو نیگه کیرك؟ آنلرنك سودا ایته سیلری یوق، یازوچی

بولاسیلری یوق ، آنلرنی اوقوتساك بوزلالرغنه» دیوب ایتوچیلر بار. بو آبزیلر یوقاریده یازلغانلرنك برسنده اویلامیلر میکان ؟ قزلرینك نادانلقلرندن اوزلرن اوزلری صاقلی آلمیچه ایرلرینك طرناق آستنده ایزلدکلرنده اویلامیلر میکان ؟ نیچك اولسه‌ده اولسون بونك شیکالی زور بر اشده اویلامیچه سویلاولری بك زور قایغودر.

محمدجان ایشمحمد اوغلی.

اداره : ــ بو مقاله‌نك نه یردن یازلدیغی معلوم اولمادی. امضاسی‌ده تانلوب بتمادی. بلکه تخمین ایله‌گنه قویلدی.

۲۸

اویسزلق ایه‌سون ئه‌ره‌م ایته.

بز بو کون بیك بلیملی اولوب بورونغی بابایلرمزنك سوزلرینه برده قارامای یایسه اوسدانگنه قاراب آنلرغه «اویسز اولغانلر» دیوب نی حتلی تل اوزاتساقده مینم بلومچه بو باری بزنك ینگل اویلیلقمزغنه در. یوق ایسه آنلرنك بتون سوزلرندن اوی ایلان بلیملری شول حتلی آچق کورنوب طورادر. تابقر کشی شونلرنی بر کورو ایلان برده توقتامی بزدن بیك کوب اُلوش یوقاری اولغانلر دیوب ایته‌چك. مین مونك ایچون بو کون آول قارتلرینك بابایلر سوزی دیوب سوز اوگغاینده ایته طورغان صناولی سوزلرون ایتمیچه قشنك اوزون تونلرونده اشلاب تویغاچ بر کوکشین ماقصومه ایلان ایکمك آشاغانده آش سکوشلی اولسون دیوب سویلشه طورغان یالغاندن توزوالگان تابشلی اکیتلرون سویله‌سمده سوزومنك درست چغارینه اشانام.

منه اول اکیت‌لردن بریسی: «اویسزلق ایه‌سون ئه‌ره‌م ایته»
دیگان اویسز آچ بوری «اکیتی» - بورن برقاره اورمانك بربوری بیك
کوب کونلر آشارینه بولمیچه آچ قالوب آبتراغاچ، توزانلی بولغانچق
بر توننی اوزینه تابش بلوب اورمانغه یاقین بر آولغه باروب آرتدن
آبزارغه کررگه یول قاراب یورگانك، بختینه قارشی وهاب بابای یورتینڭ
آرت قابقه‌سی آچق ایکن، شوندن توب توری صارقلر آبزارینه کروب
قزغانچ وهاب بابای خاتونی سمیعه ابینڭ صاوا طورغان کجه‌سی توری
کیلوب آشامق اولغان. اویلی کجه تلگه کیلوب توبنچیلك ایلان «بیك
یخشی آشارسز آلایده مینم برگنه اوتنچمنی تکلاب اوشبو لاپاس توبه‌سینه
منوب سینی ماقتاب سوزسویلارگه ایرك بیرسه‌گز آیرم قزغانوگز اولوب
مینمك دنیاده قایغوم بتار ایدی» دیگان. بوری برده اویلامی بیك یخشی
مینده بر آز یال ایتارمن دیوینه کجه بیك تیزگنه منوب آچی تاوش
ایلان سمیعه وهاب! دیوب ایکی اوچ تابقر آقروینه بتون آول اتلری
بر آغزدن اولارغه باشلادیلر. ایل کشیلریده اتلر اولاوندن بوری
بارلغون سیزوب کوساکلر ایلان اورامغه چغوب قایده بارغه بلمای
تکلاب طورغانده وهاب بابانیڭ قاتی تاوش ایلان بوری بار! دیوب
قچقرون ایشتدیلر. بارسیده وهاب بابایلرغه یوگروشدیلر. بوری
بو صولوده آچلقون اونتوب قایده بارغه بلمای اورامغه چغوب اتلر
ایلان کوساکلی کشیلر آراسندن صوغوله تالانا قر قابقه‌سینه جیتوب
آندن بار کوچی ایلان اورمانغه قاراب چابوب کیتدی. نی ایتمك
کیرك؟ اویسزلق مینی بو روشکه توشردی. یه صوڭ اوز اشمنیگنه
باشقارمیچه برده کیرکسز کجه‌نڭ لاپاس توبه‌سینه منوب آقروینه ایرك
بیردم، دیگان شیکللی اویلر بورینڭ باشینه برسی آرتندن برسی
کره باره ایدی. بو روشکه یولقو ایلان بوری اویغه کیلدی دیوب
دلمگز. آنڭ اویسز بلیمسزلگی یاشدنوق اولغانغه بته طورغان توگل.

اول شول یولدوق ایکنچی بر تکه‌نی اوچراتوب تکه‌نڭ آلداوی ایلان بر یولی قابوب یوتو دیگان یالغش اویغه کیتوب تکه‌نك بر یولی کرام دیوب یوکروب کیلوب سوزوب بیروندن بر کوزی چغوب تاغن بر صبق آلدی. تاغن شول یولدوق اوچنچی ره‌ت بر بیه‌نی اوچراتوب آکغرالقی ایلان بیه‌نڭ سوزینه اُشانوب اُش ره‌تی یازون (پروگرام) اوقیم دیوب آرتینه بارغاچ بیه‌نڭ قوش آیاق ایلان تیبوندن بر آیاغی صنوب تاغن بر صبق آلوب اویسزلقی آرقاسنده کوزسز آیاقسز کیونچه اورمانغه کروب کیتدی.

منه بابایلرنڭ بوا کیتی یالغاندن توزولگان اولسه‌ده اویلی کشیگه نی حتلی تابشلی. آلاین بز آکغرالقمز ایلان موندن تابش کوره آلمیمز. بز تاتارلر بر اشنی مڭ مشقت ایلان قولغه آلامز ایندی دیگانده آچ‌بوری شیکللی ایکنچی اشکه توتونه‌مزده بارون برگه قولمزدن اُچقندره‌مز.

یانگیلدی ده امام «ا. صالحوف».

قزان - مسقوا تیمر یولی.

۲۹

بلغار قزی آی صلو.

آی صلو کوزلرمنڭ آلدنده چچکه‌لردن اوقماشقان بر اوچ چچکه کبی کورنوب کوز قاراوی بله‌ن مینی اوزینه باغلای، قولمدن کوچنی آلا ایدی. بلغار قزلرنده‌غنه بوله تورغان: آق توگراك یوزی اوستنده‌گی آل قانش قزغلت بیتی، قاره‌سی قاره، آغی آق بولغان زورکوزی، اوزون قاره چه‌چی، طال چبقدای صغلوب تورغان بوی کوله بیروب

کرفك قاغوب ایتکان سوزی نیچکده اوزینی یاراتدره ایدی.
آنی کوبدن بیرلی سویسامده اوزمنك سویگانمنی آنگا بلدرمی ایدم. آنك - مینی کورووی بلەن کوز قاراووینك باشـقەلانووی، سوزلرینی قالطرانکرەب ایتووی مینی یاراتووینی سیزدره ایدی.
بر کون آغاچلر آرەسنده ایدك. آنك ماتورلغی یاننده اوزمنی یوق کبی کورسامده قولمده کوچم قالمی اوزمنی اوزم بلمی یلـگه بوگلـگەن آغاچ کبی آی صلوغه تابه بوگلوب قورقنقراب - «مین سینی سویەم بیت» دیدم. یاراتقاننی بلدره تورغان تورده کوزمه باقدیده - طننی جیووب ـ مین ده!.. دیدی. شول میزگلده کوزنده قویاشقه قارشی یالتراب ایکی بورتك یەش کورندی. آغاچکوله گەسنده اوطوردق. چچکەدن، چچکەگه قونوب یورگان چبنلر آی صلوغه قونارغه ایتەلرده آنك سلـکنگاننی کورگاچ چچکه توگل ایکاننی بلوب کیری کیتەلر ایدی. مین ده آنك کوکـکه اوچووندن قورقب قولمنی تیگزمی ایدم.
کوز قاراشومزدن جانمز برلشکان کبی بولا، تل بلەن توگل کوگل بلەن کوزلرمز آرقلی سویشو یاراتشوومزنی آنگلاشه ایدك. ماتور یوزینی، اوزینه بلدرمیگنه قارای ایدم. ایکنچی برده قاووشه آلماوومزنی بلـگان ایچون کوزلرمز یەش بلەن قابلانغان ایدی. اول کوزمه طوب طوری قاراب گرسنوب صـولاب آلدیده آلدمه قولنی صالدی. بو یومشاق قولنی ایرنمه کیتروب اوبەم دیگانده برکشینك طاووشینه سیسکانوب کتدك. آی صـلو بولوت آستینه کرگان آی کبی آغاچ آرەسینه کروب یوغالدی.

***

بر آزدن صوك بر کون آی صلوتوشاکده ایدی. ترك بولوب طوروی آزغنه قالغاننی سـیزه، ترك چاقده کورگان آوورلقلردن اوزینی قوتقاره طورغان اُولمنی کوته ایدی. تیره یاغندەغی نرسەلرده

یه‌مسزلك تاباده تیزره‌ك آلاردن قوتله‌سی کیله ایدی .

باشینی چاق أیلاندروب، کوزینی طوتروب یاننده اوطورغان آناسینه قارادیده ـ اوف !.. دیدی . کوزنده یاشلر بتدی، باشی یاصدق اوزرینه توشدی . تره‌زه آرقلی توشکان قایغولی توسده طورغان قویاش یاقتیسنه جانی قوشلوب کوککه اوچدی . توسسز صارغایغان ایرنلری بو تورمشنی مسقل ایتکان توسلی آچلوب قالدی .

***

آق یوزلی، قاره کوزلی، زیفا بویلی، اوزون چه‌چلی بلغار قزی آی صلو قایده ؟

ـ شول کوندن بیرلی قاره یر آستنده . . .

« عبدالمجید غفوری » اوفا

۳۰

چنگیز .

اتچلرنك بیك ماتور ایتوب، موکٔلیغنه قچقرولرینه طاکده صزلوبقنه آطا باشلادی؛ منه زورایا . . منه آغارا . . . یاب یاقتی بولدی .

کون تیك طورمی : اوته . قویاش قزاروب تگاری‌ده باشلادی، تیره یاقغه قزللغی تارالوب، ماتور، کوکٔللی بر کورنش یاصامقده؛ یوراکنك الك تیران یرلرنده صاقلانغان دردلرنی قوزغاتورلق روشده قوش قورتلرده چوت، چوت صایرامقده ایدی .

شـوشندی مـاتور کورنشده یـوقیدن اویـانوب ده ترك بالالرینك طامرلرنده یورگان قانلرینی قزدررلق ایتوب موکٔلی بیك

اوزون ایسکی کویلرنڭ برسنی جیرلاب یبارسه‌ك . . . آلارغه، ایسکی اوتکان یاخشی کونلرینی، شول موڭلی طاوشلر ایله ایسلرینه توشروب، کوڭللرینی یومشاتوب آغلاتسه‌ك . . . آه یوق!

قویاش بر اورنده طورمی، تیك اوزینڭ آلغه بارووندە . . . بایتاق کوتارلدی. جان ایالری بارسیدە طاتلی یوقیلرنی طاشلاب اوز اشلرینه کرشدیلر. بارسیدە اویاو، بارسیدە اشده . . .

براودە قاراب، یوقلاب طورمی . . . طرشە، طرماشه؛ اوزینڭ تلاگینی چیغاره. «طرشو بوشقه کیتماس!».

آه! ایتورگه‌دە آور، ایسمه توشسه یاشلرم طاما؛ آغا . . . یاشلر قاینار، قاینار کوزلرمدن بیتمه طامچیلاب توشەلر. نیچون؟ . . . باردە اشده‌می. اشده! تیك بر پوچماقده یالانغاچ قاطی اورنده، ایسکی بویلی چاپانلرغه تورنوب، قویاشنڭ قزوینی سیزمیچه غرلاب یوقلیلر، یوقیلری بیك قاطی، غرلاولری، اولم آلدنده‌غی غرلاودای، بیك آیانچ . . . آه آیانچلر!

تس . . . چو! طاوشلانمه‌گز، یوقلاسونلر!

منه . . . ییل چیقدی، طوزان طوزدردی؛ طـن بولوب قالدی. طاغی ییل، طاغی طوزان . . . اولده بتدی . . . باردە اشکه کیتوب بتکانلکدن بـو قزغانچ یوقیچیلر تیره‌سنده برده طاوش یوق، طب طن قالدی. تیك غرر، غرر دیگان طاوشلرغنه بونده جان ایاسی بولغانن بیلگرته ایدی.

یوغاریدن توبانگه آپپاق توتون توشدی. تیره یاق آغاردی. بر آزدن صوك شول آقلق بتوب یر اوستنده کیك کوکراکلی، قاقچه یوزلی، کوزلری قصیغراق، صقال ومیوقلری سیره‌ك برکشینڭ باشنی توبان ایوب طورغانلغی، کوزلرندن یاشلرینڭ طامغانلغی کورندی. اول کشینڭ اوستنده تیمردن اورگان صوغش کولمگی، باشنده چیتی

قامالی اوچلی بورك ، آرقاسنده اوق جایاسی بار ایدی.

بو، آلتای طاولری باشنده، قارا اورمانلر ایچنده کوملوب یاتقان قارت بابامز چنگیز ایدی...

نی چاقلی آورلقلرغه توزگان، نیچه کشیلرنك باشلرینی اوتکن قلچلردن کیچرگانده کوکلی یومشامغان بابامزنك کوکلی بویوقلاوچیلرغه قاراغاچ یومشاغان، اوکسوب یغلی ایدی. بابامز، قالترانغان طاوش ایله، دیدی:

- «بالالر!... سز مینم بالالرممی؟ ئلله سزنی یاکلش کوره‌ممی؟ قارتلقدن کوزلرم بتکانگه‌می سزنی یوقلاغان کوینچه کوره‌م؟... شول یاوز قارتلق دن قولاقلرم صاگغراولانغانغه‌می سزنك غرلاغانگزنی ایشتکان کبی بولام؟ آ! کوچلی، توزملی ترك بالالری!»

یوقلاوچیلردن غرلاودن باشقه طاوش یوق ایدی.

طاوشلرینی، اوزینك اسکی ایرلگنی صاقلاب: «یوق... یوق! برده یاکلشمیم. کوزلرم بیك آچیق کوره: سز یوقلیسز، قولاقلرم آچیق ایشته: سز غرلیسز!..

آ: بالالر! بنم سزگه قالدرغان نرسه‌لرم قایده؟ چین‌دن قارا دکزگه، تیبت چوللرندن سبر اورمانلرینه چیکلی جایلوب یاتقان زور اولکه قایده؟ اول، اویاولق، اول کوچ، اول زیره‌کلك قایده؟ أ؟.. آلار قایده بولغانلر، قایده؟ نیگه ئنده‌شمیسز؟ نیگه برقارت باباکزغه سوز قوشمیسز؟»، تگیلردن برده طاوش چیقماغاچ چنگیز بیگراکده اوکسی، بیگراکده یغلی باشلادی.

«مینم قاشمده یر یوزی تتری، مینی سویلاگانده باشقه‌لر کوزگی کونده صارغایغان آغاچ یافراغی کبی قالترانوب بوگلا، یرگه توشه ایدیلر... ئه‌سز، ئه سزگه براوده یاخشی کوز ایله قارامی، اوزگز تتره‌ب طوراسز!... اویات سزگه بیك اویات!

مین نیندی قارانغی کونلرده ترك اوغلرینی برلاشدروب زور کوچلی بر اولکه یاصادم. ئه سز نیندی یاقتی اوکٔغایلی کونلرده‌ده تیك یاتاسز، اوزگز طرشماغاچ کونلرکٔز اوکٔغایسز کورینه !... ایندی، سز بالالرم، قورااللانو اوقو بولغاندن... تارتنمه‌کٔز، اوقوکٔز بالالرم... اوز آرا طالاشوب، تچقرشوب کون اونکارمه‌کٔز، دوستلق، برلك کوینچه یاشاکٔز؛ کوز یاشلرم! یوقلامکٔز طورکٔز اروغلرم!»

شول چاقلی‌سوزگه برده سوز قایتاروچی بولماغاچ چنگیز، تیلمروب گنه قاراب، بر سوزده ئنده‌می، بیك اوزاق یغلادی. آه بابامنكٔ قاینار یاشلری!... آه بابامنكٔ قزغانچ آه‌لری! بر یاشگنه تازا یگت‌نكٔ بیتنه، باباسینكٔ قاینار یاشی توشکاچ بیتنی قزدرغان بولسه کیرك، آقرینغنه قیملدی باشلادی.. تیرپنه... چنگیز: «برلك....» دیه باشلاب طاغی بیك اوزاق سویلارگه تلاب، آغزینی آچسه‌ده بایاغی توتون آنی بولدی، یوغالتدی. بایاغی طوزان، قارت بابایینی، آلتای طاغلری، آلتای اورمانلری آراسینه، قاره طوفراق ایچنه طغوب قویدی. طاشلادی.

بابامنكٔ یاشی بوشقه کیتمدی. تگی یاش طوروبده اوطردی؛ کوزینی طرمیده باشلادی... «یگت اویان، اویان!»

احنف تانغتارف.

٣١

قوری بلو، سویله‌و ییتمی؛ اشلی بلورگه، اشلرگه کیره‌ك.

نیندای‌گنه چیتن هم تویونلی اشلر بولسه‌ده، اوی پوچماقلرنده چای اوستونده، مجلسلرده تور باشلرنده «اوی» لرغه توشوب، «تل» لرگه آلنه باشلاسه، یارطی ساعتلك بر وقت‌گه‌ده توزه آلمیچه آنصاتلاشه چیشــله باشــلی. خلق مجلســن آچو، ایرك بیرو، تیگزلك، تن جزاســن قالدرو، دنیا یوزندن صوغشــنی بتروب بــتون کشیلر بر قرداشچه یاشاو وبونلر اوخشاشلی نیچه ونیچه اولوغ اشلر حقنده برگنه مجلسده سویله‌نوب وتیوشلی یوللری کورگازیلوب بتکان وقتلر بولغالی.

اگر اش اشله‌ب کورساتو یاغینه کیلسه‌ك بتونله‌ی باشقه دنیاغه باروب چغاسك: قایده بوندایون زور اشلرنی آنلردن کوتارگه! نیچه قات بونلردن کچکنه وینگل اشلرنیده هیچ بر وقت بو مجلس قهرمانلری اشله‌ب چغارغانلرینی توشکده‌ده کوره آلمازسن- خیر «سویله‌و اوزی بر اش بیت!» دیسه‌لر،- بوکا هیچ دیه‌چك یوق.

آرامزده شوندایون کشیلر بار: اورطه و بیوك مدرسه‌لرده برنچیلك قازانغان، یخشی بلوی آرقاسنده آلتون نشانلر آلغان اولالر، اما بر بر اورنغه اوطوروب خلقینه خدمت کوســتاره باشــلادیلرمی؟ بتونلای قوللرندن جونلی باشــلی اش کیلمی تورغان بر یالقاولر بولالرده چغالر.

یراق باررغه نی حاجت؟... بز اسلام خلقلری و بلکه بتون دنیا کشیاری قاشنده «یالغانچی- الله دشمانی» دیه سویلنمکده وصبی بالالرغه قدر بو سوزنی درستله‌مکده‌لردر. حالبوکه هیچ بر ســوزنده

یالغانلاماغان، چن کشی بیك سیراك طابولسه کیره‌ك.

اوشانداق الله نی بر دیه اشانماغان بر مسلمان یوقدر. شولای بولا توروبده، حاضرگی زمانه مسلمانلری نڭ کوبره‌ك اشله‌گان اشلری و قیلغان قوللقلرینه تیره‌نراك قارالسه، اول بر الله‌دن باشقه دخی بر نیچه نرسه‌لرنی آنڭ درجه‌سنده طانیمقده ایردکلری کورینوب تورماقی حقنده سویله‌ب کوستررگه‌ده کیرا کسنمی‌من.

بونلر کبیلر بیك کوب وبارچه‌سندنده: هر توغریده توب کیراکلی وایڭ قدرلی نرسه اش اولوب بلو ایسه، باری شول کیراکلی نرسه‌گه ایرشمك ایچون بر آرالق وقورال‌غنه ایردیکی کورینوب تورمقده‌در. (الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه)

«عمر القراشی» بوکای لـکدن.

۳۲

سوز باشی.

ایل باشی، آول قارطی بولوب اوتکان آقصقال آغالر، سوز آراسنده: «جاتوب قالغانچی ـ آتوب قال!» دیگانلر. اوچ ـ دورت توگراك ـ آقچه، جانچقغه صالورصارتین توگل، باری یولداشلرمدن قالماز یوللو، قولیمه یازو قورالی آلوب، آبز کشیلر آراسینه طیغلوب، اوزمنڭ بیلگان تیلمده‌گی موڭلارمنی یازارغه کوچلاندم. کوراش اورونده کوراشوب جیگلـگان کشی کوچلی دیب ماقتاولی بولسه، جیگلوب جغلغان کشینی برده کیمسنمی. سوزنڭ قسقه‌سی، تگریمنڭ یارلیغی برلن، بزنڭ ئولشنی بوش طورماسون دیب، کیرك توغریسنی، بولیم، بولیم سوز آچدق..

I

الوغ اوغانم! بنی یوقدن بار ایدوب، بر آوج توبراقدن یاراتوب، کشی توزلی قیلدڭ. بنی، آدم روغندن، آدم نسلندن کیتردڭ. بیلکسز ترلیك توار دن آیرلسونلر دیب، توغری یولغه صالورغه، أیلچیلك قیلورغه یالاوچلر یبردڭ. اول ایزگوکشیلر یارلیغڭنی ایرشدر-دیلر. بز اینا ندق-اوخشا ندق. آنلر چن یالاوچلر. آنلرنڭ صانلری کوب، بزنکده نسل روغلارمز چیکسز کوب بولسه ده سین بر گنه، یولداشڭ یوق! توزلریمز تورلی، تورلی؛ سنوڭ اوخشاشڭ یوق! یاراتقان نرسه لرڭ صانسز کوب بولسه ده، تیکده شڭ یوق؛ الوغ تڭریم! بارسن، ایلیکدن بولوب کیلگان، بولغانڭ نڭ چیگیده یوق، بولورسن، مڠگوگه بولاچق! توگانه‌سی توگل. بزنڭ تراك، تایانچلرمز سینده، تیلا کلارمزده سڠادر. تڭریم یارلیقا!

II

سوکلو آنام! تڭریم‌نڭ بیوروقی، أبی، بابایلرنڭ جولاسی برلن قورصاغڭن کوتاردڭ. صوڭره ایکی بیلغه چیکلی کوکراك سوتوڭ برلن طوق ایتدڭ صالقون قیشلرده، صاوقلر دن؛ جای کونلرنڭ، قویاش قزولرندن صافلادڭ. اوسوب بویغه یتکانچی اوستم، باشومنی قاراب قاره کرلی کیوملرمنی، نازك قوللرڭنی صاوقغه طوڭدره، طوڭدره جودڭ. جانمده طارقمی اوطوروب یاخشی اوگتلر بیردڭ، تون یوقیلرڭ قالدروب، ئللیکی، به‌للیکی دیب صایراب، صایراب یوقلاتدڭ. اوصاللردن صاقلاب، یامان کوز تیدرمادڭ. بنم صارتین کوب قیین لرغه توزدڭ. آنام، باحل بول!.

III

سوکلو آتاقایم! اوأچندہ‌کی بالا چاغالرڭنی توقلاندرغه کوچلرڭ

قزغانمای، قیش جای میزگللرنده ایشلاب، اکمك طوزکیتردك . بزنك صارتین‌کوب آورلرنی جیلکه‌گا کوتاروب بزنی کشی ایتارگه طرشدك . ایرتوك قویاش چیقغانچی تەملی یوقوك قالدروب، کیچ قارانغو تونگه چاقلی ، ایل آراسنده کشی کبك کون کورسونلر دیب ، بازارده آلوش، بیرش صارتین، قاطیغ صاوقلرده ، در در طوکوب ، قاتوب یوردك . یاشیمز اونغه باصدقده ، آبزایغه سبق اوقورغه بیردك . جالقاولق قیلماینچه کون، تون ایشلاب، صوقا صوقالاب، ایگن چاچوب، پچان چابوب بولسه ده بایلق جیوب ، بزگه بولاك ایتدیك . بزنی، یمان کوزدن ، اوصال قولدن صاقلاب قانات آصدیکده آصرادیك . بزدن بو یخشیلقلرگغه قارشی ، توله‌رلیك حال یوقدر؛ سینی تکری یارلقاب آق یوزلی قیلسون !!!

«احمد جان بیکتیمر اوغلی» تویسکی.

٣٣

تل کیکاشی .

اورنبورغده چغارلوب باسلمقده اولان «کیکاش» نك ١٥ نچی سانننده ، تازا تورك تلنچه ، یات تلدن بر آوز سوزده (١) قاتشدرمای ، بر بتو (٢) یازارغه تلمار (٣) لرنی اونده‌یدر .

بلمه‌یمن : موندای اونده‌وگه بو چاقده آشغوب ، قولینه بته‌و (٤) توتوچی بولورمی ایکان ! تاغی بلمه‌یمن : قولینه بر یازو توتوب بو کیزده چغوچی بولورمی ایکان !

(١) کلمه ، لغت . (٢) مقاله . (٣) ادیب . (٤) قلم .

ــ نیگه ؟ دیسه‌ڭ :

ــ شونڭ سارتن ،ـ بورنغی‌ده بزم تورك تلمز هم ، اوزگه تللر كبك، سوزگه بیك بای بولسه‌ده ، ایندیگه چاقلی تو به‌نه‌یگان ، جاسوغاندر (۱) .

بزم آناتولی ، قریم ، قافقازده‌غی ، هم اولرغه ایه‌روب ، اچکی روسیه‌ده‌غی اوقومشلی تابمز (۲) توب تورك تلنه بولغان آوز سوزلرنی براغوب ، اورنلرینه عربچه وفارسچه تللردن آوز سوزلر آلمشلردر . اچکی روسیه‌ده‌غی بلمسز تابمز ایسه ، أسره‌سه (۳) میشه‌رجورتی (٤)، توب تورك سوزلرنی براغوب ، اورنلرینه چرکین روسچه‌دن آوز سوزلر قاتشدرمشلردر .

کره‌ڭ آق وکره‌ڭ قارا تابده‌غی جورتمزنڭ تلمزگه بو چاقلی یات آوز سوزلر قاتشدروب ، اونی بر یاق چیتکه چغاروب تاشـلاولری یا ڭلشلق یا ایسه کوچلك ایله اولمای ؛ بله کوره ، اوز ایرکلری برـ لندر . ینه‌ده برده کوز یومارلق ، کچرورلك بولغاو دگلدر .

اشلرینه دال (۵) بولورسن !! :

بزدن برمز توب (٦) اچنده سوز سویله‌یدر ، یا ایسه کاغزغه بتو بتیدر . اوز تلمزده اوڭه کره‌کلی سوزلر بولا توروب ، اوزیده شولرنڭ بارلغن بله توروب ، ڭله نرسه‌سینه یات تلدن سوزلر قاتشـدروب سویله‌ی ، یازادر .

ــ نیك ؟

ــ اوزیده بلمه‌یدر ، نیك ؟

ــ شولای یامانلققه داغدوغان (۷) .

ــ تل بوزلا ؛ اوڭه توشنمه‌ی ایندی !

(۱) تدنی ایتمك . (۲) صنف . (۳) علی الخصوص . (۴) خلق . (۵) حیران

ینه‌ده بزم تورك تلنده آوز سوزلر آیتلشـده بك کوب بوزلمشلردر. بر تاوش یرینه ایکنچی تاوش کلتروب، سوزلر توبندن چقمشلردر. شـوندای سوزلر باردرکه، اچنده قای بر تاوشـلری اوچر، دور تره‌ت آلشنوب بوتونله‌ی تورکچه‌لکدن چقمشلردر.

شولای ایتوب بویوك تورك ایلی (١) اچنده باش باشینه بتکان، بیت بیتی بر له کتکان یکرمی چاقلی بوزلغان تل قالقمشدر.!...

شو چاقلی بوزلغان، شو چاقلی چنیسی چققاندرکه، بو تللر ایله سویله‌شوچیلر، تله‌سه بویوك بلم ایه‌سی بولسه‌لرده، بر ینك سویله‌ون باشـقه‌لری توبتی (٢) آڭلامای آبتراب قالالر! سوکره یات تللردن برینی اورتاغه آلوب، شونك ایله بر برینك کوڭلن، تله‌گن آڭلاشه لر!تورك تلی ایسل (٣) تورك تلی ایسه موڭایغان، موینی بورلغان، باشی توبه‌ن سالنغان بر آیانچ تورده (٤)، قارغای قارغای بر یاققه کتوب زارلایدر!

أی، اوقوچی! کوڭلـڭنك ایك قاتتی تویلـگان توینلرینی چیشوب یبه‌روب تیره‌ن بر اویغه قال، باشڭنی توبه‌ن سال، تنڭنی بیك سیره‌ك آل، اویلا، تو بنده تورك تلینك شو چاقلی آلچاقلقده، جاسقلقده قالوینه قایغرده، ایرکلی ایرکسز اولارق بر اوف ایتوب سـولاده، کوزڭدن قانلی یاشلر آغز.

میزگل (٥) بولوب ایدی ایندی‌که، تلمزنك تازارون یوموشلی باشلارغه؛ کره‌کسز کروب قسلغان یات سوزلرنی چغاروب تاشلارغه؛ اوزمز اوچون یاڭی سـوزلر یاساب، بورنغی بوزلغان، چورگان سوزلرمزنی مایلاب آشلارغه.

میزگل بولوب ایدی ایندی‌که، تلمارلرمز، یازوچیلرمز بر یولدن یوروگه؛ تل توزه‌تونك قایغوسن کوروکه.

(١) ملت. (٢) اصلا. (٣) عزیز. (٤) صورت، حالت. (٥) وقت، موسم.

میزگل بولوب ایدی ایندی‌که، بالالرمزغـه، تلی آچلغاندن باشلاب ساقالی چققانچی اوز تلمزنڭ جونن (١)، ایرته‌گی (٢) سن توبی تامری برله اوقوتورغه، کوڭللرینه توقوتورغه.

بلم اورنلرنده ایندی ئلله قایچان ئلله ننده‌ی کره‌کمه‌گان اوقولرنی تاشلاتوب، یا ایسه اولردن بورن برنچی اولارق اوز تلمزنی اوقوتو کره‌ك ایدی. چن قای بر اورنلرده تـورك تلی آتلی، قارا دیگز آریاق تلن اوقوته‌لر؛ براق(٣) اولغنه تله کنی اورنینه کلتروب جتکزمه‌یدر. بزه‌کره‌ك اولان: «کوبلك» (٤) بر تلدر. بوچاقلی جیرنڭ یارتیسینه جایراغان بر ایل‌نی یالغز باسفور بوغازینڭ تلینه یوقدروغه بره‌وده کونمس شول. بزده آناتولی‌لی، قریملی، قافقازلی، تورکستانلی، دالالی، سبرلی، اوراللی، قازانلی، ۋولغالی، پنزالی شولرنڭ باریده اوزلرینڭ تورك بالاسی ایدیکلرینی بلمه‌ینچه، تللرینگده بر نیگزدن بوزلدیغینی سیزمه‌ینچه، بارلغیده تاگری‌دن اویالماینچه، باش باشینه اوز تلن ماقتای، اوز تلن آلغه توتا، اوز تلندن آیرلاسی کلمه‌یدی. بلمسزلری بولای تورسون، اوقومشلی‌لری، یازوچیلریده شـول اویده بیت!

***

سوزدن سوز چقدی، سوزم اوزاب کتدی بوغای. اوز تلمز ایله‌گنه بوتون بر بتو یازونڭ قیونلغن توشندره، توشندره بر یاق چیتکه‌ده چغوب کتدم بوغای.

شولای ایندی، اوقوچی! کوڭلـکه آور آلمـه. تلمز آلچاق، تلمز جاسق؛ توزه‌توگه، سیبله‌وکه (٥) بك چاق ایندی.

« معلم حسن علی »

---

(١) قاعده. (٢) تاریخ. (٣) لـکن. (٤) عمومی. (٥) تعمیر ایتمك.

۳٤

قزغانچ ایلکای.

ایلك چاغده ایلکای آدلو بالا آجونغه کلدی. ایلکای آلتی یاشینه ایرشدکده اوکدون آتاسی، صوڭره آناسی توکاگه کتدیلر. مونه ایلکای شول چاغده، بر صاقچیسز اوکسز قالدی. جیکارسز بالا آتا، آناسینك توکاسینه واروب فانلر توگوب یغلار، آنلرنڭ قویوب کتمش اولرینه قاری، قاری طاغنده قایغوررغه کرشر ایدی. آنڭ اول قاراولری آنلرنی ایسکه توشررگه بیگراکده اورنەك بوله ایدی. کوب چاغنده آتا، آناسندن قالمش نسنەلری صاقلرغه بولشو ایچون اوزینه چن بر ایبداش قاراسەده برده تابا آلمی ایدی. بالا اویلی، اویلی اوصینی شاشرمش، نی قیلورغەده بلمز ایدی. آتا، آناسندن قالمش ئەربیلری بیك کوب بولغان کبی، بالا اوزیده بیك ماتور، کوڭللی، الوغ کوزلی، کیكڭ ماڭغایلی، تازا گاودالی بولغانغه بار کشیده آڭا قزیغه، تورلی یوللر برله آلداب آنی قولغه توشوررگه تلیلر ایدی. بر چاغده آلداوچ خاتون بالانڭ کوزینه کورونوب بو روشده سوزگه باشلادی: «بالا! سین آتا، آناسز قالمش اوکسوز! صاقچکده یوق! آتا، آناڭدن قالمش نسنه ترلك طوارلرڭنی صاقلارغه کمك وار؟ دڭله! بن سنڭ آناڭ اولایم! بن سنی بر نسنەگەده تیماسکه، تیدرمسکه سوز بیرەم» دیدی. اول چاغده بالا اوصینی یوغالتمش، تورلی اولچوملر آنی تگی خاتون قولینه کرمگه اوندیلر ایدی. بالاده آنی، بونی قاراماین، آتادن قالمش ترلك طوارلری ایله خاتوننڭ قوچاغینه الاکدی. قسقەسیغنه بالا اچقنه آلماسلق بوغاوغه الاکدی. صوڭندن بالا اوصینی بیغوب «آتا، آنامدن قالمش نسنەلری مین

أوزم صاقلیم» دیوب قارشو کیلسه‌ده یاوز خاتون ، آنڭ اولچوملری قایا بالاغه ایرك بی و آنی قیناب یبررلر ایدی. شول چاغده بالانی صاقلارغه آنڭ روغلرندن بر یکت، یاوز خاتوننڭ قیلغان اشه‌کیلك لرن بتون آچونغه بیك اوستالق برلن کورساتوب پك چوق آغرلقلر کوردی. اوصینی یوغالتمش بالا قایه ایبداشن یاقن بلو، آنڭ قوطی اوچوب بتکان ایدی. اول یکتنیده آلدارغه یوری، دیوب قورقه ایدی. بیلگوار یکت چدالملق کورساتوب اوز یولنده بارر، آنی برده یاقلاوچی یوق؛ تگی خاتون بولا کلرینه آلدانغان اولچوملر شول خاتون سوزن قاباتلاب توررلر ایدی. ئه‌لی بالا زورایوب توغریلقنی آزغنه آکلی باشلاسه‌ده تننده قوری سویاگی، یه‌مسز کوزلری، چاچسز یالتوراغان باشی بوکری گاوداسیگنه قالغان.

اولمه‌سی ایکان؟! قزغانچ ایلکای!

«عبدالحق عبدالصمد اوغلی» بوبی.

۳۵

مینم برنچی تابقر بلم یورتینه کیتوم.

مین توب «طاولی» آوللیق بولوب اون ایکی یاشلریمه چاقلی اوز آولمزنڭ بلم یورتنده اوقودم. اوز آولمزده اوقو ره‌تی بورنغیچه ره‌تسز بولغانغه کوره «مونده اوقو تابشسز بولور» دیب چیت آولغه اوقوغه کیتومه کیگاش بیردیلر. مینده بونلرنڭ کیگاشی بوینچه اوزمزدن یوز چاقرم چاماسنده کشی آراسنده ره‌تکه صالنغان دیب آطی چققان «طاشلی» آولینڭ بلم یورتینه کیتمك بولدم.

مین بو چاقده شول چیکلی قواندم ایندی یاشــم بوینچه بوندای قوانغانمده یوق ایدی. أتی میکا: «بالام ایرته‌گه ایرتوك یولغه چغارمز، کیره‌ك یاراقلرگی توینچکلریکا طوترده تیزره‌ك یاتوب یوقلا» دیدی. مینم قوانوم تاغی بر قات آرتوب تیزگنــه یوقلابده کیتدم. ایرته‌گسن ایرتوك تــوروب بیت، قوللرمنی یودمده کیوملرمنی کیدم. مین أنیم طومالرم، یاشداشلرم طانشلرم برله کورشدمده أتی برله ایکاومز آت برله یولغه چقدق. بزنك آت برله باراچق یرمز تیك اوتــوز چاقرم چاماسندەغنه اولوب یتمش چاقرمی «بو یورتکچ» (*) برله بارلاچق بولدقندن بز بیك تیز «بو یورتکچ» توقتاوینه باروب جیتدك. بز کیلگانچی «بو یورتکچ» کوبدن کیلوب کیتارگه برنچی قچقرتو بولغان ایکان. شونلقدن بز تیزگنه توقتاوغه باردقده ایکی تنکه یکرمیشار تینگه کورنگچلر آلوب اوطوردق.

بر آزغنه بارغان ایدك بر چیستاغنه کینگان کشی ئلله نرســه صوراغان کشی توسلی کشی صاین یوری باشــلادی. مین أتیدن بو کشی نی اشــلاب یوری دیب صوراغان ایدم کورنگچلر بارلاوچی دیدی. اول آراده بولمادی ألگی کشی بزگه کیلب جیتوب بزنك ده کورنگچلرمزنی آلوب قاراب قولنده‌غی تیشکمی برله تیشوب کیتدی. شوندن صوك طاغی بر آز بارغان ایدك اوزمزنك توشه تورغان توقتا- ومزغه جیتدکمزدن توشدکده نرسه‌لرمزده بایتاق بولغانلقدن بر یوکچی‌نی یوقاروده سویلانگان آولغه چیکلی سکسان تینگه یااللاب باربن جیتدك.

آنده بارغاچ أتی مینی تیزگنه بلم یورتینه آلوب بارديده اوقتوچیلر قایسی بر اوقو چیلر برله کورشدردی. آندن صوك أتی اوقو باشلاندیمو؟ دیب بر اوقتوچیدن صورادی، اولده باش بولمده باشلاندی، اورتا یوقاری بولملرده باشلانمادی ألی دیدی. بو سوزگه قارشی أتیم مینم

(*) بو اورنده‌غی «بو» اسم اشاره اولماینچه بخار (پار) معناسنده‌در.

بالامه کیره‌گی باش بولمده، ایکنچی بولمینه آلساڭز یخشی بولور ایدی دیدی. اوقتوچیده بزده یاڭا کیلگان اوقوچی صناو برله آلنه یاراردای بولسه‌آلورمز دیدی، شوندن صوڭ أتی قایتوب کیتدی، مین بلم یورتنده قالدم.

قزانده مدرسهٔ محمدیه شاگردلرندن

« علی بایزیدف »

۳۶

قلم یاریشینه بر ایکی سوز

بزنڭ آولمزده یرلی کشیلرنڭ ترکلگی ایگون ایگو ایله‌در. باشقه‌چه قولغه آلورلق اش بلگان کشی یوق دیورلك. قای برلری بالطه‌چیلق، تگوچیلك، پچقچیلق کبی واق تویاك هنر ایه‌لری بولسه ده ترکلك کراکلرینه یتشورلك آقچه طابا آلمایلر. یرلی کشیلرگه پادشاهلقدن بیرلگان ۷¹/₄ دیستینه یر بولسه‌ده بایلر قولینه کروب بتوب باره. قای برلری یوز ایللی، ایکی یوز تنکه‌گه شول یدی دیستینه چرك یرنی منگوگه صاته‌لرده یوقاری بها ایله بایلرنڭ آلامه آط صغرلرنی آلالر. بایلر بو آط صغرلرنی کوبسنچه ایکی بهاسینه قویوب بیره‌لر. یارلی کشیلر بو آطلرنی برار جای جیکسه‌لر یابوغوب اشدن چغالر. چونکه پچانلکلر بایغه صاتولغان ایچون چابارغه پچان یوق، آشلق ساچارغه یر یوق. مونه آط صغرلرنی یاڭیدن آلغان بهاسینڭ اوچدن برینه یاکه دورتدن برینه شول بایلرغه شولای ایتوب صاتالر. بردن‌ده ترلکلردنده آیرلالرده ایللرن طاشلاب کیتارگه‌گنه

یا که شول بایلرغه بیك آزغـنه آقچه‌غه یالچی بولورغه قاله‌در. یرنی بو روشده صاتقان کشیلر نه چاقلی قایغورسه‌لرده اش اوتکان بولد۔ یقندن اوکنوب، قایغوروب‌قنه کیتوکلرنی تیگزله‌ب بولمی... قای برلری شول ۷۱/۱ دیستینه یرلرنی ۱۰ ــ ۱۲ یلغه باری یکرمی اوتوز تنکه‌گه ایك کوب دیگانده ایللی تنکه‌گه بیلارگه بیره‌لرده آقچه‌سنی آشاب بتره‌لر. صوڭره اش اشـلاب آقچه طابقان چاقده اوزلرینڭ اوچسزغنه صاتقان یرلرینی دیستینه‌سنی ۱۵ــ ۱۶ تنکه‌دن صاتوب آلالر. بایلرده ساچار ایچون یرگه آبدراغان یارلیغه یرنڭ یخشیسنی بیرمایلر؛ طاشلی ایگون بولمای طورغان آق بالچقلی‌سونغنه بیره‌لر. شولای ایتوب الوکدنده یارلی کشینی یارلیلقنڭ ایڭ چیگینه ایتوب یتکره‌لر.

اورتاترکلکده‌گی کشینی طالارغه‌ده بایلرمز آبدرامایلر. بر برسندن اورنك آلغان بایلرغه بو توغریده‌ده برده چیت کشیدن یاردم صورا۔ سی یوق. آچلق بولغان یلده آرشنڭ بازار بهاسی ۷۰ ــ ۸۰ تین بولسه تنکه‌ده اون تینگه، تنکه‌ده یکرمی تینگه بورچقه آرش تاراتالر ده یاکی ایگون اولگرگاچده ٤۰ تین ایله اوزلری آرشنی آلالر. بورچقه آلغان کشی: بای ایکنچی قات تاغیده کرك بولور ئلی دیوب تیزگنه بر پوطقه اوچ پوط ایتوب تولیدر، شولای ایتوب اون پوط بورچقه کرگان کشی، بو یل ایگینی اوزینه یتارلك بولسه‌ده اوتوز پوط تولاگاچ شول قدر بورچقه کرورگه یاکه ترلکلرنی صاتارغه قالا در. شـولای ایتوب اورتا ترکلکلی کشیلرنڭ‌ده بایلغی شول بایلرمز قولینه کروب بتوی بیك ترالوب‌گنه تورا. اگرده بو کیدشمز تاغیده اون یل اوزگارمای تورسـه شـول بایلرغه یالچی بولوب بته‌چکمز.. ایکیلانورگه برده اورون یوق. ایندی بزگه بو یالچیلقدن قوتلورغه جایون ازلرگه کرك ترکلك یوللرنده جایی تابولمغان بر اشـده یوق.

موندن قوتلونك جایی بوکوندن باشلاب باشقه ملت کشیلری کبی برگه‌له‌شوب اوقورغه بیلورگه کرشو، قولمزدن کیلگان هنرلرنی اوگره‌نو در. اوقیق بلیك قرداشلر شونده‌غنه اوزمزنك ترکلك یوللرمز قایده باراچقنی بلورمز؛ هنرلی بولایق شونده‌غنه طنچ یاشی آلورمز. کرشیك اوقورغه، طرشیق بیلورگه!

«احکم‌الدین ایسانبردین»

بلبای اویازی ایسکی قالماش ۋولصتی آبلای قریه‌سنده امام.

۳۷

«اوقو یازو یورتی» نی کوبایتو

بزنك، روسیه قول آستنده تورغوچی ترکلر ایچون «اوقو یازو یورتی» نك کیرا کلیگی، ایندی بارچه کشیگه دیورلك آڭلاشیله باشلادی. شولایده آڭلاغان دیگان کمگه‌گنه قاراساڭده «اوقو یازو یورتی» ایسنه توشدیمی، بر باینك کوزینه قاریده تورا. شول بای آچسه بیك یاخشی، بالاسن کیتره‌ده بیره. ایندی اول بای آچمادیمی اوزلری آچارغه طرشونی اویلامیلرده. بنم اویمچه ـ شوندی «اوقو یازو یورتی» نك کیرا کلگن آڭلاغان ۳ ـ ٤ کنه کشی بولوبده چنلاب اشکه توتونسه‌لر بو «اوقو یازو یورتی» برده «اوقوتوچی»نی قارارلق آقچه تابا آلولری بیك قیین اش بولماسه کیرك. تیك اشنی باشلاب‌ده شونك آرتندن یوررلك ئلیگی ۳ ـ ٤ کشیگنه کیرك.

«اوقو یازو یورتی» نك چغنلرینه کیرك بولغان آقچه‌نی، اوقی تورغان بالالرغه بولوب صالورغه بوله. منه بولای: قالالرده «قللق

یورتی» نه قاراغان بولك صاین؛ آز دیگانده ٥ - ١٠ یاخشـی کون ایتمشلی، شول چمالی اورتا، الڭ صوڭدن توبان کون ایتمشـلی ـ یارلی کشیلر بولنه بیلور.

اولـگیلرنڭ بالالرینه آیغه ٥ر، ایکنچیلرنکنه - ٣ر تنکه، صوڭغیلر نقنه بیك آز دیگانده ٥٠ شر - تیندن صالونسه - بر «اوقو یازو یورتی» ایلان بر ایکی «اوقوتوچی» قارارلق آقچه تابولماس ایدیمی؟ آنلر - بیلیك، آڭ ایچون شـول چمالیغنه آقچه نیده بیره آلماسلر ایدیمی؟ ـ بیرەچك اولسەلر، قالانڭ «قللق یورتی» نه قاراغـان بولـگی صاین ٣ - ٤ بولملی بر «اوقو یاز و یورتی» قاراماقغه بولابیت.

شول یول ایلان کیدلدکده: اوقو اوقتو اشی بارچه یرگه جایلو- بوك کیتماسەده، بارا بارا جایلوب ڪیتوویده اومولماسلق اشلردن بولماسه کیرك.

مین، شول یول ایلان قارالغان بایتـاق قالادەغی «اوقو یاز و یورت» لرینی بلەم. آنلر، برارگنه توگـل - ٣ر، ٤ر اوقوتوچی قارارلق کوچکه ایرشکانلر. قایسی یللرده کرشلری - چغنلرندن آر- توب قالغان چاغلریده بولا.

بو چاغدەغی کوب «اوقو یـازو یورت» لرمزنڭ چغنلری بر ایکی بای آرقاسنده تنچلانغان بولسـەده - بونده اوقوچیلرنڭ کوبرەگی یاخشی کون ایتمشلی کشیلر بالاسی بولادر. آنلر، کچکنه چاغلرندن «بیلیك» یولینه بر تین توتمیلر. شونڭ سارتین کچکنەدن اوك «بیلیك یولینه آقچه توتماو» دیگان اوینی کوڭللرینه اورناشدرەلر. یارلی بالا لرینه بولەچق اورننی آنلر طوترەلر، یارلیلرنی «اوقو یازو یورتی» سز قالدرالر. بیلـگیلی بیت، بایلر بالالرینی یارلیلردن ئلك بیروب اولـگورەلر. بو اش ایسه باشقه یرده ڪوچلانوبکنه بولسەده اش باشقارلق کشیلرنڭ «اوقو کیرك» دیگان اویلرینی بوشاته، آنلرغه

ایندی «اوقو یازو یورتی» نك کیراگی بولمی قالا.

شونك سارتین ـ قایوغنه بولسه‌ده «قللق یورتی» نه قاراغان بولك صاین اوزینه آیرم، بر «اوقو یازو یورتی» آچلوب، شول بولکده بولغان بایده یارلیسیده شول یورتنی قاراشورغه تیوش بولسون ایدی.

آیرم اوله‌رق، یاخشی بایلر یاغندن آچلغان یورتلرغه، کوبرك یارلی بالالر آلنوب ـ قالانك بولگندن کیلگان بای بالالرینه اورن بیرلماسه ایدی. شولای بولغانده آلارده اوزلرینه آیرم یورتلر آچارغه کوچلنگان بولورلر ایدیده، ینه آنلر تیره‌سنده‌گی یارلی بالالری اول اورنغه‌ده کروب «آڭلی ـ بیلیکلی» بولوب چغارلر ایدی.

منه شول چاغده‌غنه: سیوکلی هادی آغا آیتکانچه «بر اوروغنك کیسه‌کلری بولغان بارچه کشیلری «آڭلی ـ بیلیکلی» بولورلر ایدی.

«معلم ذاکرجان آلخان» پیتر پاول

۳۸

میکلی بای‌نک تیل طوغروسنده اویی

میکلی بای یاش چاغندوق بیك زیراك، اوتکون، سوزگه‌چاپاق، سویکملی بالا اولوب آتاسی قاشنده اوطورغانده کوزینه کورنگان نرسه‌لرنك آدلرن صوراشه، بار نرسه‌نك‌ده اسمن، نیندای اشکه یارالی ایکانن بلمك استی ایدی. کشیلر ایله سویلاشکانده نچك اولسه‌ده سچوکلك ایله سویلاشورگه‌طریشه، یاشلك ایله بلگان چیکلی یات سوزلر قاتشدروب اوزینك سوزن طکلاوچیغه تملی ایدوب کورساتمکچی

بولا ایدی. اوقوغان چاقده‌ده یات سوزلر برله قاطش، یارم یارطی آڭلاشلا طورغان یازولرنی سویوب اوقی، شول یات سوزلرنی آز، ماز آڭلاوینه قوانه ایدی.

ایبداشلرینه یازو فلان یازغانده‌ده آنلر آغرلق ایله آڭلاسون، بونگده یات سوزلر ایله یازارغه کوچی یتدکینی بیلسونلر ایچون بیك کوچلانوب اوزینڭ ترکی تیلینی برده قاتشدرمای یات سوزلر ایله‌گنه یازارغه طریشه ایدی. ایبداشلری‌ده میگلی بای‌نڭ بویله کوچلانوب ماتاشون یاراتمیلر ایدی. شولای اولسه‌ده میگلی بای‌نڭ بو اویی اوزاق یاشامادی - اوزگاردی. بارا بارا میگلی بای بتونلای باشقه‌چه بولوب کیتدی: سویلاشکان چاغنده کوچلانماینچه ایبداشلری آڭلار - لق - ینگل تل ایله سویلاشونی یاراتا، اوقوغان چاغنده‌ده آڭلاو ایچون ییگل، اشکه یارارلق صاف آنا تیلی ایله یازلغان یازولرنی سویوب اوقی، اوزیده یازغان چاغنده برده یات سوزلر قاطشدرمای صاف ترکی تیلی ایله یازا، چیت تیلنی برده سویمی، آندن جیرانه طورغان بولوب کیتدی. شونسی بارکه، میگلی باینڭ بویله آنا تیلینی سویه باشلاوی بیك تیران اویلر ایله دگل؛ بلکه آنڭ ییگللگی ایچون‌گنه ایدی. بارا طورغاچ میگلی بای‌نڭ اوز تیلینی سویوی تاغنده آرتدی، آنڭ ایچون آنڭ کوڭلینه ترك (تاتار) ایکانلگی سیزله باشلادی، کوندن کون میگلی بای‌ده ترکلك مین مین‌لگی آرتا بارا. «ترك» لك مین مین‌لگی آرتقان صایون ترك تیلینی سویوی ده آرتا.

میگلی بای اوز تیلینڭ، اوزینڭ بلکه بتون ترکلرنڭ جانی ایکاننی سیزه باشلادی. شوندن‌صوڭ میگلی‌بای برده چیت سوز قاتشدر - مای، صاف آنا تیلی ایله سویلاشونڭ تیوشلی ایدکن، آنا تیلینی‌ده بر چاقده‌ده طاشلارغه، آندن چیرکانورگه یاراماغانلغن چن چندن بلدی،

ایبداشلرینه‌ده آنا تیلی ایله سویلاشورگه، یازارغه تیوشلی ایدکن بیك یخشی بلدره ایدی. میکلی باینك اوشبو طرشوی بوشقه چقمادی: اوزی ینه ایبداشلری بایتاق یازولر یازوب باشقه ترکلرگه‌ده بونك یخشی ایکانن صناتوب بلدردیلر، شول یازولری آرقاسنده بتون ترکلرنك اوی ـ ایسابلرن بر یرگه جیوب بتره یازدیلر. تکری بتون ترك قارنداشلرمزك کوکللرینه اوز تیللری ایله سویلاشورگه یازسون!

«محمد صابر عبدالله اوغلی ولدانوف»

بوگولمه اویازی توبان صوقایش آولینك.

۳۹

آق ایدلده کیمه‌ده.

صو اوستی تیگز، کوزگی کبی یاقتی. یاز، جیلسز جلی کون. کیمه صو اورینه طابا، یار بویلاب‌قنه ـ آزغنه ایزقالدروب ـ آقرونغنه، طاوش‌سزغنه یوزه. قویاش اورال طاولری‌نك آرتندن کوتاریلوب یوغاریلاغان صاین تیره یاق ـ آق ایدل بویلری، باشقردلر بیشگی ـ طاغی کیك‌راك، طاغی یملی‌راك کورینه. توبی یالتراب کورینوب یاتقان آق ایدل، کوز اوراتوب آلا آلماسلق بیوك یاشل طوغای، بولونلر، بر برندن اوزارغه طریشوب باریشوب اوسکان آغاچلر، اولنلر، ساچکه‌لر .... کورب طویغیسز بر کورنش.... چیکدن طش کوچ برله کوکلمنی اوزلرینه طارته‌لر. تیره یاغمنی ـ بتون بارلغمنی ـ شادلق قاپلی. تیك یراقدن کوب کونگاك کوگاروب یاتقان «طورا طاو»، «قوش طاو»، «یوراك طاو»لرغنه بورنغی باشقرد تیرمه‌لرن ایسکه

توشره‌لر. بولارغه قاراغان صاین باشیمه ئللہ نیندی اویلر کیله. کوڭلم طنچسزلانه باشلی. ایرکلی ایرکسز کوزم جوموله.

یالتراب طورغان سیمز آت منگان، باشینه بیك ماتور، کیلوشلی قاما بورك، اوستینه جون چیکمان کیگان، بیلینه یفاك قوشاق بیلاگان بولارنی اوزینه کیره‌گنچه اوزی یتشدرگان، چیت‌لردن صاتوب آلوب آقچه توزدرماغان، اوزون سوزنڭ قسقه‌سی: طورمشنده یاتلر قولینه قاراب تیلمروب طورماغان ـ ایرکلی ـ چغکقی یا ڭاقلی، صاریمتول یلتر قارا بیتلی، اویناب طورغان زور قارا کوزلی ـ کوچلی، تری، جیتز، اشلکلی بورونغی چن باشقردلر برم برم کوز آلدیمه کیله. بتون اورال طاولرن، آق ایدل، صاقمار، جایق بویلرن بر ایتوب یورگان باشقردلرنڭ طازا، موڭلی طاوشلر برله «آشقازار»، «صاقمار»، «زیلایلوك» کویلرن جرلاولری قولاق توبمده یاڭغراب کیتکان کبك بولا. اوچسز قریسز اویغه باتام.

بتمز توکنمز بایلقلرن، یوزمڭلرچه طناب یرلرن آشاب بترگان، بوکونده کومر، بالچق کبی واق توپاك نرسه‌لر صاتقالاب قنه مڭ اغش برله ـ آچلی توقلی ـ ترکلك ایتکان، یوراگی اولگان، کوزی سونگان، آلاما، یالقاو، اشلکسز شونڭ اوستینه آقتقی برتینن «گوفمان»، «پیتسولد»، «کوزنیتسوف»لرغه تولی طورغان بو کونگی باشقردلرنی بایاغی بابالرینه چاغشدروب قارارغه کوڭلم قیمی‌ده.

بولارنڭ، بایاغی تری، جیتز آرسلان باشقردلرنڭ طورونلری، قاولقلری بولووینه اشاناسم کیلمی. آرالرنده‌غی آیرمه مڭلرچه... بولارنی نیندی یاشرون کوچلر بو کونگه توشرگان!..... ایسم کیته. کوڭلم طوله، قایغوغه چومام. کوزمدن بیت بوینچه تگاراب توشوب بر بر آرتلی یوره‌کم اوستینه طامغان قزو یاش طامچیلری‌ده اوت اوستینه سیبلگان مای کبی قایغومنی آرتدرالرغنه.

صاغشمنی طاراتور ایچون اویمنی ــ برسنده‌ده توقتاتمیچه ــ بر بر آرتلی تورلی نرسه‌لرگه یونالدره‌مده ــ باصقان یر مدن قوزغالمیچه ــ آغاچ کبی قاطوب قالام.

استرلیتامق «عبدالرحمن رامییف»

٤٠

طوره‌ش و قیلانشلر.

بو تیره کشیلری اشچه‌ن، طرش کشــیلر، جه‌ین ایگن برله ماتاشسالرده اوزلری بیك نادان، یارلیلر اوقونی کیراك دیوب بلمیلر. قشنی بر قایه چقمی بالاچاغالری برله جوکه یاروب، قاب صوغوب، قای چاغنده أندر اشینه یوروب اوتکاردکلرندن بارچه ایر بالالری بر نرسه بلمی اوسمکده‌لر؛ قز بالالرنی ایتکانده یوق.

بو تیره‌ده آر، کره‌شن چوواشلر بولدیغندن آلارنڭ قیلانمشلرینه اویرانوب بیك أرمچل بولوب کیتکانلر. یولغه چقغانده، قایتقانده طاغی باشقه اشلر قیلغانده أرم قیلالر؛ آیروب ایتکانده: تره‌زه‌دن سویاك طاشلارغه یارامی یه‌شن کره؛ کویه‌نته‌نی آطلارغه یارامی قیه‌رق چغه؛ جابالاق قچقرسه، ات اولاسه، طاوق اته‌چ بولوب قچقرسه یورتقه زیان بولا (طاوقنی طورغزمیلر تیزگنه صویالر؛) آط اولسه یورط باشــلغی اوله؛ ماچی اوچوراسه یولغه چغارغه یارامی (چشی (١) دیگان آولڭ

(١) چشی: تاتار سوزی، الك بو آول اورننده بورسق دیگان جــانوار بیك کوب بولوب، شول جانوارنی یر آستندن اوچلی قازقار برلن آقتارب چغارالر ایکان؛ اوچلی قازقنی شش دیوب یورتدکلرندن چشی آطاغانلر.

بره‌و اشکه دیوب یولغه چقغاچ آلدندن ماچی اوزوب کیتکان ، یولم اوکماس قارشمدن ماچی چقدی دیوب کیری قایتقان). بو کشینک چیشمه صوون الکی اچوی بولسه، بو صو مینی‌توتماسون، دیب کولماک کونچگندن یب آلوب شول صوغه آغزادر.

طاغی قایسی آوللرده نوغط طوغلاو بار. شوشلای : بر کشی یولغه چقماقچی بولسه بر اشنی قیلماقچی بولسه ، بر چرانی ایده‌نگه اوطورتا، بر یاغینه ایکمك ایکنچی یاغینه کومر قویوب شول چراغه توبندن اوت قابزا ، چرا یانوب بتوب ایکمك یاغنه آوسه قیلاسی اشـن قیلا ، یولغه چغا؛ کومر یاغینه آوسه کیرسنچه قیلادر.

أرم ، شوملر برله آزار بیزار کیلوب بتکان‌لر. بو تیره کشیلر ینك شوشندی آیانچ‌ده بولولرون یول کورساتوچیلرمز کوکل کوزی برله قاراب، آلارنی‌نادانلق چوقورندن چغاروب آغارتورغه ، أرم ، شوملا ـ نولرون طاشلاتورغه طرشماولری ایس کیتارگچ اشلاردندر.

اگرده یول کورساتوچیلرمز: تورا تورغان اوی‌لر، جیکسه‌ك آط، آشی طورغان آشلارمز بارچه‌سی ـ شـوشی کشیلر قارامقندن بولغان طورمشلر ـ آول کشیلری بزنی چاقراسی بولسه اوزلری آشـامی ، بالا چاغالرینه آشاتمی ، آوز ایتمی ایك تملی آشلارون یوق کوچلری برله یتشدروب چاقروب آشاتالر دیوب اویلاسه‌لر ایدی: تشلری ، طرناقلری برله اوقوتورغه ، بو أرملرون تاشلاتوب آغارتورغه طرشورلر ایدی. شولای بولا توروبده آلارنك بالالرون اوقتمی نادانلق چوقو ـ رینه توشوره بارولری آیانچ؛ بو اشلری برده کیچلمی تورغان اشلار دندر. مه‌نگیلك یورتده تگری قاشنده نیچك قوتولورلر ایکان؟

« فیض‌البارى جمال‌الدینف »

ممادیش اویازی

۴۱

یازو یاروشلری طوسقالنده (۱).

طوط (۲).

«طوط» چرونك، یوق بولونك چاباری (۳)؛ بار نرسه‌ده بته‌ر آلنسنده طوطغا، آندان چری، آندان یوق بوله؛ آنك چیگ‌گیلی (٤) زور، تیگیورنی (۵) تیرس، بروك تورلی نرسه‌نك طوطغوی تورلی روشده بولا: کشیده بولغان منیز (٦) ینه کوچلر (۷) نك طوطغوی اول کوچلرنك برده اش چغاره آلماوی برله‌ن - یایسه آجارسز (۸)، سویکمسز روشده‌گنه اشله‌وی برله‌ن بولا.

بار کشیلرگه‌ده بیلگیلی، بر نرسه‌نك طوطغوی، شول نرسه‌نك اوزینه تیوشلی بولغان اورنلرنده طوتلمای بوش یاتودان ینه یخشی صاقلانماوندان کیله، بزنك آنا تیلمز اولغان تورك تیلی‌ده شولای اور-نیسنده طوتلماوی ایچون طوطقغان، شولای یخشی صاقلانماوی ایچون بته‌رگه، یوق بولورغه یوز طوتقان، برده یاشی بتوب قارطایوندان دیب اویلارغه یارامی. اگر بز، اول آنا تیلمزنك اوزمزگه نی چاقلی بهالی، نی چاقلی کیره‌کلی نرسه ایرکانون یخشی بلساك، قارانغی، یووش اورنلرغه طاشلاب چروتمیچه جیونلرده بتون ایلمزگه آنك برله سوز (خطبه) سویله‌ساك، «جمعه»، «عید»لرده آنك ایله اوگوت أیتساك، بردن سوکلی تیلمز اشده‌ن چیقماغان، ایکنچی‌دن ئلگی سوز (خطبه) سویله‌و بوروچ بولغان جیونلی قوللقلرمزدان، تکری‌نك، نی ایچون

(۱) مناسبتی ایله. (۲) کر، پاس. (۳) آلدان کیلوچیسی، عربچه برید.
(٤) بورکوت، قارچیغه کبی آو قوشلری‌نك اوو چلری. (۵) طرناقلری. (٦) خلق.
(۷) قوه‌لر. (۸) چرکین صورتلی.

قوللر ینه جینالرغه ، برگه قوللق ایده‌رگه ، نی ایچون یلده بر ، بر شهرگه جیولب «حج» قیلورغه بیورغان ایردوگی آچیق بلنور ایدی ، بزده اول بلند تگری‌نك بویروقی بوینچه یوروب اوز اوزمزنی طولق کشی ایتارگه ، کینش کون کوررگه یگل یول طابقان اولور ایردوك؛ آلای ایتمادك ، بار نرسه توغریسنده اوچراغان «یولسز یوروش» قوللقلرمزغه ینه بر برمز ایلان سویله‌شو ، یازشولرمزغه‌ده کیلوب یتدی.

بو نیندی یاط ، قزیق بو !.... کشیلر آکلاوی ایچون سویله‌نگان سوز ، یازولغان یازو بولسونده ، شولوق کشیلر آکلاماسلق ئلله نیتکان بر چوبار تیل برله سویله‌نسنده یازولسن!!.... ایمش کورکام بوله ، یوق ، بو برده کورکام ، کیلشلی اش توگل ، بو ، یاکلشو ، بو ، قییش یولغه کرو!...

کیلوگز ، بتون ایل‌نی توزه‌ترگه سوز بیرگان ، آنلارنی توغری یول اوزارنده آلوب بارورغه کوگل قویغان جکیرلی (۱) یازوچیلرمز! طروشه‌لم سوکلی آنا تیلمزنی یخشی قوللانوب طوطن آچارغه ، صاقلا - نه‌لم اوزلرمز ایچون الك بهالی اولغان بر نرسه‌مزنی یوق اویلرغه آلدانوب چروتب قالدروادان .

«عمر القراشی» بوکای ایلنده .

---

(۱) اجتهادلی ، همتلی .

٤٢

تاتار «اوقتوچی» لرینه آچق سوز.

اوقتوچیلر! بارچه‌گزغه‌ده بیلگولیدر بیت، بو کون‌گه‌چه اوقو اوقتو اشی برده کیرا گنچه ره‌تکه توشمگان. توغری، کوب یرده اوقورغه باشلادیلر، کوب یرده اوقو اورنلری آچدیلر. بیك کوب یرده أجب تاورگنه اوقوته‌ده باشلادیلر. آلایده بارسی بر یولده توگل، آنسی آنی اوقوته، مونسی مونی اوقوته؛ قایسی‌سیغنه بولسه‌ده اوزینك یخشی کورگانون اوقوته. برسنده اوقوب چقغان بالا ایکنچی سنده اوقولغان نرسه‌لرنی بلمی. قسقه‌سیغنه بر یول برله‌گنه باروچی «اوقتوچی» آز. «اوقتوچی»لر بارسی برگنه یول برله بارب، برسنده اوقوغان «اوقوچی»، شولوق چیکده‌گی ایکنچی «اوقتوچی»دن اوقوچی‌نك بلگانون بلوب بارسه، «بو بالا شول چیکده اوقوغان» دیگانده کمگنه بولسه‌ده اول بالانك نی نرسه‌لر بلگانون آڭلاب، «آلای بولسه بو بالا بونرسه‌لرنی بله ایکان!» دیب آیتورلك بولسه، اویمچه بیك یخشی بولور ایدی. منه شول اوی برله مین توبانده یازلمش برنیچه صوراولر کیتوردم. مینم شول صوراولرمنی «اوقتوچیلر» ینه آنلردن باشقه اوقو اشینه یاقنلقلری بولغان کشیلر توبانچیلك قیلوب کوزلرینه آلوب اوز اویلرنچه قایتارمه سوز یازسه‌لر، ـ شونلرنك بارسینی جییوب شونك اچندن بارچه «اوقتوچی»لر آلده توتارلق بر «اوقو یولی» چغاروب بولور ایدی.

۱) برنچی چیکده «باشلاب اوقو» نیچه یل بولورغه کیرك. اول یلنك ایچنده نی نرسه‌لر بلورگه کیرك؟ ۲) ایکنچی چیکده «اورتانچی اوقو» نیچه یل بولورغه کیرك. آندن نیلر بلوب چغارغه کیرك؟

٣) اوچونچی چیکده «یوغارغی اوقو» نیچه یل بولورغه کیرك ینه آننك نیلر اوقورغه کیرك؟ منه شونلرنی بیلگولاب بر اورنغه توقتاتساق ئلی‌گه بزنك ایچون «اوقو یولی» بولورغه یاری تورار ایدی. ایندی اوقتو رەتنی، کمنك یازمەسی نی اوقتورغه قولایلی ایدیکنی، آنی صایلار غه «اوقتوچی»لرنك اوزلرینه تاشلیق. تلاسه نچوك، تلاسه نیدن اوقوتسونلر تیك شول بیلگولی چیکده، بیلگولی نرسەلرنی بلگزوب چغارسونلر.

آننك صوگنده شونیده ایس‌که توشروب کیتیم: بزنك تاتار بالالرینه اوقو ایچون یاش چیکلاب قویوده ئلی میزگلسزرك در: یاشی زورایغان بولسەده بلوینه کوره تیوشلی اورنینه آلنورغه کیرك.

بولای ایتولمسه بزنك یاش چاقلرنده اوقی آلمی قالغان کوب کشیلرمز اوقودن قوری قالورلر؛ آنلرنك اوزلرینه آتالنوب صالنغان اوقو اورنلرینی ئلی بیك اوزاق کوتارگه توغری کیلور.

«فیض الرحمن موسین» «سیمی پالات» ده.

٤٣

ای ملت!

مین قاراب طورام، طورامده سینك بر اشیگا آبدرایم. ایسم کیته، شوگا ایش بولورداي اشنی اوزمدەده بولدراسم کیله باشلی؛ الك صوگندن « الله بیرسه بیره بیت. الله کوچلی صوك» دیمده اویمنی قصقارتام؛ یوقسه بتون باشمنی واتوب بترورگه توغری کیله. بو مینی آبدراتقان نرسەنی سین اوزگده بلەسك، میندن آرتغراقده بلەسك،

سینكٔ بلـگانگنی مین بیك یخشی توشنه‌م ؛ سینكٔ بو صـوراوكٔ کو- شکیلنوبکنه ، بو بلمامشکه صالشولرکٔ بارده بر حیله (نایانلق) غنه ، قصقه‌سی اگر بو (ح) نكٔ مینی سویوی درست بولسه ایتور ، ایتمای چدایالماس دیبگنه ، سینده بیك اوتکر ، قیاق کیسکان نرسه صوكٔ ! الكٔ نچکه یرندن الـکدره‌سـكٔده برده اچقنوب بولمی ؛ ئلی مونه بو صوكٔغی سوزكٔ مینی بوگه‌ده توشره شول ؛ چنده مین سینی سویه‌م ، شولای بولغاچ چن دوستلر آراسنده نچوك ایتوب یاشرون ، ایتشماز اك سوزلر یورسـون ؟ بیلـگیلی مینده بو اورنده بو مینم ایسمنی کیته‌رگان نرسـه‌نی ایتمای توزه آلمایم ؛ چونـکه دوست‌لغمنكٔ چنلغن بلدرو‌گه کیره‌ك . یه زور مرتبه‌لو ملت ! آلای بولغـاچ دکٔلا ئلی ، مونه مین نرسه اویلیم :

مینمچه سین بیك بختلی ؛ چونـکه سینده ئلله نیتکان باشقه هیچ نرسه‌ده بولمغان صولواق ، سویکملیلك بار ؛ هر نرسه‌سینی سویه ، سینی شول سویکملیلـكٔ ایچون جانی برابرنده کوره ، سین شونكٔ آرقاسنده آنلرنی اوزیکٔا قل ایتکانسكٔ ، آنلر تنلری ، جانلری ایله یولیکٔا بیر- لـگانلرکه ، سـینكٔ ایله قاوشـمای دنیـاده تورو آنلر ایچون برده کیره‌کمه یوك .

سوز چنلغی ایچونگنه قارایق : نی قدری یاش آلما کبك یکتلر سیکٔا عاشق ؛ آنلر بیت مثقالله‌مغان یفا کدای هیچ گناهسز چاقلرندوق سینی سویه باشـلاب مای ایچنده‌گی بیوردای راحت طورمشلرون ، ایبداشـلری ایله اویناولر ، صابان طویی ، جیون دیگان قزقلرون قا- لدروب سینكٔ یولیـکٔا کیتـکانلر . شونده نی قدری آورلق کورسه‌لرده بر نرسه‌گه چوتلامای توزگانلر . بتون کشیلـکلرینی یویغچ مدرسه هوالری ، دنیاده الكٔ ناچار (تاتار شـاگردی) اسملری ، یوزلرینكٔ صارغایوی ، اوکراکلرینكٔ چرووی سینكٔ ایچون آنلرغه یملی ، تملی

طویلغان. اویلاب قارا ئلی، بو یاش یکتلرنڭ بوندای یمسز توسکه کرولری، بوندای بتون راحتلکلرین قربانلری بارده سینڭ ایچون، بارده سینڭ ایله قاوشونی اویلاب بیت؛ بوندن بختلیلك طاغی نی بولور ایندی، چنلاب‌ده باشقه هیچ بولماس هم یوقده.

لکن توبدن ایسابلساك، چننغنه ایتساك سیندن بختسز هیچ نرسه بولمای قالا، مین اوزم اویلایمده سیندن رصقالسز نرسه‌نی طابالمایم، چونکه اوّل ایتکانچه آنلر سینی سویه، شولایوق سینده‌بیت آنلرنیغنه یاراتاسڭ، سینڭده راحتڭ آنلرنڭ سلامتلگینه، آنلر ایله قاوشوغه به‌یلنگان، یوقسه سیڭا دنیاده ترکلك یوق. مونه شولای ایتدروب برگزنڭ ترکلگی ایکنچیگزنڭ ترکلگینه، شونلر ایکیسی برگه قوشلوغه به‌یلنگان؛ صوڭ قاراب قارایق ئلی، سز بروقتنی سوکلولرگز برله قاوشوب راحتکنه عمر کیچره آلاسزمی؟ یوق، هیچ یوق! آخرده سز ایکیگزده بته‌سز، یوق بولاسز. آنلر شولای سیڭا قاوشو دردی ایله ٢١ نچی یاشلرینه کرگاچ سزنڭ اشگزنی، یوروشگزنی دشمان سیزه، آنڭ ایچی پوشه، نچوکده بولسه سزنی قاوشدرماسقه طرشه باشلی: مونه بو وقت سیندن آیرلورغه سویمگان تیگی یکتلرگه قینلق یاوا باشلاب دشمانلر ایله طارطشورغه آنلرغه قالا. آنلر اشلروندە هیچ کیمچیلك قیلمای، طارطشه، اوزیشه‌لر، شولای ایتوب سینڭ طورمشڭنڭ توبی بولغان آنلر چروب آوغاچ، سیڭاده اوزاقلامای دنیا برله ایسانلشورگه توعری کیله توگلمی صوڭ؟ مونه شولای سز ایکیگز بته‌سز. مین اوزمده شول یکتلرنڭ برسی، مینده ایندی سینڭ قایغڭدن اولم توشاگینه باش تره‌گانمن، کوکراکلرم چرگان، یوزلرم صارغایغان.

آیا، ملت، مینی ومینم کبك یاش شاگردلرنی! بوتوغریده قولگدن کیلگان چاره‌نی ایت! مینی بولماسه‌ده باشقه‌لرنی بو خرابلقدن

قوتقاررغه طرش! شول وقتغنه ایکی یاقغه‌ده قزقلی طورمش طوار؛ یوقسه سیگاده یوق دنیاده ترکلك، تیز وقت یوق بولاچقسك، تیز وقت تاتار ملتی اسمی کوگللردن اونتولاچق.

«حسن‌الدین بن منهاج الدین کریمف»

یوری اویازی طوك مورجه آولی.

٤٤

مینم اویم شولای.

کوبدن بیرلی اوز آنا تلمزگه بار کوچلری برله چیت تللر قاتشدررغه طرشوچیلرغه ایچم پوشوب یوریدر ایدم. اوز تامز شولایوق ایلامسز ناچارمی ایکاننی؟- اوقوغانلرمز تلمزدن یرتقچدن قاچقان توسلی قاچالار. ئلله تلمز برنیدن آکلاتوب بولمازلق یارلیمی ایکاننی؟- بیك کوب چیت سوزلر قاتشدرالر دیو اویلیدر، ایدم. مونه بو کونلرده یازوچیلرمز آراسنده اوز تلمز برله یازو توغریسنده اوز یش یاصالاچغنی ایشتدم. تورلی یاقدن بلملی یازوچیلرمزنك بو اوزوشقه سوینه سوینه قوشلدقلرینی کوردم. بیلگولی اوز تلینی سویگان اوز تلینك تمنی طاتیغان کشیلر بو اوزشقه قوشیله‌چق، آنك ایچون بو اوزشنك تلمزنی طازارتورغه، یازوچیلرمزنی قزقدررغه کوب بولشلغی بولاچقدر.

اییو آنا تلمزنی توزاتو، تلمزگه برده یوقغه کیلوب قاتشقان یات سوزلردن طازارتو بیك کرکلی بر اشدر. بوگا کوبدن طوتنورغه کرك ایدی. بز ئلده ایندی یتارلك اوز تلمزنی اونوتوب چیتکه تاشلاب یات تللر آرتندن یوردك. اوز تامرمزغه اوزمز بالطه چاپدق.

تلمزنی یارلی دیلر؛ یارلی بولمی نی اشلاسون، تلمزنڭ یارلیلغی اوز مزدن: بز تلمزنی تاشلاب قولدن کیلگانچه چیت سوزلر قاتشدروب سویلارگه یازارغه باشلاغاچ اوز تلمز اونوتلوب بتدی. یاڭا نرسه‌لرگه اوزمزچه آتلر قویوب تلمزنی اوسدرمه‌دك. بو چاقده الڭ بیلگولی الڭ ایسکی نرسه‌لرگه‌ده اوز تلمزده آت تابوب بولمی. بز ایندی تلمزده‌گی چیت سوزلرنیده آیرا آلمازلق بولغانمز. بو توغریده اوز- یشوچیلرمزنگده کوب صاتاشولری کوریله چکدر. بز اوزمز طرشیق تلمزنی بایوتیق اوسدریك یاڭا نرسه‌لرگه اوزمزچه آتلر قویوب ایسکی سوزلرنیده تابارغه طرشیق. طرشقاچ بارده بوله. ئلی بر کیساك آراده، یوغالغان «قورلتای»، «قالغای»، «درنك» سوزلرینی ازلب تابدیلر. بونلر بارده بزنڭ ایچون توزان آراسینه کوملگان اینجولردر. ایندی بونلرنی اونوتمیق، اورننده یازیق سویلیك. بونلر اورنینه تلمزدن یات سوزلرنی چغاریق. شول چاقده بزنڭ تلمز بایور، تازارر. شونیده اویلارغه کرك تلمزگه کرگان چیت سوزلرنڭ بارینده چغاروب تلمز توزالمز. چیت سوزلرنڭ تلمزگه بتونلای اورنلاشوب اوقومغانلرمزده آڭلارلق بولغانلری بار. آندیلرینی تلمزدن چغاروب بولمی چغاررغه‌ده یارامی، آندن آری بتونلای تلسز قالورغه کرك بوله‌در. چیت سوزلرنڭ تلمزدن چغارلورغه تیوشلیلری: اوقومغانلرمز آڭلامی تورغانلری، اوزمزچه‌ده آیتوب بوله توروب قایسی بر قلنچاقلر یاغندن برده کیر- کما گانگه قاتشدرلغانلریدر. مینم اویم شولای، باشقه‌لر نه آیتورلر؟

«م. عبدالرحمن شهاب زاده» «سامار»

٤٥

سوز سویله‌و.

بر شاکرد مکتبدن چقار چقماز بر باشقه دنیاغه کیرر. بو دنیاغه کشیلر برله آرالاشو دنیاسی دیب ایتولیور. قوری یردن باشقه بر یر بلمگان کشینڭ یولی دگزگه چقسه یا ایسه برنچی مرتبه صوغشقه کرگان عسکری صوغشقه کرگان وقتنده نچوك قورقوب آبدراب قالور، مکتبدن یاڭی چقغان شاکردده شولای آبدرار قورقار، نی قیلورغه بلمز. مکتبده اوگره‌نگان‌نلڭ کیرسنی کورر. بر قاراوده هر کشی دوست، و بر اویلاوده هر کشی اوزینه دشمان کورنور. برنچی مرتبه کورشکان و اولطورشقان کشیلرنڭ کم ونیندای اویده ایدیکنی بلگانچه و صنا-غانچه کوب آورلق کورر. چیکسز زیانغه اوچرار، هر بر کشینی صنارغه محتاج بولور، یخشی دیب بلگان و اویلاغان کشیسی یمان بولوب چقار، یمان دیب اویلاغان کشی صوگره‌دن اویلامغانچه یخشی بولوب چقار. سوزنڭ قصقاسی اوچراغان کشیلرنی برم برم بلو کرك بولغانی ایچون بو دنیانی صناو دنیاسی دیب ایتولیور. وشونڭ ایچوندن بو ایکنچی مکتب‌در.

بو مکتبده هر کشی قیلغان اشی برله صنالور، کشیلرنی صناو وقتغه محتاجدر. مکتبدن یاڭی چقغانلرنڭ قایسیلری اوزلرینی بیگرك بلوچی کورسه‌تور ایچون هر بر سوزگه قاتشورلر، بلور بلمز سوزگه قاتشونی مجلسی بیك یخشی هر سوزگه کرشه برده تیك اوطورمی، سویلب‌گنه اوطورا دیب ایتسونلر ایچون سویلب اوطرونی اوزلرینه آرتقلق صایارلر. وقایوسی آرتق سوز سویلودن صاقلانوب بلگانلرنیدن یاشررلر سوزگه کرشمزلر، قایولری کشی کوڭلنی کوروب بار کشیگه

یخشی کورنورگه طرشورلر. ایك یخشیسی بلگاننی سویلب، بلمگاننی آچق ایتوب بلمیم دیب ایتودن اویالمزسزلقدر. بلمگاننی بلهم دیب سوزگه کرشونك صوکی بلگان کشیلرنی اوزندن صووندرودر.

بر جیولشده کشی کوکلنی کوروب سوز سویلهودن تیوشلی قدر سندن آرتق سوز سویلهمو، یا ایسه یاکلش سوز سویلنگان وقتده کیچکترمای شول کشیلرگه آچق ایتوب آفرونلق برله آکلاتو تیوشلیدر.

بو طوغریده ایك بلکلی کشیلرده آبدراب قالسهلرده شولای بولسهده بو یولنی طوتقانلر کوب وقتده اویلاغان اویلارینه یتکانلر. قایسی بر کشینك بر تورلی اشده آرتق بلولری واورنینه کوره آرتق بلوب سویلاولری، وسویلرگه دردلری بلنه قالسه آنلرنی سویلهتو باشقهلارغه آنلردن آکلاتو تیوشلیدر. وبلوب سویلگانلرگه شولوق جیولشده درد بیرلسه و آنلرنی ماقتالسه جیولشده بولغان بلگانلرنی سویلهتوگه عادتلندروگه یول بولادر.

جیولشده بولغاننك کوبی صاتو ایتوچیلر بولسه صاتو آلودن، ایگون ایگوچیلردن بولسه ایگوندن، اوقو یازوغه آرتق کوکل بیرو-چیلر بولسه اوقودن یازودن کتابدن باصمه خانهدن، هنرچیلردن بولسه هنردن قصقهسی کشیلرنك بیگرك بلگان اشلرندن سوز آچو تیوشلیدر.

طوی جیولشنده اولودن، اولی بار ایوده طویدن سوز آچلمز. قایغولی کشی یاننده امیدلندرورداِی و شادلاندرورداِی سوز سویلهو تیوشلیدر.

دین واعتقاد عبادات اشلرنده بلور بلمز سوز سویلرگه کرشکان کشی سوزگه کرشوب یاکلش سوز سویلی باشلاسه کوکل کورمای درستنی آچق وسوزنی اوزایتو وجیولغان کشیلرگه بیك نق تشوندرو هر بلگان و بیگرکده امام بولغان کشیلرگه تیوشلیدر. چونکه کشیلر امام آغزندن قبول ایتوچن بولالر.

« محمد صفا علیمف » مسقوا.

٤٦

توش یورامق.

توشـمده یورر ایچون بر قالا اورامینه چیقغانمن ایکان. بلمیم نی ایچوندر کشـیلر یوگره یوگره بر یاقغه اوزالر. کوبسی آطلی، آطسز آربالرده اولغانی کبك آزراق مسلمان قاتناش جیاولیلرده آز دگل ایدی. بونلر صوكڭ نیك بارسیده بر یاقغه‌غنه اوزوشه اوزوشه کیته‌لر ایکان؟ دیگان اوی ایله آرتلرندن بر آز بارغان ایدم، ایسکی یورت اورنی روشنده بر یرگه باروب چیقدم. تسگه‌له‌برك (۱) قاراسام نی کوز برله کوریم ـ صوزلوب یاتقان کشیلر! باشلری بتونلای کوملگان اوستلرن توزان باسقان! بونی کورگاچده تاتار مولاسی (۲) بولوندن باشقه کوڭلمه برنیڭ کیلمادی. کویندم، قایغردم. بیگرك الگی شاد یوزلی اوتکنچیلرنڭ تابتاب ایزولرینه کیمچنوب کوزلرمنی یومدم. اول آراده آره تیره ایسانگراب اولطورغان کشـیلر کوزیمه چاغلدی. تاڭلانبراق یاقین بارسام ایس کتارلك اش کوردم؛ شویله که نیندیگنه اولسون بر اولك باشنده برچالمالی یلپوچ توتوب یلپوی ایله برابر بار کوچی ایله یاقتیده توشرماسکه طریشه. قسقه‌سی یاغموردە تیدرمی. بیلـگیلی یالغز تاڭلانبغنه اش چقمی. نیچکـده صوراشوب بله‌سی ایدی دیگان اوی ایله بر قریغه‌راق باروب برسینه: بونلر نیتکان اولـکلر صوكڭ؟ دیومه قارشی بکا قاراب بر آز جلمیدیده

---

(۱) تسگاله‌مك ـ دقت ایله قارامق، کوزگه ضعیف قارتلرناڭ تانی آلمیچه دقت ایله قاراولرینه تسگاله‌دی دییله.

(۲) مولا ـ قازاقچه قبر. بونڭ ایچون تاتارچه‌ده گور استعمال قیلنغان کبك اولسه‌ده غایت مستکره اولغانلقدن یازلمدی.

« اولك توگل ایچ بونلر یوقلاغان مسلمانلر. ئنه یوقومسراب اوطورغان لریده باربیت» دیدی. سز کم بولاسز؟ بونده نی اشلیسز؟ دیدم. اول: «بز اللهنك ایلچیلری اورنینه قالغان دین اوگراتوچیلرمز، مونه بونلر یوقلاغانده آزراق اوز کونمزنی یونلاب قالاسیمز کیله. یوقسه اویاندیلرمی آندن آری بتــدی دیگن. براونی براو تانیمز بولا. دین اویراتکاچده آشامی طورب بولمی شول» دیدی. بن اوتکنچیلرگه املاب (۱) آنلرکم؟ قایده بارالر؟ دیدم. اول: «آلار دینسزلر» دیوب تاوشنی برآز صوزدیده آرت یاقغه کورگازوب «ئنه اول یاقنی یر سلکنوب بتون ایل قرلاچق ایکان آنلر شوندن قاچالر. یازمشدن اوزمش بولامنی صوك» دیوب باشنی سلکب قویدی. مینده بونك یمسز، چیغشسز سوزلرن تڭلاسم کیلمیچه آلغه تابا آتلاب چن اویاو، آلایده بر نرسه ازلاگان کبك بولغان مسلمانلر آراسینه باروب چقدم. کوبسی دیارلك یاش، تازا، ماتور کشیلر ایدی. اوقوغان ایکانچیلك لری قیلانشـلرندن کورنوب طورا. بیلـگیلی بونلر یانینه کیلـگاچده تیك طورمادم صوراشورغه باشـلاب چالمالیدن ایشتـکان سوزلرگه کوڭلم طوقلانمغاننی آڭلاتدم. آنك ایچون مینمچه آندی نرسهلرنك یا بر کولاگه یایسه یالغز اویغنه بولوینی کوڭلم آرتق تابا ایــدی. قسقهسی اشانوب یتمی ایدم. بونلرده بنم اشاناومه ایسلری کیتمادی اولـگی سوزنی قابات سویلاب آنك اوستینه بو کورنچ چن چن ترك لك ایلی اولمی ترکلـکنك کوزگیسـی ایـکانلیگنی آڭلاتدیلر. بونی ایشتکاچ برآز تنچلانوب کوڭلم توقلانغان کبك سیزلسهده نیك بولارنی اویغاتمیسز؟ دیهسم کیله ایدی. شول آراده برسی بر ایشك کورـ گازب «ئنه شونده بار کوڭلك تویار» اوخشاشلی بر سوز آڭلاـ تدی. اول ایشك باشــنده کیك تاقتهغه قاوری، شار، قارا صاوت

(۱) ام ـ اشاره.

روشلری اشلانوب اورتاسینه زور ایتدروب «کیگاش» دیوب یاز-
لغان ایدی. بونده‌ده کروب کوکلمنگ‌گی توینمنی چیشدم. آندن آلغان
کیگاشنك قسقه‌سی شو ایدی: «آنلرنی اویغاتور ایچون یالغز چقرو
یایسه تورتکاله‌وگنه یتمی. آنك ایچون آنلرنك بو کورنگان تنلری
جانسز یاکه تورلی زیانلی نرسه‌لر ایله آغولانغان جانگنه. ئه چن
تازا جانلری قوقر، اوز سوزلیلك عربچه ایتکانده تعصب قاپوسی
آشاسنده آکغرا صاندقنك صاقلانا. ئنه شونلرنی تابوب اوتارلك آچی
آچی سوزلر ایله درستلکنی آکلاتقانده‌غنه اویغاناچقلر ایمش. مونه
باشده شو قاپولرنی آچارغه تیوش. بیلگیلی آنك آچقچلریده اوز
اشلری اولوب چیت بر کمنگده قولی تیگان بولماسون» یتماسه بر
قارت تلماچنك سویلانوینه قاراغانده یالتراوقلیده اولسون ایمش. آنی
قایدن تابارغه؟ بیلگیلی ازلارسك تابارسك. کوچگنی جلله‌مدك ایسه
تابدك. شول آراده ایشکدن براو کیلوب کیگاش باشلغینه بر نرسه
صوزدی، تگالاب قارادم آچقچ ایکان. آزراق توت آندن باشقه
عرب، فارسی کلایمه‌لرینی کورندی. کوب اوتمه‌دی اوزمده بر أیبر
صونغان کبك بولومه اویغانوب کیتدم.

«محمد بن عثمان یونسف» یکاترینبو. غ.

٤٧

تگریدن صورایمن.

موندن بر نیچه آیلر ئلیك یاز باشنده قالابزده‌غی اوقوچیلرمز
اوز آرا بر «درنك» یاصاب اوزلرینك اوقو توغروسن توزاتونی

تلاب قالا درنکندین اوتنگانلر ایدی . قالا درنکی بونلرنك بو اوتنچن قولاقغه آلوب اوزینك اولكان جیولشنده جیولغان کشیلرگه کور-ساتدی ؛ آنلرده اوقوچیلرنك بو اوتنچن یولغه صالو ایچون آقچه برلەن، بلم برلەن کومك ایتو ایچون اوز آرالرندن تورلی کشیلردن بایدن ، اوقتوچیدن آبزدن صایلاب اوتوز چاقلی کشیدن اویوش بز کچکنه درنك یاصاب اشنی آکا تابشردی .

بو کچکنه « درنك » ده آطنەسنه بر کون - بازار کون جیولوب اشـنی قارامق بولدی . بر تابقرغنه جیولدی ، ایکنچی تابقر جیولغاچ قالا بزنك بلمنی سویماوچی قارا کشیلری جیولوب تاوش چغـاروب اش اشلرگه ایرك بیرمادیلر . شول کونگی جیونغه باش ایدوب صایلانغان قالابزنك ایك اولكان قارت آبزیسن قینامق بولوب یاندیلر . قارت آبزی باشده اوگتلاب قاراساده بولماسدای بولغاچ اشنك کیلشن آڭلاب سز ئلی کیکاشمگان ایکانسز اوز آرا کیکاشوب سـویلاشوب آڭلاشگزده آندن صوك جیولشوب سویلاشر بز دیب چغوب کیتدی . شوندن بیرلی بر تابقر بولسون جیولغان یوق .

قارا کشیلر بولدرماسقه طریشالر. جیولسالر آلای ایتەبز بولای ایتەبز دیب تورلی یانولر برلە یانوب قورقتوب تورالر . کوزی آچیق کشیلر اوزلرینه بر بر یمانلیق ایرشودن قورقوب نیچه آیلر اوتـدی کوز یتدی اوقور چاق کیلدی ئلده جیولغانلری یوق .

بو قارا کشیلر ایتەلر : « بزلر بورنغیچه آتا بابالر بزچه توراہز ، آتا بابالر بزده بو اشلر بولماغاچ بزگه موندایں اشلر آرتندن یورماسکه تیوشلی» دیب . ای تگرینك آچووینه یولقغان بر جیوندق کشـیلر ! آتا بابامز دیگان بولوب آنلرنك نی اشـلاگانن بلگان کشیلر کبی آغز توتوروب سویلاگان بولاسز . آتا بابابزنك کملر ، دخی نیندایں اشلر اشلاب کیتکانلرین بلساڭز ایدی دخیده آنلرنك نیندایگنه چیتن

اشلر بولسه‌ده آگا قارشو کوکراك کیروب چداملق کورستولرین بلساگز ایدی ، آنلرنك توزملیلکندین بزده توزان چاقلی بولسه ایدی ، اوز بزنك شوندان آتالرنك بالالری ایکانمزنی بلساك بزلر موندی واق اشلر برله ماتاشونی اوزبزگه تیوشسز دیب بلور ایدك .

آتا بابالر بز کوملگان یرلردن بوکون توروب قایتوب بزنك بو کیلشمزنی کورسالر ایدی بالالرم دیب تانوماسلر ایدی ، تانوساده بالام دیب ایتوگه توبانچیلك قیله آلماسلر ایدی . اوزلرینك قالدروب کیتکان بارچه نرسه‌لرین یوغالتقان یاوز بالالردین صانارلر ایدی . باشقه‌سی بولای تورسون آتا بابالرینك تلنده اونتوب اول تلده کوگلدگن بلدرردای قرق یوللق یازو یازارغه‌ده سزنك کبی اوگنی صولنی آیرا آلماغان قارا کشیلر توگل یخشوق بلم ایالرندین صایلانوب چقلر ؛ شولای بولغاچ سز اوزگزنی نیچك آتا بابا یولنده دیمکچی بولاسز ؟ سزنك بو اشگزگه چن کوگلدین کویامن . تگری تانیق تگریدین کوزبزدین قارانغولق قاپلاوچن کوتاروب توغری یولغه کوندرووین ، آقنی آق ، قارانی قارا دیب کورگازوین صوراب سوزمنی بترامن .

« ملا ضیأالدین رحمانقولوف » « ترویسکی »

٤٨

آطاغم شوشیدر .

بورون بوروندن یاریشقه آط قوشو ایلاشلمش بولغانغه کوره بو ییل « اورنبورغ » ده تل یاریشو بارلغن ایشتوب یاریشقه بر انگمه ییردم .

بوندن اون یل الك اوزغنچی بولوب ایل آرالاب یورگانمده بر یومش ایلان «کراسنو یار» قالاسینه باروب ایدم. اول چاغنك کراسنو- یارده یرلشکان دورت بش اوی‌گنه تاتار ترك بالاسی بار ایدی. اوشبو دورت بش تاتار ترك بالاسینك اوزلرینك صوی داش- لرینك آلداغی کونلرن یاقشرتو ایبنه کروشولری ایلنی جورتنی او- قورغه اوقوتوغه توشـنوگه، تگری‌نی تانوغه، ایلنی آغز برلك ایتارگه طرشولری بریسی ایکنچسینه بیگرا کده یارلیلرینه کومك ایتارگه جون ایب ازلاولری کورگان کشینك ایسن یباروب تاگغه قالدرغاندای ایدی. اول چاغنده ایرك ایرکنلك دیو پاتشـادن یارلقاش یارلیقلر، یراق قویاش چغشندن کیلگان دولقونلر، ایلده ژیدلر صاوت صباسن یالاوغه ایلاشلولر، ایلنی ایل گه، جورتنی جورتقه اورندرو قاغشدرو ایچون بولماسا باشقه بر نرسه‌گه‌ده کرك بولمغان یردن خضرنی، کوکدن عیسی‌نی ازلاولر، بورون آستنداغن یاقشی بلمای بوتاق باشـنداغن بلگان بولوچیلار چن توشونوب جیته آلمغان نرسه‌لرینه بلامن دیوب کرشوچیلر، اوز آطاغن یر یوزینه جایار ایچون جمان جون ایب‌گه کرشوب بورنغی‌لرنی کیمستولر ایشتلمی ایدی. بو یللرده بو اشلر ایل آراسنده کوبایگاچ یر یوزینه جایلگاچ صنامق ایچون بو ییل جوری باروب کراسنی یار ترك تاتارلرن کوردم. بوندای اشلرنك قوقولری کراسنی یار ترك تاتارلرن برده بوزمغان، ایسکیچه اشلرنده. طاغن اوچ دورت یوزلب کشی یرلشکان. قزل تاشدن تگری‌گه قللق اویی صالغانلر. قای یل صالغانلق بیلگی‌سن اوی‌نك تیمر قازق یاغینه بلاك جوانلغنده قالون ایتوب اوشبو:

سبحان من صادق قوله تاریخا لبیته
من اهتدی فانما یهتدی لنفسـه

دیگان سوزلرنی یازغانلر.

بو بیلگی‌نی کورساك اویلارسن تاب کوکل تلی برلن تکری‌گه قللق ایتوب تکری‌نك آق سوزن اوقوب طاغنده بو اوی‌نك قایچان صالنغانن ایتوب تورادر. مینم‌ده یاریشقه یبارگان انگمه‌م تلم بودر. کولمك آلسه آطاغم شوشی‌در کولما کم‌ده «عون الترقی» جیولشینه باغش‌در. «هادی صابر جان اوغلی».

٤٩

مینم اویلارم

مین اویلایمن اوزمنی * اوی صارغایته یوزمنی
صاغش باصب، کوکل طاشب * یازام صقراب سوزمنی
صاغشلایمن، اویلایمن * اوی صایلرنی قویمایمن
صاغشلانب کوب تونلرده * یوقیغه‌ده طویمای من
اویلیم دوست ایش قورداشنی * آغای انی قرداشنی
ایزلولرن سیزه‌مده * قایغرام توگه‌م یاشنی
بلگمز یوق؛ بز یارلی * برلك یوق؛ یاشاو طارلی
برلك، تیرلمك بولماودن * آرامز بوزلی، قارلی
یوقسول‌لق بزنی باصدی * جونسزلك چیکدن آشدی
شول کویلرنی اویلاغانده * یوره‌کگه اوط طوتاشدی
نیدن بز یوقسول بولدق * آور اشلرده طولدق
بلك هنر اوگره‌نمدك * آکغراب یاشاب طردق
آکسزلقدن اوطولدق * تورلی آوغه طوتلدق
توشنمی بز، پوشنمی بز * ئلله بزمی قتولدق

بزنی یاطلار آولی‌لر * تیرله‌لر دیب شاولی‌لر
طارقاولقده، یالقاولقده * یوق بزگه اوخشاولی‌لر
یاڭغارونی سویمی بز * اسکرگان‌گه تیمی بز
یان قالطاده چلتراسه * کشی‌گه باش ایمی بز
اویوشمی قارتلر یاشلر * بارچه‌سی اوصلی باشلار
بره‌وی اش باشلار ایسه * باشقه‌سی سوتب طاشلار
پوشنام شول کویلرگه * سوزم قالمی سویلرگه
اچدن طنام‌ده طوتنام * موڭلی کویلر کویلرگه
آساوسز بزنڭ جیین * صرلی‌مز دوستلق صیین
طشقی یاقدن صرلانودن * چن دوست طابووی قیین
بل یاخشی دوستلق کوین * چن دوست طاباآلساڭ سوین
چن دوستلرنڭ آراسنده * چیشلمی قالماس توین
دوستلر بربرن یاقلار * یته‌کله‌شب آلغه آطلار
بربرمزنی آیاشماساق * بزنی آیاماس یاطلار
طنسون دیساڭ یورطکز * آچولرنی یوطکز
آندن صوڭرا تیرلورسز * کوتاریلور قوطکز
بایلق بلیڭ بارلقنی * طاشلامیق تاتارلقنی
بز تیرولب، بیك طرشساق * بوزارمز بو طارلقنی
طابا آلسام سوزنڭ ایبن * اوزمنی تاتار دیمن
بزنی باصقان تورلی چیرنڭ * کم طابار ایکان ایمن؟
تزمه سوزم شول تیکلی * اویم آز بلگم چیکلی
عربچه‌دن بر سوزم یوق * اول قپو مڭا بیکلی
اوی قوزغالماس تونه‌مه‌ی * بر اوکغاطقه جونه‌مه‌ی
ایشتمگان سوزنی کشی * بلمگانگه اونه‌مه‌ی
چن بلکلی کشی تیك * ایسکی سوزلر ایشوتیك

اوز تلمزنی تـوزاتـب * تورون لرغه اش ایتیـك
آنـا تلن بز سـویـیـك * یـاط تلنی آیروب اویك
قوشقسـز تل بامگانـگه * قایغرب یـانب کوییك
قوطلی بولسون تل یارش * ایل ده یارشمق بار اش
یارشـوده تورك تلی * توزه‌لورسـه شـول طابش
تـل یارشـده یارشمیم * طوغری سوزگه قارشـمیم
یـارم تورکی تللی لردن * آلایـده کـوب قالشـمیم

« کلیم الله سعدی . » « تاشکند »

۵۰

تیوشسز قورقو.

آپسوق بابای جای کونلرنده ، اوز آوللرینك کوتوینی کوتکانگه ، قار یاوب قش بولغاچ ، آڭا اشسزگنه تیك یاتورغه توغری کیله ایدی. آپسوق بابای بیگوك اوتکون اویلی ، زیره‌ك بولماسه‌ده اشسز یاتورغه یاراتمی ، اشسزلـکنك صوکی تلانچیلك گه یاکه قاراقلق غه باروب تره‌لگانینی اول بیك آچیق سیزونه ایدی. شونك ایچونده اول کوتو کوتوونده‌ن بوشانغاچده قش کوننده ، چاباتا طوغرغه باشلاب ، قورچاقدن اویناغان بالالرکبی صیاولرینی ، چوکچلرینی قولنك اویناته باشلی ایدی.

قش کونلرینك برسنده آپسوق بابای « یاستو » دن قایتدیده ، طوغوب بترمگان چاباتاسینی ، بتررگه دیوب ایسکی ، قارالغان بوکه‌نی اوستینه اوطوروب ، یارم چاباتاسی ایله صیاوینی قولینه طوتقان ایدی، جوکه‌سینك بتونلای بتکانی ایسینه کیلدی. صوگره اشینی تاشلاب ، ایرته

تاك چاغندانوق طوروب، اورمانغه جوکه‌گه باررغه اویلاب، مورجه توبینه منوب یاتدی. اول بو چاقدانوق یاتورغه قونقماغانغه، یاتقاچ تیزگنه اویقوغه کیته آلمادی، کیچنك صوکندهغنه اویقوغه کیتدی. طش ده طوکماسونلر دیوب، بر نیچه طاوقلر برله بر اُتچده آپسوق بابای ایله بر اویده قونماقـده ایدیلر. تاك چاغنده قارت اُتچنك قچقروب یباروینه بابایده اویغانوب طوردیده، اوسـت باشینه کینوب اورمانغه باررغه دیوب طشقه چقدی. طشده طن بیك صالقن، برده قوزغاتلماغان قار کورتلری آی یاقتوسینه قارشی یالتر اب طورهلر. تاکده سزلوبقنه یارلوب کیله ایدی. آپسوق بابای چاکغالرینی آیاقلرینه کیدیده، کون یاقترماسه اورمان صاقچیسی کورماس دیوب آشغوبقنه، قورقه توشوب اورمان یاغینه کیتدی. اول جلی اورنوندن طوروبقنه چقغانغه، اونکون صالقن‌نك زهری بابایینی بر آز قالترانه توشدی. بورنینه طماو توشوب طغلهده توشدی. اول آندای آق سویاك بولماغانغه، بر نیگه‌ده قارامی، باروب اورمانغه یتدیده جوکه آغاچلرینی کیسه باشلادی. بر آز کیسکاچ صولو آلورغه طوقتاغان ایدی، مونه قولاغینه ئلله نیندای آقرونغنه صزغرغان تاوشلر ایشوتلدی. بو تاوشلرنی ایشوتکاچ بابایینك قورقوی آرتوب یوره‌گی لپلده‌دی. قولاغینه صالوب طکلی باشلاـ غاچ صزغرغان تاوش یراق توگل یاقنده کبی طویلا باشـلادی. صوکره آپسوق بابای کیسکان جوکه‌لرینی تاشلادیده، صزغروچینی اورمان صاقچیسی دیوب بلوب آشغوب قاچوب کیتدی. اول نی چاقلی کیتسه ده، صزغروچیده شول کوینچه صزغروب کیله ایدی. بارا تورغاچ بابای اول توبینه یتکاچ ینه طوقتاب طکلی باشلادی. صزغروچی برده قالماغان کبی تاوشی ینه کرچلیره‌ك ایشوتله ایدی. صزغرغان تاوش ایشوتلسه ده، صزغروچی اوزی برده کورنمی ایدی. صوکره بابای کیلوب اوز یورطینه کردی، تگی طاوشده یورطده ایشوتله باشلادی. بو اشکه

بابای قورقوغه توشوب اویگه کردی، اویده‌ده صزغره‌لر. موجه توبینه منوب یاتدی آنده‌ده صزغره‌لر. اوستینه چیکمانینی بورکاندی چیکمان آستنده‌ده صزغره‌لر. بو یات اشکه بابانیڭ ایسی کیته یازدی، ایشوتمیم ایندی دیوب قولاقلرینه بارماقلرین طقغان ایدی طاوشنڭ اوز بورنسی ایچندن کیلگانین بابای بلدی‌ده بتون قورقولری تارالدی.

(عصمت بن عصام ماہیشوف)

«ساماییکین» فابریکنده معلم.

۵۱

قالا اوقوچیسینڭ آولغه قایتوی.

بزنڭ تاتار اوقوچیلری اوقو یورتینده ایکان ئلله نیندای اوز لریگنه بله تورغان ایسابلر بله‌ن کوڭللرن اوسدروب بتون کشیلرنی اوزلرینڭ اوچ توبلرینه صیدرردای یکتلکلر بلن اوچنوب (توغریسی بتون یر یوزینی ایساب آش یاولغینده چاقده اوچ توبیدایگنه اویلا‌سه‌لرده) آنلر آشن آشاب صوون ایچکان ایلرینه قایتسالر اول اویلر ایلان کوڭل اوستورشلرنڭ طاطلی ایسابلر چیشمه‌سینڭ قوری اولا‌قلریغنه ایکانون کوره‌لر. بونلرغه طاو شیکلی اویلگان اویلرنڭ آراسندن چغولرینه تورمش قسنقلغندن بوکرایگان قارتلر کبك صالقون جیللردن‌ده اشقلی آلمی طورغان صغرچق اویاسیدای اویلر آراسینه قایتوب کرولری ایلانوك ایسابلرینڭ کیریسنه بر تورلی کوچ صوغشی آچا باشلی.

بیگرا کده اول اویلرنڭ ایه‌سی بولغان ترکلیك یولنده طرشوچی

صالماقغنه یوروچی، تاتار آبز بلرنڭ موڭلیچه سویلاشولری ئلگی یاقطی یگتلرنڭ کوڭلینه صوصل کونده تیرله گان تیره‌زه کبك بولانغرلیلق بیره باشلاوی تلارتلاماس آنلرغه اوقویورتنداغی قوروب قایتقان ایسابلرنی ایسلرینه توشرتوب اوز اوزلرینه اشانغسزلیق بیره باشلی.

آیتورسون بو یورت ایه‌لرینڭ یورش تورشلری بر کوچ ایلانگنه تکامکده بولغان طاشنڭ قیملداوینه اوخشاویده اول طاشقه نه انده‌شو نه ده کوڭل یاخشیلغن صوراشو کیری بورلوینه یاردم ایته. چینلابده، اوقوچی آرقداشلرمدن ئلی یازیلغانچه بیك کوب سوزلر ایشتومه باشقه اوز اوزمنیده برنیچه قاباتلر صناغانغه، شوشی چورلرده تاتار اوقشی ایلان بلگر بولغان قارداشلریمزنڭ کوبسی شوشندای یوققنه کوچلرگه ده اوزلرینڭ ایسابلرنی قارشی کیتره آلمیلر در دیب اویلایمن. دیمك بولامن: بزنڭ اوقوچیلرمز، نی چاقلی اوز قارنداشلرینه یاردملاشو ایسابنده بولسه‌لرده پچقی چوبندن یاصالوب آطلغان طوب کبك بولوب اوقتو،اوقودن کوتولگان جیمشلرنی بیره آلورلیق بولوب چغالمیلر.

مین اوزمنڭ قورداشلرمنڭ بو قیلانشلرون ینه شول طرشولر اویلاولر چیکنده کورلگان جیمشلرنی سویلاودن آنلرنی (نیگه دیسك اوزمده شولاردن) یامانلاونی تلاماوم اوز اوزینه بیلگلی. آنلر کوچلری یتکانچه قارنداشلرن آغارتو ایسابنده بولدقلرندن تگویگه تز چوکو، طاغنده آنلر ایلان ماقطانو چورلری الڭ طاطلی اوتکان کونلرمزدندر. طاغی آنلرنڭ قای جیرده‌گنه ره‌تکه قویلغان اوقو یورتن ایشتسه‌لرده کوککه اوچقان اوردکلر کبك شول یرگه آغلولرن بلمنی کیراکسنولرون سویلاو توگل اویلاوده نیندای کوڭللی بر اشدر. چنلابوق «عالیه»، «حسینیه» ایلان «بوبی»غه آغلغان یکتلرنی قاراغان کشی اوز اوزینه تلارتلاماس بزنڭ تاتارلر آلغه کیته‌لر، تیزدن

باشقه‌لردن اوزارلرده دیه تلی ایلان اچقندرر.

شولای شولاین. شونداده ئلگی اوقوچیلر اوینك چیکنه توشنگان اویلیراق یکتلر بو سوزنی کیساك اچقندرماسلر. یولاسز بلملردن ایلگه یه‌م کرمایاچکن توشنوب اول اوقوچیلرنی توبلیراك اوقتو ایسابنه یوکررلرده کوبدن بیرلی آغراق کشیلر تلنده یوری تورغان اوقو یورتنی توزاتو ایسابنی اش ایتوب کورگازرگه‌ده طرشورلر. ینه‌ده اوقوچیلرنك ازلامکده بولدیقلری شول یورتلرنی توزاتو ایلان آنلردن سوینچ آلونی اوزلرینه بورچ دیه بلرلر. «کریم صدقی مرتاضین»

بوری اویازی قارمان قریه سنده امام.

۵۲

ایدل.

مین نی ایچوندر طاولر، یلغه‌لر، قرلر کورنشینی بیك یاراتامن. آلارداده بیگراك بوغ کیمه‌لری ایچون ئولب ده کیته‌من. کچکنه چاغمده کوکلیمه صالنغان‌مو، جش اولطررغه توغری کیلگانگه‌مو، ئلله نیك آنلرنی بیك، بیك سویه‌من. ایدل هم بوغ کیمه‌لری بوله، مینی کچکنه‌لك صاغنماقلقلری به‌یلی. جای کونی بالالر بوله، صاری، قویاش یاقتیسنده، قزان صوی طاماغینه کیلگانمده، بر زور، صاری بویاولی بوغ کیمه‌سی کورگانلکم ألده ایسمده. یاشلکمده، بر بیرده‌بر خاتون‌نك، صوبویندە آغاچ کوله‌گه‌سنده اورندقغه اولطروب اویغه کیتکانینی، صو اوستی کوزگی کبی بولوبده، آرغی یاقده طاولر آراسنده بر آول کورنوب طورغانینی، قویاش یاقتیـسی بیك کوب طارالوب ده یار

بوینده باغلاغان کیمه طورغانینی یاشل بویاو برله توشورگان بیك موڭ کورنش کورگان ایدم. چنلاب اوق، اشسز یا قایغولی بولوب شوندای کورنشلرگه چن چنلاب بیرلوب ، کوڭل کوزی برله قاراغانده موڭایما-سلقده توگل . کوز آلدیڭزغه کیترگز : ایدل بوینده‌غی تیره یاغینه‌نار اطلر قاینلر اوسکان ، بر طاو باشنده اولطره‌من . یاقتی قویاش ، توبانده کوز آلدمده تیب تیگز پیالا کبی ایدل. أنه! بر یوك طارطوچی بوغ کیمه‌سی طاوشلانب ، کوپچاگنی اوزلکسز ، صالماقغه‌غنه أیلاندروب ، آرطینه طاقغان زور، زور قارا یوك کیمه‌لرینی اوستری . قاراسانا ، نیندای ماتور بوغ کیمه‌سی! باشدن آیاق آقغه بویاغان! نیچك ته‌گه‌رمه‌چی صونی گوبرداته! نیچك، بقرداب ، آقتارلوب چیققان صاریسمان دولقنلر آنڭ آق قابرغاسینی سویه، سویه آیرلوب آرتده قالالر !

ای شول ، صودن آزغنه یوقاریراق ، توگه‌رك ترزه‌لرنڭ بریسی سینکی بولوب‌ده ، شول ترزه‌دن قولکنی چغاروب یانگدن آقغوچی ، طنق دولقنلر برله کوریشوب، شایاریشوب ، ایسانله‌شوب صاو بول-لاشوب بارساڭ ! ای شول، بوغ کیمه‌سی‌نڭ ایڭ توبانده ، آستگده ، ایکی یاغگده صو بولوب ، ایدل آنامز قوینده ، بر بولمه‌ڭ بولوب ده آنده تورلی تورلی کوڭللی اشلر، اڭگه‌ده هم بیلکلر یازغان بیتکلر ، بیر یوزی‌نڭ هر یاغنده گیزوب، هر یورطده بولغان، آرماس طالماس یوروچی‌لرنڭ، اندلس بلغارقزان یورطلری ایدل، چولمان، اوقا یلغه‌لری طوغروسنده یازغان یازولری بولسه! آیاز چاقلرده اوستده بولوب ، همان آلماشنوب طورغان کورنشلرنی ، ییل یغمور چاقلرنده ایدل‌نڭ آچیغلی، اوصال یوزینی کوروب اوصانغاچ بولمه‌گه قایتوب کچکنه گنه سه‌کی‌گه یاتساڭ ! ایلك ایدل بوینده‌غی شهرلر طوغریسنده اوقوب ، صوگره شولرنی ، برام برام کوره بارساڭ ! ایرته‌اوك طوروب ، کوڭللرنی ئلله نی اشلته طورغان قویاش چغوینی قاراساڭ! کوزکونی هر

یاغك سیس برله طومالانغان چاقلرده، شول سیس الونگی‌سی‌نك کوزگه کورنماگان، کوچلی قول برله، صیپر یلوب آرتنده‌غی اورمان، بولونلرنك آقرین آقرین کورینه باروینی، قاراونی کوتوب آلساك !... کیمه کوزدن یوغالدی، اویلرمده چوالدی. منه یپل دولقنلری تیبره‌نه باشلا-دیلر، آرقه یاغمدن آقرونغنه یپل ایسوب آغاچ یافراقلرینی تیربه‌ته. آلار برده توقتامی شلدراشوب ئلله کولوشه‌لر، ئلله سویلاشه‌لر. ئلله باریسی بر آغزدن توبانچیلك برله، آقرنغنه کویلاب تکرینی ماقتیلر. چو! یپل قاتیغراق ایسدی، یافراقلر قاتیغراق شاولاشدیلر، ایدل اوستینه قاراب طورام - پیالا کبك ایدل شول یپل ایسکاچ، کوز کورومی بیردن شادرالانوب کیتدی. یپل بتدی، صو اوستی دخی اوز ره‌وشینی آلدی، یافراقلرده تۆقتادی. تاغی طب طن!

اوزاقغه توگل ایکان. منه بر آز طورغاچ یپل یاکا باشدن ایسه باشلادی، قاین یافراقلری تاغی سوزگه کیلدیلر. ایدل اوستی، شول آراده تاغی شادرالاندی. یپل توقتامای، آقرین آقرین کوچایه باردی؛ وباشلارینی یوقارو یوقارو کوتارگان آغاچلرنك، یافراقلری برله، الوغ بولغوچی تکرینی ماقتاولرینه، آلارنك آیاق آستنده - طاو ایتاگنده یاتا طورغان ایدل ده قوشلوب دولقنلری، برسینی برسی قووشوب چابشوب، یارنده‌غی طاشلرغه به‌ریله باشلادیلر. صو تلی برله، آغاچ تلینی آڭلاماسامده، سوزلرینك طاوشندن کوڭلم طولوب، کوزم یاشاردی. ای تکری، الوغسك !- دیدم.

«کشی اوزی طبیعت بولسه، اورمان کشیچه سویلاشور» دیگان سوز بولسه‌ده، اول بیوك باصقچقه بز قایچان باصارمز ألی !؟

«محمد نجیب شرف‌الدین اوغلی آبیزوف» قزان.

۵۳

خاتونلر بورچی .

اوقو یورتلرینی، بالالر طورمشنی، آنلرنڭ نیچك اوقورغه، اوقوتور غه کیرگلرینی تیکشروب بر یولغه صالور ایچون ۱۹۰٦ نچی یل ۱۵ - ۱۹ نچی غنوارده بوری اویازی «اسن» آولینه تورلی اورنده طورا طورغان کشیلر جیولدیلر . شول جیونده اوقو، اوقوتو طوغرسنده بایتاق یوللر توزوب یخشیغنه اویلر طوپلاب، بیك ماتورغنه ایتوب یازوب‌ده قویدیلر . شول جیونده خاتون قزلرنڭ اوقوی، آنلرنی اوقوتو طوغرسنده ده بر آز سوز بولدی. شولای بولسه ده خاتون قزلرنڭ اوقو، اوقوتو یولنی کورساتوچی بلدروچی، آنلر ایچون بیك نق قایغروچیلر بولمادی. شول ۱۹۰٦ یل ۱۵ - ۲۰ نچی اوغوستده «مکاریه» ده روسیه‌ده طورا طورغان تاتارلرنڭ الوغلری، آتاقلیراقلری ، بلملیلری ، آکلیلری جیولوب کوب اشلر طوغروسنده سوزلر یورتوب کوبکنه اشلر اشله‌سه‌لرده ینه خاتون قزلرنی اوقوتو، قاراو طوغروسنده بر اشده اشلانمادی ، قایغرتلمادی . الوغلرمز آراسنده آغزدن آغزغه غنه سوزلاشولر بولسه‌ده خاتون قزلرنڭ اوقواری طوغرسنی کوزگه‌کورنرلك یول کورساتلمادی. توبدن اویلاب قاراغانده بزنڭ ایر بالالرمزدن بیگراك ده قز بالالرنی اوقوتوب آنلرنڭ طورمشلرینی، اویلرنی توزاتوب چن کشی ایتارگه ، کشی رەتنه کرتورگه طرشو برنچی بورچ ایدی . آنڭ ایچون بارمزنگده یاش چاغمزده شول آنا قولنده، خاتون قوچاغنده اولوب، آنلرنڭ کوزینه، قیلانشینه، اشینه قاراب شوندن کوچرگچ آلوب اوز اویمزغه صالورغه طوردقمز بار کشی‌گه‌ده بیلگلی بر اشدر . آنادن نی کورسه بالانڭ اوینده شول نرسه اورنلاشوب طامر یایه ،

بر ده اونوتلمایدر. آنا یخشی اوقومشلی، بلملی، آکلی بولوب بار چاقده ده بالاغه یخشی اورنه‌ك کورساتوب طورسه بالاده کیله‌چکده بلملی، آکلی، اویلی‌بولوب یتشه‌در. آنا بلمسز، اوقومشسز، آکسز بولسه بالاده آکغرا بایغوش بولوب قاتادر. یا ایسه آناسی بوزوق، یمان، یاوز اشلی بولسه بالاده یرتقچ، آزغون، بوری کبك بولوب اوسه‌در. چن طوغروسی آنا قوچاغی بر صاوتقه اوخشاسه بالاده یومشاق قامرغه طوغری کیله‌در. بر صاوت توگراك بولسه آکا صالوب قاتر-غان قامر ده توگراك بولوب قاتادر؛ بر صاوت اوچ قرلی بولسه قامر ده اوچ قرلی، بیش قرلی بولسه قامر ده بیش قرلی بولوب قاتقان کبك- کچوك، یاش چاقده بالاده تاچ قامر کبك آناسندن نی کورسه شونی اوزینه کوچرب آلوب قویه‌در. شولای بالانڭ آناسندن کورگان بوتوسلی قیلانشلری قانی ایله برابر اوسکانگه ایکنچی چاقده باشقه کشیلرنڭ اوگراتولری برلن، آنلرنڭ شول یارامغان اشلرینی آلوشدررغه طرشولری ایله‌گنه بیك تیز کیتوب بتمی در. بوندای آناسندن کورنگان اشاکی یمان اشلرنی آلوشدرو صوکندن بیك آغر، بیك چیتن بوله؛ قایسی برسینی بتونلای‌ده کیتارب بتروب بولمایدر. مونه شونڭ ایچون بزلرگه ایڭ الك آنالرنی، آنا بولاچاقلرنی بیك یخشی ایتدروب اوقوتوب، بلدرب چن کشی کبك ایتارگه تیوش بولادر. بزنڭ آنالرمز، آنا بولاچاقلرمز اوقومشلی، بلملی، آکلی بولغانده غنه بز کشی توسلی بولا آلورمز. بزنڭ تاتارلر آراسنده قایسی برلرمز بار، آنلرچه‌خاتون قزلرنی اوقوتو، بلدرو بردوك یارامای. آنلرچه خاتون قزلر اوقوب یازو بلسه یکتلرگه یازو یازوب قنه سوز یورته لرده یکت برلن قز بیك تیز قاوشوغه یول آچله دیلر. بونلر بوطوغریده بیك یاکلش اویغه توشه‌لر. قزلر، یکتلرنڭ‌بوزوق، آزغون بولولری اوقو بلوآرقاسنده توگل، چن طوغریسی یخشی اوقوب، کوب بلوب

اوز اوزینی توزاتماوندن بولادر. بزنڭ قایسی برلرمز طاغون اوقو بر آزغنه یاری شولای بولسه ده تگی تورلی اوقورغه کیرك بو توسلی نی اوقورغه یارامی دیب قوری، بلمسز طاوش کوته‌رەلر. بو تورلی کشیلر اوقونڭ، بلونڭ برنچی یخشی اش ایکاننی ایسلرینه کلترمی، اوقودن تم آلمای قالغان بوش بوغازلردر. الوغ تـڭرینڭ بیوك ایلچیسی ایتکان: «بلونی استامك ایرلرگەده خاتونلرغەده بورچدر» دیب؛ باشنده بیك آزغنه اویی بولغان کشیده بلور بو یورتده ترکاك ایچونده مڭگو یورطقه بارر ایچونده اوقو بلو کیرك ایکاننی. بز بو کونڭ کوزمزنی آچوب ترکاك یورتنده طوره طورغان چیت کشیلرنی، آنلردن برسی مونه قویاش بایش دڭزی‌نڭ بریتانیا دیگان اوطراو لرنده طوره طورغان انگلیزلرنی‌کوز آلدمزغه‌کیلتروب آنلرنڭ قیلغان اشلرینی تیکشروب قاراساق کوره‌مز: بتون یریوزنده طوره طورغان کشیلرنڭ یارطیسنی اوزلرینه قاراتوب اوز بیورقلرینه باغلاغانلر. بونلرنڭ قارشیسنده تز چوکوب قان قالتراب طورەلر. بونلرنڭ نیچه یوز مڭ مڭ کشیلرنی اوزلرینه قل ایتولرینڭ توبی باری برگنه، اولده ایسه «اوقو بلو» در. بو کچکنه‌گنه اولچاونی کورساتووم شونڭ ایچون، بزلر بو کونده شول اوقو بلو یوقلغندن ایڭ آرتقه، ایڭ آستقه قالغان، یارطی تنلی کوتارام کشیلرمز ایکاننی ایسکه توشرودر.

«سهمان الاسحاقی» بوری اویازی تاو قریه‌سنده امام.

٥٤

ترکیچه سولارگه آبدرادم.

ایاڭ باشده بولدیره آلدیقم چاقلی سوز باشی یازیم ئلی. اون بش کونده برقات تارالا تورغان «کیگاش» آدلی یازونی ایکی یلدن بیرلی مین‌ده اوقیدر ایدم، شول «کیگاش» یازوینده تورلی تورلی اشلر توغریسنده یازلغان سوزلرنڭ تاغین بلملرنڭ بیك کوبسی بزنڭ اوتکان چاقده‌غی آتالریمزنڭ بابالریمزنڭ اشلری توغریسنده بولغانغه کوره مین آنی بیك یاراتوب اوقیدر ایدم. بیگراکده اوتکان چاقده‌غی ایل باشی بولغان بابالریمزنڭ آندن صوڭ ایل صاقچیلرینڭ طرشلیقلرینی، اشلاگان اشلرینڭ شاق قاتارلیقلرینی آڭلاب، مینم‌ده کوڭللریم ئلله نیندای اشلر قیلمقچی بولوب قویه‌در ایدی. شولای کوڭلم بیك سیکرسه‌ده قولمدن بر اش‌ده کیلماگانگه کوره بر نرسه‌ده بولدیره آلمای تیك توره ایدم. مین‌گنه‌ده توگل بو ایلده مینم کبی ایسلری کیتوب آبدراغان کشیلر تاغن بیك کوب ایدی. منه شولای اویغه قالا «کیگاش» یازوینی اوقی تورغاچ، توغاندن بیرلی سویلاشا اورانگان اوزیمزنڭ ترکی تیلنده فرق یول سوز سولاشکان کشی‌گه توبلاب طشلاغان بر کیساك «کیگاش» یازوینی بولاك ایتوب بیرم دیب قزقدیره باشلادی. منه شوندن «نیندای‌گنه اش قولمدن کیلور ایکان، اشلر ایدم» دیب آبدراب تورغان کشیلر تگندن‌ده موندن‌ده «کیگاش» یازوینڭ ایاسینه یازو یباره باشلادیلر. مونڭ ایله برگه بو اشنی بارده بیك آسات دیب اویلادیلر، منه شونڭ بو-ینچه مین‌ده بیك ینگل‌گنه ایسابلاب شوشی یازونی یازارغه باشلاغان ایدم. نی کوزیم برلن کوریم، نیندای‌گنه بتون سوز یازیم دیسه‌م

شول بربتون سوزگه ئلله نیچه باشـقه تیل سوزی قاتشقان بولوب چغادر. آندن صوك یازارغه اویلاغان سوزلرمنك بیك کوبینه ترکیچه آت تابا آلمادیم، شوندن ترکی تیلی‌نك قایسی برسوزندن باشقه تیل برلن ایتکانده ئلله نیچه سوزنك آکلاتقانی بلنسه‌ده بو یاقین یورتده غی بیك کوب نرسه‌لرنك ترکی تیلنده آتلری‌ده یوق ایکاننی آچیق بلدم. بولای بولغاچ بزگه باشده شوشی چاقده‌غی یاقین یورتده بولغان نرسه‌لرنك بارینه‌ده ترکیچه آت قوشوب تازه ترکی تیلی یاصارغه تیوش. آندن صوك شول توزاتیلگان تیلنی بار ترکلرنکده اوقو یورتلرنده اوز آلدینه اوقورغه کیرك ایکانون بلدم. بو چاقده بار کشیلرگه‌ده اورتاق ایتوب بر یکا تیل چغاروب شونی اوقیلربیت (ترکیچه آتن بلمادوم). شونك کبك بیر یوزنده‌گی ترکلرگه‌ده بر تیل جیونی یاصاب بو اشنی شول بولدیررغه کیرك ایکانون آکلاوم ایله بزگه اول اش نك بولماس اش ایکانون‌ده اویلادم. شوکا کوره بو ایزگو تیلمزنك اوستندن کشی کیوملری تیزگنه توشماس، شولای کشی ایسکیسی برلن یورر دیب آبدراب سوزمنی بتردم.

. «محمد حافظ بن محمد علی» مینزله اویازی «کره‌که» آولنده امام.

٥٥

بو ترکنـک موگی

(چلغی ترك تلی)

«شورا» دەغی تیل بایگیسینه

ای تگری ! ترك دیگان کسینی جاراتدك ؛ اونك اورپاقلرن جیرگنك بیتینه طاراتدك ؛ بارلغن آی مینین کونگه قاراتدك .

اولو اوز طوسلرنده آسقار ، آسقار طاواردی ، آیدن ، چالقار کوللردی ، بیتاگه لی بیللردی ، تورلی ، تورلی ایللردی ، جلقی ، صییر ، تویه ، قوی ، ایچکی دیگان طووارلردی بیلادی .

دابسلری جیر جاروب سوچاقدەغی بلملی ، اوقومسلی جورتلرغه بلندی . تللری‌ده سوچاقدەغی اوقومسلی جورتلردك تللرندن الگاری بولوب ، فارسیلردك تلن آرتنده کوز کورمی قالدرغان ، عرب تلن‌ده اوزینه الاسدرمای طالدرغان ایدی . نی‌ده بولسه اولردك طورمسلری ، منازلری ، کوچلری ، ارسلری طوسلرنده بولغان جورتلردن کیم ایمس ایدی . اوسیندای بولوب دورلداب طورغان اولکان بر جورتدی قاندای منازلری ، قاندای قلقلری ایچون قوردك ؟ بوغندای جیرگنك بورچلرینه پتراتوب طاراتدك ؟

مین بر چیبك قلـکمن ؛ بو پتراتووگنك جوبه‌سن بله آلمایمن ، بو پتراتووك بز ترك اورپاقلرینه ارس بولدیمه ؟ کیسر بولدیمه ؟

ای تگری ! سین اوزك ترك اورپاقلرینك بر صپراسن آتا قو - نسلرنده قالدردك . آزدن آولاغن کون باتس جاغینه قارای جوستوب آناطولی جارتی آرالینه ایبا قلدك ! بو بولنوب کیتکان جاوك ــ کورلر آوروپاغه آیاق صالوب ، استانبول قالاسن آچوب ، اسـلام طولرن

تکدی. تیگی باسقا جورتلر قول آستلرینه قاراب الغی آلدیارلاب طوردی. اونی مینین طورمای طو! طو! آفریکاگه باروب تورلی اولکاده‌گی ایللردی اوزلرینه قاراتوب جیرلرینڭ چیکلرینه اوماقالرن تکدی. آیتوغه جار ایدی بولنوب کیتکان بو بولاکده‌گی کسیلردڭ پتراولری تیرس ایمس ارس بولدی دیوب... بو جاوڭ - کورلر آتالرمزدڭ: «کوره، کوره کوسام بولارسڭ، سویلای سویلای چیچین بولارسڭ!» دیگان ماتاللرینڭ بوینچه کوبدی کورگاندکلرندن، چدیرگه سیگاندکلرندن سولرنڭ اوروم، جوراغاتلری سوکیزده‌گی آیینلرن بوکونگه‌چه صاقلاب کیله جاتور. چدامدیلقلری، جوراکدیلکلری آتابابالرینه طارتقان. قوللرینه الکان بیلك مینین ارسلرندن آیرلغان جوق. آیتوغه جارایدی عثمانلی ترکاری بوتان ترکاردن اوقوده بلمده تریچلکنڭ ایبن طابوده نیچه چاقرملر آلده دیوب. مونی بلو ایچون نیازی بك مینین رضا بكنڭ جانلرن قیبوب ایرکنچیلك آلوب کوزلرندن صوراسی آقفان صورلیلرنی قاراکفیدن جارققه چغارغاندقلری جیتادی.

جاساسون عثمانلیلر! اورنقسون کیکچیلك! اوزلسون عثمانلیلرغه صالنغان قارماقلر! چیچلسون کیسرلی تویونلر!

ای تگری! عثمانلیلر جگارلانگاندکلری آرقاسنده جوغارغی باصقچ - صاتیلرغه مندی. بز، ترك قونسنده قالغانلر نیدن چرك اویلی، قویان جوراکلی، بوزوق منازلی بولدق. اویات بزلرنی نادانلق اویقوسندن!

« عمر جانیبیکوف » تزلیاره

٥٦

آولده اون بش یللق اوزگارش

بزنڭ «.....» آولنده اون بش یللردن بورون، اوقو یورت لری، اوقتو اشلری بیك نچار حالده ایدی. اوقو یورتلری یارتیلاش بیرگه باتقان، ئەچیلکلی پچراق ئویلردن، اوقولا تورغان نرسەلرده ۳ ـ ٤ یللق ایجك صوڭنده، کیسك باش، باقرغان، یوسف کتابی شیکللی نرسەلر ایدی. اوقولر نچار بولغانغه آولمزده یازو تانوچیلر ده بیك آز بولوب، بیر یازولری یازار ایچونده، اوچدان اوچقه یازوچی ئزلب یوررگه توغری کیله، پچەن بولگانده (شو باغا) یازولرین اوقوتورغەده آبدراته ایدی.

اون بش یللر بولدی، آولمزغه طاهر موللا کیلگاچ، اوقوتو اشلری بتونلای باشقاردی. تلاگان وقتده کیلوب کیتوچی بالالر، بیلگیلی وقتلرده کیلوب کیتار بولدی، ایجك تاشلانوب ینگل ترکی کتابلری اوقوتدیلر. ۱ ـ ۲ یلده ۸ ـ ۹ یاشلی بالالرنی، تلاگانچه اوقوب یازارغه، درستلب خدای سوزی (قرآن) اوقورغه اوگرتدیلر، ماتور یازو هم باشقه کوب نرسەلر، ایساب ئونەرلری بلدردیلر. یل صاین یاز کونی کوب کشیلر چاقروب، صناو جیونلری یاصاب، بالالرنڭ اوقوغانلرین تڭلاتوب، دین کیراکلرین سویلاتوب، بتون کشیلرنڭ ایسلرین کیتاردیلر. نیچوکدر قارت موللامز (دین باشچی مز) مونی یاراتمادی.

٥٠ ـ ٦٠ یلدن بیرو موللا بولوب اوقو یورتلرینه آیاق باسماغان، هیچ کمنی اوقوتمغان موللا بو اوقوتونڭ درست توگللگین کشیلرگه سویلی باشلادی: «بورونغی ایزگولردن قالغان ایجك

نی بتررو یارامی، دن بتررونك باشی شول ، آلدانماگز! تیز بلوگه، تیز بلسه تیز اونوته ، بارا بارا بالالرگز آداشور» دیه یورت صاین یغلی یغلی سویلاب، یورب کشیلرنك کوبسین اشاندردی. بولارغه، یبلان شیکللی آچولی بوزوقلر، کشیلر ایله گل اتلاشوب‌کنه توررغه تلاوچی نادان‌قوشتانلر قوشیلوب «بزگه بورنغی‌چه یاراغان!» دیوچی لر کوبایگاچ، اوقوتوچیلر بیك کوب اوڭایسزلقلر کوردیلر. شونیده بلگز اوقوچی قردشلرم! اوقوتوچیلرنك آشقاده بارمای، طریشتروب اوقوتودن باشقه یازیقلری یوق ایدی. آرتق بوزیلشقاچ قارت مولا نك مولالق یازووین‌ده آلدیروب توردیلر. آندن صوڭ دشمانلق تاغی آرتدی، همان کشیلرنی آزدریب، ایجك کیراك دیه دین اسمندن کوب تاوشلر چغاردیلر. اوقوتوچیلرده همان اوقوتوده‌غنه بولدیلر. بولار ایر بالالر اوقوتو ایله‌گنه توقتامای قزلرنی‌ده شول روشچه او- قورغه یازارغه اوگرتدیلر، که ١٥ یل بورون یوز یورتقه بر یازوچی سی بولماغان آول‌نك، بوکونده یورت صاین اوقوچی یازوچیسز بولغانی یوق دیورلك آز بولوب ایر بالاسی بولماغانلرینك قزلری اوقی یازادر. ٩–١٠یاشلی بالالرنك اوقوب یازماغانی‌یوق دیورلك‌در. آول باشقاردی. دشمانلر نی قدر ئورسه‌لرده اوقوتونی توقتاتا آلمادیلر. (١٥ یللق تالاش، وکوره‌شلرین یازسام بارماق قالونلق کتاب بولور ایدی). شولایده قارت مولانك قوتوروغی بوشقه کیتمادی، کشیلر اوقوتو اشلرینه یاردم‌گه آشقمادیلر، اونکون کوزلی اوصاللر، کوب یخشیلقلرنی بولدرمادیلر. یالغز اوقوتوچیلرنك طرشلغی، چداملغی آرقاسنده، اوقوتونك طشقی هم ایچکی یاقلری آقرینلاب آلغه کیتدی، قارا قارشی ایکی ئوی صالنوب یخشی آش اوییی‌ده صالندی، یلدن یل بلم‌ده آرتا باردی. بو کونده‌ده کوب بالا طورمش تلا گانچه اوقو آلمقده‌در. خدای، هر قایچان توغری‌لقغه یاردمچی‌در. بو قارت

مولّا اوز یاردمچیلری ایله همان اوز یوللرندن بارالر، بارسونلر! فایده قدر بارولر!!

« حبیب اسحاقی »

۵۷

بیلم نه؟

بیلم تیکلی قدرلی، بیلم تیکلی یاغملی نرسه برده تابولماز. کیچکانن ده تابولماغاندر.

بو بیلم کوب کشیلرنی اڭ طنچ یوقاری قاتلرغه منگزوب طنچ یاشاتمش؛ تورلی، تورلی قزقلی، سوینچلی یاشاونی کوسته‌رمش، طاشلرنی نیچه، نیچه روشکه، توسکه کرتدرمش بر نرسه‌در.

بورن، بورندن کوب کشیلرنڭ طرشوی آرقاسنده زورایوب، بتون بر یوزین یالتراتوب، ایس کیتارگچ ئولکان آطنی آلوب، همه کشینی اوزینه قزقدردی، تابوندردی.

بیلمنی سومه‌گان، یاراتماغان بر کشیه یوقدر، اوینده من. کچوك بالاغه‌غنه ده بیلمیسون دیب ئیتولسه اولده آچولانه، اولده یغلی باشلی. بو بیت یاڭا توغان بالا بیت بو!... بوده بیلمسزلکنی اوستینه آلماغانده کم، نینداین کشی بیلمسزلکنی اوستینه آلسون! براوده آلمی، براوده بیلمسز بولاسی کیلمی...

بیلم شول تیکی تملی، شول تیکی یاغملی اولسه ده ئلیگه طورمشده بیلمسز، کوزسز، صوقر کشیلرگه اوچرارغه کوب توغری کیله. نی ایچون بو بولای؟ بوڭا یاردم قیلغان نرسه‌نی؟!

بوگا یاردمچی ایسه ئلیگه طورمشنی اوچری تورغان زور، زور طغزسزلق، ئولکان، ئولکان یارلبلقلر اوله بیلور. یارلی کشی اوقوسنمی، یایسه طورمشین گوزللشدررگه‌می طرشسون؟! مونه بو طورمش گوزللشدرو اوبی یارلی کشینی آقتق صولوینه یتکره، شولای ایتوب اوزندنده صالقون قان، جیورچق یوز برله‌ن اوزاته، اول یارلی کشی قوبارلوکوتوب یاطماغه کوچله‌نه...

آوروپانی بیلم کوچلی آوروپا ایتدی، عاد کشیلرین آلغه یباروب زور، زور اویلر، تازه نیگزلر صالدردی. بیلمسز کشیلرگه قورقنچ بیروب بونلری یوزلر قولاچ بویلی نرسه‌لر دیب اورکوتدی.

سلیمان ایلچینی (عه م) نی چن سلیمان یاصاب بیلم کوکدن اوچردی، تورلی اورنلرغه یورتدی، بتون یرنی گیزدردی، تله‌گانون بیرب طنچ یاشاتدی. صوگنده بونك بیلگی سلیمان یوزگی آطن آلوب زور «اوقو» اویلرنده اوگرانوله باشلادی، بتون یرگه جایولدی.

«برهان منصوری» خوالین اویازی «زیلونی» قریه سنده.

۵۸

تل یارشی بولگینه.

«خاربین» قالاسنده بولغان تاتارلرنك اشلرینه باغلی بر ایکی سوز: «خاربین» اوزی قطای یرنده «صوگغره» دیگان صو یاننده بولسه‌ده قالانك تورلی اشلرینی قاراوچیلر، ایکی آره‌نی توزاتوچی وقالانی بیزکلاوچیلر بارسیده «روس» لر قولی آستنده‌در. آلای بولسه ده تورلی پادشاهلرنك کشیلری: نیمسلر اولسون، فرانسز، یاپونلر،

هندوسلر، ترکلر بو یرده تمام ایرکنچیلك ایله تورمقده لردر. بیگراکده کوب بولغانلری قطایلر ایله یۋریلردر. یۋریلر اوزلرینڭ اشلکلی هم بر سوزده بولولری و طرشلقلری آرقاسنده صاتو اشلرینڭ کوبسنی آلتون وکموش وقزل مال برلن بولسون قوللرینه آلوب بترمشلردر. شولوق بر سوزده بولولری آرقلی «خاربین» ده ایللی مڭلره یاقین توشروب بر نماز اویی هم یکرمی اوتوز مڭلره توشروب بالالر اوقی تورغان اوی صالدرمشلردر. بو یرده‌گی تاتارلرده باشقه یرلرده‌گی تاتارلرغه قاراغانده بر آزغنه بولسه‌ده آلده دیوب اینسه‌م یالغان بولماس. قالانڭ اورتا بر یرلرنده یخشی اوراملرده یاق یاقده تاتارلرنڭده زور زور کیبٹلری، تاتارلر کیلاچکده زور اورنلرغه ایرشاچکلر، دیوب قچقروب تورمقده‌لردر.

اوزلرینه قاراغان بر نماز اویی هم طاشدن یاصالمش بالالر اوقی تورغان اویلری ده باردر. البته یراق قویاش چغوشنده تورلی پادشاهلرنڭ کشیلری آره‌سنده اوزلرینڭ بارلقلرینی بلگزوب تورمقلری هر تاتارنیده شادلاندررلق اشلردر. اول توغریلری بیك یخشی بولسه‌ده یامان یرلری یخشیلقلرینه قاراغانده اوستون و کوبراك بولغانلقدن یخشیلقلرینی بتونلای یوغالته‌در. بابایلردن قالغان سوز: توغری ایتکان آتاغه‌ده یاراماغان؛ شونلقدن بلکم توغری یازغان اوچون میڭا آچوده قیلورلر. من اوزم‌ده آلارغه شادلانوب یازمیم، تلسز شیطان بولاسم کیلماگاندنگنه یازامن. بو یرده‌گی تاتارلر صاتو اشلرنده یالقاولانماینچه برده آرمی تالمی اشلاسه‌لرده اول اشلرندن بار تلاگانلری اوز قورصاقلرینی سیمرتوب یخشی آتلرغه اوطوروب یروگنه، اوزلرینڭ دڭز توبینه باتوب بارغان تاتارلرینه یاردم ایتمك توگل. آنی کورساتو اوچون توبانده یازلمش نرسه یتسه کیراك. بر مڭ توقز یوز توقزنچی یل غنوار آینده بو یرده‌گی تاتارلر اوزلرینڭ نماز اویلرینی قارار

اوچون هم کیلەچکدەگی قارانغو کونلرینە آقچە جیبیار اوچون دیوب بر بتون جیبولش‌دە سکز کشی‌نی صایلاغانلر ایدی. اول صایلانغان کشیلرمز هر روس آطنەسندە بر مرتبە جیبولوب سویلاشرگە کیراك بولغانە بتون جیبولشلر یاصارغە دیوب سوز بیرگان بولسەلردە بو کونگەچە توگل بتون جیبولوشلر یاصارغە، اوزلریدە برگنە بولسەدە جیبولغانلری یوق. آنلرنڭ اشلاماولری آرقاسندە نماز اویمزنڭ کیلەچك کونلری قارانغو کورنە. بو کون یاغارغادە آقچەلری یوق بتون یر یوزندەگی کشیلر بز اوزامز دییوب چابوشوب بارغاندە اویات توگلمی بزگە تیك یاتماق؟ شوندالاین تورلی نرسەگە کوچرگچ بولغان قالادە بر نرسە اشلامایىنچە یاتماق بیگوك زور اویات. صایلانمش کشیلرمز اشلاسەلر ایدی بو وقت آقچەمزدە بولور ایدی، کچکنەگنە بولسەدە بر اوقو اویمزدە بولور ایدی.

« عنایت‌الله احمدی » خاربین.

٥٩

اوقو یورطلری.

تنگریمز ایرلرگەدە خاتونلرغەدە بیلم ازلاونی تیوش ایتکان. بیلم « نی نرسەنی بولسەدە بلو » دیگان سوز. بیلونڭ کوبرەگی اوقو، یازوبلەن بولا. اوقو، یازو بیلگان کشی یازو (کتاب) لردن کورب طورمشنڭ یاخشی بولسەدە، یامان بولسەدە بتون طولقونلرین آلدن بیلوب طورا. طورمشنڭ بر کمنیدە قوتلدرمی طورغان قیینلقلرینە بیرشمایىنچە چدی آلادر. اوقی، یازا بیلگان کشی اوز تلاگی ایچون

باشقه‌لرنڭ الوشینه کرشمی ، کشـینڭ یوز صوینه تیمیدر. اوقی ، یازا بلـگان کشینڭ کونی ایرکن ، صولشی کیڭ بولادر . بر ایلده اوقیغان ، بیلملی کشیلر ، نی چیکلی کوب بولسه طنچلق ، اوز آرا طاطولقده شول چیکلی کوچلی بولا . مونه شوندای کیره‌کلی ، تکریمز اوزریمزگه تیوش ایتکان بیلم نی اویره‌نه طورغان بیرگه « اوقو یورطی » (مکتب) دیورلر . اوقیغان ، بیلملی کشیلرنڭ کوبلـگی اوقو یورطلرینڭ کوبلـگینه قاراب بولا . « بورچن یاشـرگان بوله‌ر ، آورون یاشـرگان اوله‌ر » دیلر . برده یاشروب بولمی : بزده اوقو یورطلری بیك آز ، کیره‌کیمزگه یته‌ر-لك بولو بر یاقده طورسون ، بیك زور اوطنی سونـدررگه بر طامچی صو چیکلی ده یوق . سوزمنی نغیطو ایچون « تتوش » اویازین کور-سته‌م : بزنڭ تتوش اویازنده یکرمی ــ اوطوز مڭله‌ب مسلمان بولسه‌ده توزوك یاکاچه اوقوته طورغان بر یورط یوق . شوکا کوره بیلمسزلك بزنی ایزه ، چاینی . جای کونلرده ایرته‌دن کیچکه چاغلی صوقا آرتنده ، قیش کونلری یات ایللرده یالچیلقده دینسز ، دنیاسـز صاصوب بقصب کون اوتکاره‌مز .

بار اوقو یورطلریمزنگـده کیمچیلـکلی توگالنمگان اورنلری بیك کوب : اوقوچیلریمز « اوقوتـو بیلمن » بر یرده‌ده کورمگانلر . کتابلر آندن بوندنغنه چوپلانگانلـکدن اوز اوقوتولریمزغه ، ایلمزنڭ کیدشینه کیلوب بتمی . بیگره‌ك ، بو بر ایکی یل ایچنده بر جولا چقدی: «مین اوقوتوچی » دیگان بر کشینی کیره‌ك نیندای بولسون یاشن ، قارطن قارامایچه ، بولدقلیلغین صنـامایچه جاراتوب آلالر ؛ اوقوتوچیلقغه « یازو » ی بارمی ، تیکشـروب طورمیلر . اوقو ، اوقوتو بیك چترك اش . باشقه ایل (روس و باشـقه) لر بو طوغروده بر نرسـه لرینڭ آیامیلر . بزگه‌ده آلاردن کورب اشکه باشلار چاغ بیتمادیمی ایکان ؟

« حسیب الـکریمی » « قزان » محمدیه شاگردلرندن .

٦٠

بزنڭ جیونلر.

مین اوز بزنڭ آغای انیلر آراسنده بولا طورغان جیونلرنڭ نیندی ایکانون سویلەب ینه اول جیونلرنی بر آز توزاتورگه کیرەکلگن دیملەب اوزمقچی بولام.

شولای جای کونی جیون آطنەلری یته. بر آطنه کوننی توبینه چاقلی قایرولوب آچلغان جیل قابقالر قوناقلرنی قارشولی. مونه کوبلر طورمی: چابتار آلاشاسن جیککان، آرقالرینه قزل بیزەکلی یاصدقنی پوخ ایتدروب قابارتوب صالغان، تورگه ایرلی خاتونلی اوزلری، آت باشینه «تەتی» آلیابقچ یابوب مالایی اوطورغان تیمر بای آبزی کیلوب یته. آنڭ آرتوندن بوتەن قوناقلرده تامالر. شولای ایتوب جیون باشلانا: اورامده قوناقلر، قوناق مالایلری - قزلری کورینه، بتون کشی آقتق چیککه یتکزوب کیونه، بتون آول کشیسینڭ یوزنده سیونو قویاشی اوینی باشلی. بو کون آندی موندی اشلر بلنمی، قوناقلرده یورت صیی بلەنگنه صیلانوب برنچی کوننی قونالر.

ایکنچی کون آول تاغن نغراق جانلانا، اورامده کشی قاینی باشلی، یاش جیلبزەکلر چات باشینه جیولالر. اوستلرنه یاڭا کازاکی چوبتارلاب بترگان آلیابقچ، باشده بورك قرییندن کورینوب طورا طورغان قزل توباتای، بارسیده چارت - چورت «قویاش اورلغی» یارالر - کون باغش آشیلر. کوبەلك کبك ماتور قوناق قزلری چیشمه صوندن قایتقانده آلار صزغروب جاواق سلتیلر، قول بولغیلر، ماقتانوب تاماق قرالر. بوکون قوناقلرغه قزل توس کره، آول قلتایا؛ کیچکه تابا شاقدایوق قزالر. کیچ بولا. آق کلەتلرده قوناقلرنڭ ایو

ایه‌لری ایـله برگه «أکرونـگنه» جرلاب، صـزوب اوطورغانلری ایشتوله؛ صو بویلارنڭ بویل چیتدن آلوب قایتقان نیچکه کوی بله‌ن صزغان طاوشلر کوکـکه کوتاریلوب طاو بویلرن شـگرتاتا باشـلی. مونه تون اوتوب اوچنچی کون طوا؛ کوب کشی بر توقتامی چوکوبکنه بوری، صاوت چه‌کشدروب «ایسانلـکـکه ـ صاولقغه» دیوب ایچه، ایچه کون کیچکه ایل‌نه. آول یاخشوقغنه قزوب یته، کیچ بله‌ن تورلی قورقنچ طاوشلر کوتاریله، آنده‌ده مونده‌ده صوغش، قچقرش ـ اشه‌کی سه‌زلر قولاقنی طوندرالر، آول طوزغی، ایچمه‌گان قوناقلر قاچوب قارت قورالر مورجا باشلرینه یاشورینه‌لر. اندر بوینڭ، آبزار آرتنڭ تایاقلر، ته‌رته‌لر اوینی، قزغاندرا طورغان طاوشلر یورا کنی قایناتا باشلی. په‌کیگه سانچیلو، باش تیشولو، آکفرایوب اولوکوبره‌گی شوشی کونده بولادر.

دورتنچی کون. اونبیشله‌ب آت، ئلله نیچه ل‌ه‌ب صارق ایتون آشاب بتورگاچ، قوناقلرغه دیوب دورت کونگه اوی باشینه ایکیشاردنگنه بتون آولغه ایکی یوزله‌ب مونچا یاغلوب، کچکنه‌ره‌ك آولغه بیش یوز ته‌نکه‌لك زوریراق آولغه مڭ تنکه‌لك ایسرتکچ ایچوب توگاللگاچ جیون بته، قوناقلرده اویلرینه تابا اوکچه‌لرن کوتاره‌لر.

مین شونیده ایتیم ایندی: دورت کونلك جیونغه بر آولغه‌غنه بیك آز دیگانده اوچ مڭ ته‌نکه چغنی آول قارتلری اویلاشوب، اشنی بر صزق اچنده‌گنه یورتوب اوچ مڭنڭ یارمی ـ مڭ یارم ته‌نکه‌نی بلیك یورتلرینه، آول کیره‌کلرینه طوتسالر یاخشیراق بولماس میکان؟ اویلاب قاراغانڭ، اون آولنگغنه کشیسی ایسرکلـکدن آزراق آینوب، طویغاندن آرتق آشاماسا یل صایون اونبیش مڭ ته‌نکه یانغه قالا بارسـه اون یلغه یوز ایللی مڭ ته‌نکه بزنڭ نیلربزگه یاراماس ایدی.

«عبدالبر آناوی» مالمژ اوبازی تونتار قریه‌سنده.

٦١

تلسز ترك.

یازوچی آغانك تل یاریشی آچمقی قزقسیمان بولوب کیتدی. نیك قزق بولماسون؟ اول ایچ مینم آڭلاومچه — «سزنك ایچگزده آنا تلین بلوچی بارمی ایکان؟ شونی بلەسم کیله» دیمك اولەدر. شول چاقه مین اوزیمه اوزم «باق! اوز تلنده فرق ایللی یول سوز یازمغه قولندن کیلمگان کشی اولورمی؟» دیەرك بر نرسه توغرسنده یازمغه اویلاب یازغچمنی آلوب اوتوردم. بر آز یازغانم صوڭنده سوزلرمی بر بر کوزدن کچیرەرك صایلاب چیقسام، کوبسی چیت تل سوزلری اولوب چیقدیغنی کوروب اویغه قالدم: اول سوزلرنك ترکچەسی نه یردەدر؟ بولغانی یوقمی، یوقسه بولوبده بتدیمی؟ ایشته کولنج! ایشته تلسزلك! منه مین ایندی یازوچی آغانك نه اوچون تل یاریشی آچدیغنی دوشندم، اوزمزنك تلسزلکمزی اوگرندم. موڭاچه «تلمز بیك یارلیدر سویلشورگه یتوشمیدر» کبی سوزلره اینانمیەرق «ایشته سویلشورمز» دیه یورسامه شمدی ایناندم. تلمزنك یارلیغنه دگل یارتی ایدکین دخی چیت سوزلر چیقارلسه توزسزلق ایلەگنه قالمیچه بتونلای آشلقدن چیقدیغین آڭلادم. یاڭی نرسەلرنك آتلریغنه بولماوی توروب تورسون الکیدن بیرلی بولوب کیلگان نرسەلرنك آتلرینی دخی بارلق چاقده قوللانیله تورغان سوزلرنی تابوب بولمیدر. ای آغالر! نه قاراب یاتامز؟ یوقسه آنا تلمزنك بتونلای یوغالوب کیتوندن برده قورقمیمزمی؟ نه ایچون بیوك یازوچیلرمز قوزغاتوب تورغانده بو توغریده یازیشورغه ایرینەمز؟ بز بارلق اشدەده شولای: برمز بر نرسه توغرسنده قوزغاتوب یازغانده باشقەلرمز تاوشسز طنسز قاتوب قالامز. شونك ایچون بزنك آلغه

کیتومزده، بر کیمه‌ده اولتوروب تورلیسی توزلی یاقغه ایشمکده اولان کیمه‌چیلرنڭ آلغه بارووی چیکلیگنه‌در.

ایندی یوق بار اورش تالاشلرنی تاشلاساقده یارار ایدی. جون جاباغی چور چو پرەك کبی نرسه‌لر توغرسنده نیچه یللر تالاشوب ماتاشقانچه آنا تلمزنی توزه‌تورگه طرشساق نه چیکلی تابوشلی اش اشلگان اولور ایدك. ای آغالر! تورمشمز پك قزغانچدر (باشقه‌لر کبی کیدش دیمیچه تورمش دیدکمی یاتسنما گز! آنڭ اوچون بزده کیدش یوقدر. باری بز اوستمزدن کونلر اوتکانون قاراب‌غنه قالامز). بو تورمش ایله توره بیرسك: قزقماساق، کونلشماسك، اوکنماسك، قورقماساق، قایغرتماساق دخی چنلاب اشکه کرشماسك بزگه یر اوستنده ترك بولوب تورو کیلشمس. یاگی قویاشده بزنی یاقتیسنده توتوب واقسنماس. اوقوچیلرم! بر کشیگه ایده‌ننڭ برگنه تاقتاسنده بییورگه قوشوب شوندن برده چقمه دیسه‌لر، شونڭ بییووی قزقلی بولورمیدی؟

منه مینده شولای بیوچیمن، شونڭ اوچون بییوم قزقسز بولسه‌ده کولوشمه‌گز!

«حکمت مفتاح»

قزان مدرسهٔ محمدیه شاگردلرندن.

٦٢

برلکده ترلیك.

بابالرمزنڭ برلکده ترلیك دیگان سوزلری بیك طوغری سوز. نیندایگنه نسلدن بولغان خلقغه قارا، برلکه اش کوروب زور، زور فائده‌لر تابالر. آزغنه ضررلی اش طوغری کیلسه بارلغی برلکده

قارشی طوروب آندن قورتوله‌لر. اوقو طوغروسنده نی قدرلی آغزلقلر کورسه‌لرده بارلغی کوچی برله طریشوب، تشی ترناغی برله یابشوب اوقودن آیرلمیلر. بزده برلك اورنینه کیریلك یورتوله. نینـدی گنه اشده بولسون برمزگه برمز کیری کیلوب اویوشا آلمی وقت اوزدرامز. اگر بر بر اشنی برله‌شوب اشلرگه طوغری کیلسه میگا نیومه کیراك؟ اوزم برله اوزم بولوب طنچ قنه طورغاندن آرتغی بولماس دیمز. طنچ طورونك آخری نی بولوب چغا طورغانون اویلابده قارامیمز. برلکده بولوب خلقغه فائده کیتورو توگل اوز فائده‌مزغه‌ده بر سوزده بولا آلمی بز. کونده اوزمزگه فائده‌سی کیلوب طورا طورغان سودامزده‌ده برلك یوق. نرسه‌نك حقلرین بوزوب برسندن برسی کونلاشوب مین آرزان صاتام دیب اوزمزگه زیان بولغانن بلمی‌ده قالامز. شولای ایتوب برلك یوقلقدن زیان کوره کوره سوداگرلرمزنك سودادن کوکللری قایتوب بو زمانه‌ده سودالرده فائده بتکان ایندی دیب قول سلته‌رگه گنه قالا. شوندای کوگل سونودن سودالر بزنك قولدن اچقنوب باشقه لر قولینه کررگه سبب بوله؛ شونك ایچون برلك یوقلغینك زیانی بارومزغه‌ده تیه. برلك یوقلغینك زیانن توگل مونداغنه یازوب بتررگه غزته صاین بر بیت یازساکده بتماس. برلکنك فائده‌سی آتا بابالرمز زماننده یازلوب سویلانوب کیلگان. شول یازلغان هم سویله‌نگان سوزلرنك مکدن برسنده توتا آلمی بز. حاضرگی حالمز بولای، کیلاچاکده گی کونلرمز نیچك بولور؟ دیب اویلابده قاری آلمیمز. اویلاوغه توشنورگه وقت بولدی. اویلیق، تشونیك، برله‌شیك. ترکلیك کیراك کشی‌گه برلك کیراك دیب سوزم بتره‌م.

«شاکرجان تاج‌الدینی» «جامبیتی».

٦٣

آتا، بابادن سویله‌نه کیلگان.

تابوللق اولدغمدن تابول اهل اسلاملرینك آتا بابادن سویله نه کیلگان بر تاقم سوزلرنی کوچروب سویلیمن: بزنك الکن اوزمزنك خانمز بولغان، خانلرمزنك اورتاق اسملری کوچم خان دیوب یورتلگان. بو کونده صونك توبان یاقلرنده «ایرتش» بویلرنده بوز دیگزی یاقلر ینه جایلکان «ایشتاك» دیگان قورچاقغه تابنوچی کشیلر ایله بزنك توبمز بر بولغان. الکده بزنك بابالرمزده، آنلر کبی قورچاقغه تابو نغانلر. صوگره کونلر ویللر اوته، اوته بخارالیلر بزم یرلره آیاق باصقانلر. بونلر ایله بزمکیلر آلیش ویرش ایدوب، آرالرنده دوستلق توغوب، آنلرنك قایو برلری بزم یرمزگه بالا چاغالری ایله کوچوب کیلوب، بزم یرمزده یرله‌شوب قالغانلر. بو کونده بونلره بوخاریسلر دیوب ئه‌یته‌مز. منه شوشلای ایکی آراده یوریشه، یوریشه بخارالیلرنك توغری یول باشچیلری بزنی توغری یولغه اوندرگه کیلگانلر. بزنك بابالرمز بونلره قارشی توروب یاو کوتارگانلر، یاولاشقانلر. کوبسنی اوترگانلر. بو بخارالیلر بزلردن کوب رنجش کوروب صوگندن توغری یولنی بزلره تانتقانلر، بزنی قورچاقغه تابنودن قوتقاروب، توغری یولنی تابوب آلویمزغه باشچی بولغانلر. بو اشلری ایچون شول ایزکولرنی یاراتغانمز ایسرگه سن، یارلقاسن. بایاغی توغری یولنی تانتور ایچون کیلگان ایزکولرنك یاولاشغانده قرلوب قالغانلرنك سویا کلری تابولنك هر برنده باردر. بونلرنك سویاکلرینه بز آستانه دیوب ایده‌مز. بز بو کونده‌ده بو سویاکلرنی، آستانه‌لرنی بیك الوغلاب، ایمالب توتامز. شول چیکلی ایمالیمزکه آلارنك اراکلرنی شادلاندرر ایچون ترلکلر

بوغازلاب اوزدروب یباره‌مز. قایسی بر یاشراك یول باشچیلرمز بزلرنك بواشمز ایچون اچلری پوشوب طیوب قاراسالرده قارت یول باشچیلرمز ایرك ویرمیلر.

بخاراليلردن توغری یولنی تابوب آلدیغمز کبی آلارنك قایسی بر آرتغراق قیلانشلرنیده آلوب قالغانمز. منه‌سزگه شونی‌سویله‌ب کوستره‌یم: بزنك بابالرمزنك ابراهیم ایلچی ویول باشچیدن قالمش طویلرمزده هم ساچ طویلرمزده بزنك آرامزدن کوب آقچه طوزدروچیلر کوب اولادر. بوطویلرده طوی ایاسی آت چابدرادر، کشی یوگورته‌در، کشی اوزـشدرادر، یمورقه‌نی صرغی باشنه بیلاب صوگار اوق بیله‌ن آطدرادر، کوره‌ش قیلدرادر. بو طویلرغه یراقدن ویاقیندن هیچ بر آدم کیلمی قالمیدر. ٥ شار ٦ شار یوگروك آتلر جیولادر. شولای ایتدروب بتون آولغه آورلق توشوب، طوی ایه‌سی یارلی اولوب قالادر. الـکده بزنك بابالرمز ایگون ایگونی برده بلمگانلر. ترکلـکلری ایرتش بویلرنك بالق توتوب هم اورمانلرده، قاراغایلرده یوری تورغان ترلك وکیوکلرنی صانای اوق بیله‌ن آتوب آلوپ سونگی ایله سانچوب اوتروب آشاب طوق بولغانلر. بز بو کونده ایگون ایـکگانـگه کوره بابالرمز شوشندای صو بویلرنده توبن یاراقسز یرلرده اوطوروب قالومزغه باشچی بولغاـنلقلری ایچون آنلره کوڭلیمز قالوبده قویادر. کوب یللر ایگونلـکلرمزنی بر قارش اوسکاچ صو باصوب یویب کیده‌در.

بزنك خانلغمزنك بتوینه آق پادشاهدن قاچوب یوروچی (یارمق تیموفییڤیچ) دیگان بر قاراق، قاچقن باشچی بولمشدر. یارمق بزم یرگه قاچوب کیلوب ایرتش یلغه‌سنده بالق توتوب یورگان. صوڭندن بزنك خانمزنك کوچسز، قورقاق ایکاننی‌بیلوب‌آلوب‌آق پادشاهغه بلدرگان. خانمز ینگلـکانك صوڭنده بزنك یخشی یرلرمزگه اورصلرکیلوب اوطورـغانلر. بو چاقده خانمز بزنك قایو برمزنی ایارتوب بخاراغه چغوب

کیتکان. اوزینه ایارمگانلرگه طونگز طوبغگزدن اوزماسن دیوب قارغاب کیتکان. بزنگ اول چاقده خانمزنگ ایکی اوغلی اولغان برسی مامش ایکنچیسی ایه‌نك. بولار بیك باطر بولغانلر یارمق ایله بیك کوب یاولاشقانلر. تیك یارمقنگ اوستالغی سارتین کیمه‌سنده کشیلره اوخشاتوب قورچاقلر یاصاب، مامش ایله ایه‌نکنی شول قورچاقلرغه آتدروب کوچلرنی بتورگان. اول کونده خانمزنگ اروغلرندن چوقنوب کیتکانلر یده کوب بولغان.

بزنگ دخی بر صوقر باطرمز بولغان، اول یارمقنی منه شوشلای اوترگان. یارمق ایرتش ایچنده کیمه‌سی ایله یار قرینده توقتاب تورغان برنده، ایرتن برلان قویاش یالتراب چقغان چاقده یارمق قویاشقه قاراب تورغان چاقده، بایاغی صوقر باطر چولده‌کی قامشلقنی اوروب کیلوب اوزینگ صانای اوغی ایله آتوب، یارمقنی تیمر کیوملری ایله صوغه قاداب توشرگان.

«احمد توقطابایف» «تومسکی» ده معلم.

٦٤

بزنگ تورمشلر.

ژورنالگز «شورا» ده تیل یاریشی ایچون بر یول آچدیغگزدن بنده برترك بالاسی بولغانم ایچون آسیانگ قرانغی بر پوچماغنده یاشاوچی ترك بالالری تورمشندن آزراق یازمق بولامن. بو بز تورغان «ایلی» صوی بوینده «غولجه» قالاسنده قرداغی آوللرده توب کشیلر ایگنچیلك ایله کون کیچروب «ترانچی» ترکلر، دالاده کوچوب یوروچی «قزای»

قزاقلریدر. بونلردن باشقه چیتدن کوچوب کیلوب اورنلاشقان قاشقار، آقصو، خوتن، تورفانلق، آرتوشلقلرده بار. بونلر بو کونده ده توقتاماسدن کوچوب کیلوب توره‌در. بنم یازولرمده قطای ترکلری دیگن سوزنی اوقوغانده یوغاریده یازلغانلرنڭ بارسنیده ایسگزده توتارسز. شولایوق بونلردن باشقه سوداگرچیلك ایله کیلوب اورنلاشقان تاشکندلك، خجندلك، قزانلق، قاسملقلرده کوب بولوب بونلرنی روسیه ترکلری دیب یازامن.

بزنڭ تورمشلرمزنڭ شونسی اوکنچلی، شونسی آیاولیدرکه بو ترکلر بری ایکنچسینی تانومیلر. بارسیده بر ترك بالاسی ایدیکنی ایسلربنه‌ده آلماسدن بری برندن چیرکانشوب یوریلر. موندن بش آلتی یللر بروتراق (تاشکندلك، قزانلق) روسیه ترکلری بر سوزده بر کیگاشده بر آقصقال قول آستنده صالق آقچه‌لرینی برگه جیوچی ایدیلر. اینڈی آنلرده آیرلشدیلر. بو اشنی قیلغان ۳-٤ کشی اوزلرنچه یخشیلق دیب بلسه‌لرده بتون جیون ایچون بولمای -۳-٤- کشی‌گه‌گنه بولغان یخشیلق‌نڭ نیگه کیراگی بار؟ ایل ایچون جیون ایچون اشله‌وچیلر اوزلرینه بوله تورغان بر ایکی یللق کلیرنی قویوب کیله‌چکده‌گی سیوکلی بالالری ایچون یخشی بر یول آچوب آنلرغه برلك توزاق‌لری قوروب قالدرسه‌لر آنلرنڭ کیله‌چکده کی تورمشلری ایچون اویلا براق اشله‌سه‌لر بولماسمیدی؟ آنلرده بو آتالرنڭ قیلغان بو اشلری ایچون چن کوڭللری ایله تڭری‌دن یخشی تلاکلر تلاب بیتلرینی سیپارلر ایمسمیدی؟ ایشتوکز توغانلر! نیچه یوز یللردن بویاق برلکسزلك آیرلشودن کوره کیلگان زیانلرمزنی اورتاقلاشوب یوراکلرمزده‌گی یاره‌لرمزغه سیبولگان آچی توزلرنی بتروب برلك جیونلق دارولری ایله توزه‌تو چاقلری یتمدی میکننی؟ اویلاگز ایداشلر یخشیراق! شولایوق قطای ترکاریده بر برینه قیشق کوز ایله قاراشه‌لر. قطای

الوغلرندن اورلرينه بيرلگان ايركنچيلكلرينی جيون ايچون يخشيلققه اشلەتونی ايسلرينه ده آلميلر. اوز آرالرنده بولغان تورلی جنجال اشلرينی بتم قيلوب قطای الوغلرينه بلدروب طوروغه شانگيولر (١) آقالاقچيلر (٢) صايلاغانده دورت بش بولمگه آيريلوب بری ايكنچيسندن اوز سوزلرينی اوستون قيلو ايچون قطای الوغلرينه كموش جامبولر (٣) يوزلب يلقی مگلب قويلر بيريب بياغی الوغلرنگ قابچقلرينی تولتريب قورصاقلرينی قابارتودن باشقەنی بلميلر. اوقو - اوقتو اشلرينی توغری بر يولغه صالوب سيوكلی بالالرينگ اويلرينی آچوب كيلەسی چاقلری ايچون بلملی يخشی كشيلر يتشدريب جيوندن يخشی سوزلر ايشتونی ايسلرينەده آلميلر. آندای اشلرنگ كيرا كلگنده اويلاميلر. شونگ ايچونده بالالری كچك چاغنده آشق اويناو، اوسه توشكنده اوطش اويناودن باشقەنی بلميدر. اشلر بولای بولماسه ايدی بونلرنگ كيلەسی كونلری ياقتی، باراسی يوللری توغری بولور ايدی.

نه ايچون ديسەگز بونلرغه قطای الوغلرندن شوندای بر ايركنچيلكلر بيرلگان كم، جيون ايچون كيرك بولغان نيندايگنه اشلر قيلسەلرده بر قسنقيلق يوق. ياقين چاقلرده قطايلرنگده يورت اشلرينی توغری يولغه صالب ياوروپا جوسونلرينی (٤) اوزلرينه چاغشدروب كورەچكلری سويلنەدر. بولای بولغانده بو قطای تركلری بو چاقده اوزلرينگ اوقو اشلرينی يورت بيلەولرينی جيون كيركلرينی آنيق بر يولغه صاليب اوزلرينه بيرلگان ايركلری توغريسنده قطای الوغلری ايله كيلەسی چاقلری ايچون بلشيب آڭلاشيب تورسەلر ايدی. آلداغی كونلری ياقتيدانده ياقتی بولور ايدی. بلگز كم توغانلر

(١) (٢) برنچی سی ترانچه هم قاشقارلقلردی ايكنچسی قزاقلردی تيوشلی بولصلق قطارنده بر منصب (٣) ١٢٠ صوم چاماسنده بتون بر كموش آقچه.
(٤) مانجورچه ترتيب ونظام ديمكدر.

سزده بو توغریده ایرینچیکلك قیلسه‌گز کوراچکلرگز اوکنچ اوستنه اوکنچ ، قایغو اوستنه قایغو بولب باراسی یوللرگز چقورلی ، کوراچك کونلرگز تومانلی، کوزگی توننك قرانغوسندنده قرانغو بولاچقدر.

ایشتوگز توغانلر! کیله‌سی چاقلرده سزلرنگده آیاقلرگز تشاولی، قوللرگز بغاولی، تیللرگز قابترمالی بولماسون. آفتق سوزم شول!

«ولیشاه علی اکبرف» غولجه.

٦٥

مدرسه پوچماغنده صراط کوپری.

آولمزنك مکتبینه کروب اوقی باشلاغان یللرم بولسه کیره‌ك ، حضرتمزده یاکغیراق اوکازلی ملا بولوب کورشیسنده ، آرتده ایکی ، یانده ایکی تره‌زه‌لی دورت پوچماقلی بر اوینی مکتب ایتوب آلوب بالالرنی اوقتورغه باشلاغان ایدی. بو اوی‌گه بتونلای سکی توشه‌ب سکی توشالمه‌گان، ایشوك آچیلوب یابلا تورغان یرین «اُچیلوك» دیوب ایته‌لر ایدی. اُچیلوکده ماکقه، قاقرق، توکروك، یه‌رلوب یاتقان آغاچ چوین قومغانلر، آغاچ چاباتا باشماقلر، شولار کبك چوب چار نرسه‌لر برلان طوب طولی بولادر ایدی. آول مکتبلرنده اوقیغان همه‌کشیلرگه‌ده اُچیلوکنك نی ایکانلگی بیلگولی بولسه کیره‌ك. «فاروشتاد» مونچه‌لرینك الاوکه آستون آچوب قاراساگز اُچیلوك اوزی شول ایندی. باشقه نرسه‌گه اوخشاتورغه توغری کیلمی. مکتبنك کیچ برلان یاتقانده چیت آوللردن‌ده اوز آولمزدن‌ده بالالر بیك کوب بولغانلقدن سکی‌گه صیمی باشلاغاچدن حضرت اوزی مکتب‌گه کروب

بالالرنی الیف یاتوگز دیو قرق ایللـی بـالانی بر یافغه قاراتوب طغزلاب یاتقروب چغادر ایدی. یاتقاندن صوڭ برر بالا طشـقه چغا قالسه کروب یاتورغه اورنسی یوغالادر لیدی. قورچاگغی تاز مالا یلردن قچو صتقی کبك نرسه‌لر بر برسندن یوغوده یوق توگل ایدی. قالا مدرسه‌لرنده آطنه کیچلرده اوراضا قربان بایراملرنده تورلی ادبیات کیچه‌لری یاصاب اویناب کوڭللرن کوتارگانلری کبی اوراضا بیرامی بولسه کیره‌ك، شاگردلر بارده‌آتالرینه قوناقغه قایتوب کیتکانلر ایدی. چیت آول شاگردلرندن یورغنه سوزلی کولدورگچ بر شاگرد آولدا- شی بر تاز شاگرد برلان قایا بارورغه‌ده بلمگاچ مکتبنڭ چرگان تره‌زه توبن قازوب بر صماؤار قویب قایناتورلق اوتلی کومرلرنی شـول چوقرغه طولتروب چوقرنڭ ایکی یاغینه‌ده باغانا روشـنده چرالردن یونوب قازقلر قاقمشلر. قازقلرنڭ یوقارغی باشینه خبر چبغی کبك نچکه‌گنه تگرجب نی تارتوب بایله‌مشلرده آستی تموغ چوقری بولوب اوستنده صراط کوپری بولمش. موندن صوڭ کوبمو بولسه‌ده ایکاوندن شاقطای‌غنه تری بتلر جینامشـلر، جینالغان بتلرنڭ صانی بیلـگولی بولماساده یخشیغنه تیره‌ن قالون صابلی موقشی قاشیغی ایلان بر قاشق مژلداب بورغان تری بتلر جینامشلر. موندن صوڭ بوبختسز بتلرنڭ کوبمو ثواب وگناهلرن اولچه‌رگه کرشمشلر. برسی تموغنڭ زبانیلرندن بولوب اوطلی کومر اوستینه تارتقان یب بوینچه صراط کوپرندن بتلرنی یباروب اوزدرب تورغان. سیمزلری ایسه قازیلقلرنی آشاب آراقی صرالر أچوب بورتینـگان تاتارلر شبکللی میقلدی آلمی یب اوستندن اورمه‌لب بر ایکی آطلاغاچده، یانوب طورغان اوط اوسـتنه تموغغه یغلوب توشه‌لر ایمشده قارا سوروملری چغا ایمش. ئه بونلر بیگرك یاوزلر ایکان دیوب راحتلانوب کوله‌لر ایمش. نچکه‌ره‌ك بلاکه‌یرك بتلر ایسه بیك یلدرم جیل کبك صراط کوپرندن برده یغلمیچه یوگروب

چغالر ایمش، بونلری گناهسزلر اوجماخ قوشلری منگولك اوجماخقه کورگه تیوشلی، دیوب ایکنچیسینڭ بورمه‌لرینه‌اوجماخقه‌یباره بارمشلر.

یوقاریدن سویله‌ب کیلگان درست بولغان حاللرنی، تل یاریشی ایتوب حرمتلو «شورا» بیتلرینه یازارغه بیگوك کیلوشمه‌سه‌ده حاضرگی زماننڭ یخشی مدرسه‌لرنده اوقوچی شاکردلر اوچون بیك زور عبرتدر. مونه شوندی شاقشی مکتبلردن اوقوب چقغان کشیلرمز کوبمو تللر توزاترگه یاراقلی بولوب چقغانلرده، کوبمو تللرنی توزاتوب اوگره‌تکانلر بولورغه کیره‌ك؛ کوبمی شهرلرده یا ایسه آوللرده غزته‌لری بولوب‌ده آنلرنی اوقوب آوللرغه یوروب بلوکلر طاراتقانلر؟ آرتقه قالغانلرنی سویلاب وقت اوزدرغانچی، بونلر اوز وقتلرنده بولدیلرده اوتدیلر. مین برده های اول وقتده بوزمانلر کبك بولمادیلا باسا، دیوب اوکنمیم یانمیم کویمیم‌ده، آلده‌غی کونلرومزنی بیك امیدلی ایتوب قاریم‌ده تیریلرومه صیبشا آلمیچه شادلانام، قوانام. شادلانماسلقده توگل، ١٧ نچی اوکتابر مانیفیستندن صوڭ ئلله نیچه تورلی صاف تاتار تلنده غزته‌لر ژورناللر چقدی. غزته‌لرنڭ یوزینه قلم اوچلرندن توگلگان قارالرنی حرمتلو بیوك ادیبلرنڭ یوراکلرندن چغاروب قیمتلی أنجو بورتوکلرون کاغد اوستنه تزولری بز یارلیلر اوچون بیك بیوك کونده‌لك بر درسدر؛ مین بتلر قورتلر آراسنده اوقوب مونداین یخشی دنیانی آلدکده جه‌یلگان آشیاولق ایتوب کورستکان غزته ژورناللرنی آلوب اوقیغاچ میگا شاگرد وقتلرمده کورگان قیونلقلرم بارده کول بولوب اوچوب کیتدیلرده بوتون دنیا نور برلن طولغان شیکللی بولوب اوجماخده منگوراحتده قالغاندای بولدم.

بوتون دنیا یوزینه نور بالقتوب چققان قویاش کبك طوغری یولغه اونداوچی حرمتلو غزته ژورناللرغه قارشی زماننڭ قایا تابا آقغانوندن خبرسز بولوب دین اسمندن چققان ژورناللرنڭ بالقوب

طورغان قویاشقه توزه آلماغان یارقانات کبك ، اورتالی اوزولگان کلته یلانینك باشی اوزینه قویروغی اوزینه قیملداب حاضر اولهم آزاقغی تیبره‌نووم دیوب یاتولری مینی بیگره‌کده شادلاندرادر. کوللر توزانلر آره‌سنده صاصوب آلتی جیدی قولاچلی دورت تره‌زه‌لی ایوده قرق ایللی بالالر آره‌سنده قسلودن قورتلوب شول مکتبلرده کوبه‌و اوگره‌نگان تلمزنی اوتار اوتماس پچاق برلان اوزمز یونوب یاصاغان کورکه قلممزنی بزنك ایکی اوچ یل اوقیغانمزنی بو زمانده بر یلده اوقیغان افندیلرنك اوط آربه‌سی کبك باروچیلر ایلان برگه آلماسامه ، همه کشیلرگه‌ده بیلگولی آوللرده صابان طوینده یوگررگه باروچیلر آراسنده بارده مین اوزام دیوب بارماسالرده یوگروچیلرنك باشلرندن اوچوب توشوب قالغان توبه‌ته‌یلرن جیناب قایتورمن دیب یوگررگه باروچیلر شیکللی ، مینده ، تلم قلمم اوزیمه بیك بیلگولی بولسه‌ده جانم توزمی یوراگم سیکره قلم چابوشینه چغاسم کیله . دم بولماسه قلملر اوزوشقانده تورتیلوب سورایگوب یغلوب قالغان قلملرنی آرتلاروندن سبرب جیاب قایتورمن ، دیب یاراتقان تگریم اوزگدن یاردم دیه‌رك قلملر چابوشینه چقدم .

« محمدجان عبدالولییف » اورنبورغ .

٦٦

جانوارلرده کورگان تاماشام .

I

تون اورتاسی ایدی . کشی آیاغی شیل (١) بولدی . اورام تب تن . یالغز ؛ بر جگت‌نڭ :

« اوف جانیقای دیوب بر سولاسه‌م ــ آق ایدل بویلــری بولانــا ؛ تونلر اورتاسنده اوتروب جلی : ماتور جگت اوچــون قز بالا » دیب برگنه صیرا ، یراقدن ایشتلــگه‌ن موڭلی تاوشندن باشقه ، آولنڭ یکنچی اوچنده «أو أو» ایتوب اورمکده اولان بر قانچق (٢) نڭ غنه نچکه تاوشی ایشتلمکده ایدی .

اون دورتندن تووب بالقیغان تولق آی ، کوك قالپاقنڭ (٣) چیتنه جیتدی . ساللانوب ساللانوب اوده باتوب کیتدی . قامو جیر یوزی قارا ڭلقده قالدی . بارچه نه‌رسه قایغی‌غه تالدی .

ساینڭ (٤) ایکنچی یاغنده ، ته‌رزه‌سندن جلتر جلتر اوت چاچلوب تورغان بر اویده ایرته‌ن قاز اومه‌سی بولاچق ؛ بو کون قونارغه قزلر جیغانلر .

« قوقر یقووو ؛ قوقر یقوووو » قوچاتلر (٥) ساینڭ اولــکه (٦) بوین جاڭراتدیلر . تون اورتاسی اوتکه‌ن ایکه‌ن ایندی ـ دیب قرارده یاتدیلر . اوزن ، قایغیلی ، قاراڭغی بر تون !

آرتق ، بوزاروب تاڭ آتدی ؛ قزاروب کون قالقدی ؛ تیره یاق قب قزل یارققه (٧) باتدی . کشیلر ئلده تاتلی تاتلی اویقولامقده ایدیلر . یورت جانوارلری ایه‌لرن یوقلامقده (٨) یوردیلر :

ایڭ آلدن قوچات توشوب : لپ لپ لپ ایتدروب قاناتلرن قاقدی :

- قوقریقووووو أ أ أ - دیدی. آرتق، تاوقلرغه قوناچالرنده تورا توشمیه یول قالمادی؛ اولرده صیراسی ایله توشوب توشوب قاغنشدیلر.

لپر لپر لپر؛ لپر لپر لپر - قوچـات قاناتلرن جیره قاغوب، تاوقلری برر برر آیلانوب چقدی؛ بو - ایرته‌نگی کورشو بولدی.

بولر، ده اوزگه جانوارلر.

« ترشوده‌غنه تابارسن اوز کیره‌گـگنی » گه یاراتلشده‌اوق بوی سونمش اولدقلرندن، آرتق، یورت بوینه قورت - قبرداق، واق تاش، ده اوزگه بورتوکلر تیرمیه کیتدیلر. قوچات «قورراق، قورراق» ایتوب آلغه توشدی؛ آرتندن صیراسی ایله تاوقلر، تومشـوقلری (۹) ایله جیره چوقی چوقی بارمقده ایدیلر.

بله‌سز غوی (۱۰): قوچاتلر ایرلـکلی، کونچی، قزغانچاق بولالر. اولرنك بره‌وینه توگل یکرمی، قرق تاوق بولسه‌ده کوبسنه‌چك توگللر، شونك ایله برابر، اولرغه ایه بولا بله‌لر، اولرنی باغوب کوته‌رگه برده ایرنمه‌یلر. قاناتلیغه قاقترمایلر؛ تومشوقلیغه توتدرمایلر.

کورشی قوچاتی زه‌مه‌ت (۱۱) باشینه چقدیده، لپ لپ لپ - قاناتلرن قاقدی؛ قوقریقووووو - دیب توب توری یورتقه توشدی.

بزم قوچـاتده آرتق، چداب تورمیه چاما قالمادی، جوگروب جیتوب باردی. موین جونلرن قابارتدیلر، قاناتلرن سـالبراتدیلر، باشلری ایله چولغوب چولغوب (۱۲) برن بری آرباماقه، اوقتالو(۱۳) نك اگـغاین قارامقه باشلادیلر.

آرتق، سوغش باشلاندی..... بزم قوچات بولای قاراغانده کچرك، یابغراق ایدی. ایندی اوز یورتی، اوز تورمشـی بولغان اوچون بولسه‌کرك، بزم قوچات جیکدی. تگسی آرت بیرمیه باشلادی. آرادن کوب اوتمه‌دی، تگی قاچوب، قابقا آستندن چغوب کیتدی.

شادلق! قویرغی ینه بر قابات یوغاری‌رق کوته‌رلوب اوراقلانغان!

تاوقلری یانینه بیك تیز جوگروب جتوب کیلدی. « قوراق ، قاقاق » ایتنگه‌لب، قاناتلرن جیره لپرداتوب ینه برر آیلانوب چقدی؛ بو — اوزینك ایرلگن بلدرمك، اولرنك باقتاچیسی (١٤) ایدیکن کور- سه‌تمك، کرك بولسه اولر اوچون جانده قیاچق ایکه‌نن سویله‌مك ایدی.

— تی تی تی تی تی تی تی تی تی !

تاوقلر جیولدیلر. ایك آلده تپ تپ باسوب قوچات کیلدی. مگلی باتور آغای شبر شبر ایتدروب چه‌پچه‌کدن (١٥) سولی سیبدی.

ــ آشاگز، آشاگز آنافایلرم، سیمرگز؛ آولغه ایشان حضرت کیلمکچی، ٤ - ٥وگز کرك بولورسز....

II

اوگزلر تاك ایرته‌دن توشکه چاقلی سابان تارتوب، جیر جرتوب چارچادیلر. توش بولدی، دیب سابانچیلر اوگزلرینی دوغاروب اوتلا- مغه یبه‌ردیلر.

گوده‌سی ماقبال توگنده‌ی بتکه‌ن یاشل چیره‌منك بویینه اوگزلر جایلوب چن کوگل لری منه‌ن اوتلامغه باشلادیلر. قزغانچ جانوارلر... اوز موینلرینه توشکه‌ن یوموشلرنده کیمچیلك قلمای، ایه‌لرینك بارلق املرینه بوی سونوب، کرکسندیکلرنده دایار تورمق اوچون، یوموشلرن بوتون اوته‌مك اوچون کوچ جیارغه کرشدیلر.

سابانچیلرده سابان قالاقلرن، چبرقیلرن تاشلاب، آشغچلق ایله قووشلری یانینه قایتدیلر. بومه‌لده‌گی اولرده بولغان شادلقلرنی ساناب بترورلك توگلدر، قایسی سزغرا، قایسی کویله‌ی، قایسی أن سالا، بری آوزی ایله بورلدای، بری اوگه قارشی زرلدای، بییدر.....

قووشلری یانینه کیلو ایله باریده یونوب تازارندیلر. اورتا لرینه آشیاولق سالوب، قور بولوب اوتردیلر. اویدن پشرلوب

یه‌رلمش توترما ، آرش نانی ، توز کبی تاماق جیوب قارنلرن تویدر-
دیلر . اوستینه برر دوستغان آیران اچوب بوش جیرنی تولدردیلر .
موندن صوڭغی اولان یکرمی مینوتلق اویقو کیه‌ولر اویقوسندن کیون
بولدی دیورسزمی ؟ . . . .

أی اوقوچی ! تڭلایق ، سویله ، موندای جان تنچلغن (راحتنی)
بو یاوز آچنده (دنیاده) کملر کوره‌چك ؟

بایلرمی ؟ توره‌لرمی ؟ اوقومشلیلرمی ؟ . . یوق . . . . . یوق . . .
بو ، جان تنچلغن شول ایر کوڭللی ، آرسلان یوره‌کلی اشچی‌ده ،
یوموشچی‌لر کورمکده‌ده ، کوره‌چکلردر . . . .

اوگزلر اوز بیتلری منه‌ن بوش یوروب ، آیرکلری منه‌ن ایرکنچه
اوتلاب ، برقیاده ، کویشه‌ب تنچلاب یاتدیلر .

کیزه‌کچی (نوبتچی) مالای کیلوب اوگزلری بولاق ـ چیشـمه
باشینه قودی . شـلتراب آقغان ، جلتراب یاتقان ، کومش کبی کوك
سودن اوگزلر مشناب مشـناب اچوب بورتندیلر . اوتلاب قارنلری
تویوب ، اچوب سوسنلری قانوب ، اوگزلرنڭ باشندن قایغی چقدی .
ترلك یا . . . . .

بولر سیکرشه ، بری بری ایله سوزشه باشـلادیلر . آرالرنده
قوکرچه ـ قارا بر قونان (اوچلی) ، آی مویزلی اوگز آرتقچه تینته‌ك
ایکه‌ن ـ کوب سابان سـویره‌ب ، جیر سـوروب آرفلاغان ، تك
مویزلی بوز اوگزنی مقتاب سـوزوب ، قارنن آیروب یبه‌ره یازدی .
بوز اوگزده بیرشمه‌ین دیب ترشوب باقساده ، یاش بوون چداتسونمی ؟
تگینی گوروب آلوب کیتدی ، کوب جیرگه اوته‌روب ایتدی .

بو آزکونلك آچن نڭ آچی ایمگه‌کلری قاچان بته‌چگن اویلاب
اویلاب ، توشنه آلمای قویغانڭ ، کیك ، ماگدایلی چاگاراق مویزلی ؛
اوکه‌سی جیردن سالبراغان قزل اوگز تگی بوز اوگزنی آیاب ، چابوب

باردیده قوکر ایله بوزنی آیروب یبه‌ردی .

قزغانمق ، آیامق ، جه‌لله‌مك کبی کورکه‌م کوکلچه‌نلکلر جانوار لرده‌ده بار ایمش . تاماشا توگلمی ؟ !

أی صیلی اوقوچیلر !

تل به‌یگی‌سی اوچون یازدیغم اوشی «جانوارلرده کورگه‌ن تاماشام» نی اوشی جیره توقتاتدم . یات سوزلرنی برده قاتشدرماسقه ، چلغی تورکچه‌گنه یازارغه ، سزنك کوکلکزنی قوزغارلق سویله‌رگه ترشدم .

ایندی سزنك یومشاق کوکلکزدن اوتنه‌من : موندای نی یازوچیلرغه شار سالغانده منم یازغانمنی ماقتاب سالکز . کچن یلغی « کیگه‌ش » مکه چقماسمی . أوزکزنیده اونتماسمن . اوف اوغانم ! مین - چرك قو - لکنی أوزك قوللا ! أی یاساغانم ! قوللا ! !

لغتلر :

١ ــ شیل بولمق : هیچ کم یورمك . میشه‌ر استعمالی بولوب ، تورك سوزیدر .

٢ ــ قانچق : ات ، بوری ، تولکی کبیلرنك مؤنثی‌در . روسچه сука دیورلر . قازاق استعمالی بولوب ، تورك سوزیدر .

٣ ــ کوك قالپاق : افقلرمزنك آراسنده ، اوستمزه قابلانوب تورغان کوکمزه شولای آت قویدم .

٤ ــ سای : سو آغا تورغان کچرك یلغا . سوی بولماسه أوزه‌ك دیولور . عثمانلیلر بوزوب چای دیه‌لر . قازاق استعمالی بولوب ، تورك سوزیدر .

٥ ــ قوچات : تاوق‌نك مقابلی‌دز . أته‌چ ایسه : تشی‌که مرادف اولان

أنه‌چ‌نك مقابلی‌در. قوچات ـ تاوق ؛ أته‌چ ـ أنه‌چ دیولور. میشه‌ر استعمالی بولوب، تورك سوزیدر.

٦ ـ اولکه : سو بوی‌ی‌در. حوضه ـ бассейнъ معناسنده‌در. عثمانلیلر مملکت معناسنده یورگزه‌لر. قازاق استعمالی بولوب، تورك سوزیدر.

٧ ـ یارق : ضیاء. قازاقچه، تورك سوزیدر.

٨ ـ یوغلامق : یوق‌نی ازلب یورمك. تفقید. قازاقچه استعمال بولوب، تورك سوزیدر.

٩ ـ تومشوق : قوشلرنك بورنیدر. قازاق استعمالیدر. اولرده قوشنك آوزی دیو بویك عیب سانالادر.

١٠ ـ غوی : ادات اخبار، همده ادات تنبیه‌در. قازاق استعمالی اولوب تورك سوزیدر. تاتارچه‌ده ادات اخبار یوقلقدن روسچه видь نی ـ بیت یاساب استعمال ایته‌لر. ملیت نقطه‌سندن اوتنه‌من شـو غوی‌نی آلسونلر ایدی.

١١ ـ زه‌مه‌ت : تاشدن، یاخود بالچقدن یاسـالغان احاطه‌در. آغاچدن قویلغان بولسه ـ قویما دیولور. تاش قویما دیمك عیب بولسه کرك. میشه‌ر استعمالی بولوب، تورك سوزیدر.

١٢ ـ چولغومق: قوچاتلرنك تالاشقانده‌غی باشلرن آلغه‌تاباسلته‌ولری‌چولغو بولادر. اولر یورگه‌نده‌هم چولغیلر. قازاقچه‌بولوب، تورك‌سوزیدر.

١٣ ـ اوقتالمق : هجوم ایتمك. قازاقچه‌در.

١٤ ـ باقتاچی : تربیه‌چی، حامی. قازاقچه‌در.

١٥ ـ چه‌پچه‌ك : بوچقا زورلغنده اولان کیسه‌ه‌کدر. میشه‌ر استعمالی بولوب، تورك سوزیدر.

١٦ ـ چلغی : صاف، خالص. قازاق استعمالی بولوب، تورك سوزیدر.

١٧ ـ قوللامق : معنوی یاردمده بولنمق. قازاقچه‌در.

« معلم حسن علی » اوفا .

٦٧

تل یاریشینه.

بن بر آولنك تگریگه قللق قیلورغه باشچی ایتوب قویلمش کشیسیمن. اوشبو آولنك قللق اویلرینه کلکانلرینه ایارتوب قللق قیلدرامن. «شورا»ده آچلمش تل یاریشینه یازارغه توتوندم. تیك نچك یازسامده کوکلدن اویلاسامده بر یات سوزگه باروب بەریلامن، یا عربی یا فارسی تلی بولوب چغادر. بزنك بو یورتنك بلمسز قارا کشیلری آراسنده عرب سوزی بیك کوب ایکن، روسچه سوز دخی چیکسز؛ یازاچق سوزنی اوز تلمز ایلەگنه ماتور ایتوب کشی یاراتوب تاکلانوب تکلارلق ایتوب یازو برده اولاچق اش کبی کورنمیدر. بزنك تلیمز سوزمز الله یوغالوب بتکان، الله باشدوقده بولماغان ایدی. بر سوزنی اوز تلمز ایله آکلاتو ایچون ایکی اوچ دورت سوز ایتوب بلدررگه کرك بولا. مین «گواه» دیگان فارسی سوزن اوزمزده سویلانوب‌یورگانن کورەمن، روسچه «سؤیدیتل» دیلر بوغای؛ کراشنلر «تانق» دیلر ایکن. قرغزلار «آیغاق» دیلار. بزمچه تابلمی. ینه (ضرر، زیان) دیگان سوزلرگه قارشی اوز تلمزده دخی کورنمی، تیزلك ایله اویلاغانده الله اوزاق اویلاساق تابار ایدك. شونك اوخشاشلی سوزلر بیك کوب صانالمقەدر.

ایمدی اوزمزنك ترکلکمزدن آزراق بلدریك. آولمز کشیلری آرتق قارانغولقده اوقو اوقتو ایسکیدن یورتلمگان. شول کشیلرگه بلوچی باشچی ایتب قویلغان بر قارت کشی بار ایدی. میندە الیگی قارتغه ایبداش اولارق بزده اشلرینه کرشکان ایدك. اوقتو اویی صالدروب بر نچه یللار طریشوب اوقوتدق، بر آزی یازو تانب یازارغه

اوگرندیلر. ایندی ینگل اوقونی آکلامی‌لار سـویملر تکلامیلار، الیکیگی یول ایله اوگراتلسه ایکی اوچ یلده بر نرسه بله آلمای چغوب کیته‌لر. تنگنی و بار کوچگنی بارلغگنی باغشلاب اولرگاچه طرشساك آغر آغر آلغه بارسالر باررلر ایدی، اول چیکلی قولـدن کیلمی. ترکلـکمز بر یاقدانده طنچلق ایتولـگان. بایلق بولمای یورت ایچنده ترلك تووار بارن اوزك قاراغاچ یالچی یاللارلق کوچ بولماغاچ، تاتیماغان بلمی یغلاده کوینده یانده، اول، بت! بیدی سیکزصان اوغل قزلر آتاسی بولوب آنلرنی ایکی تورلیسنده بلمسز قالدراسی کیلمی. نیشلا-سگده سـیگا یول تار. بایاغی آیتکان قارت ایبدش ایله یگرمی یلـلر اوزدردق. کشیلر، بلم اوگره‌تسه‌م یا آنلرنی یخشی‌اشلرگه قزقدروب اوگوت ویرسه‌م بیك قاتی اوزگارنوب اول اشکه ایك چیگینه یتوب قارشی آرقیلی کیله ایدی. بو ترکلك ایته تورغان یورتمز دخیده کیلا-چك کونده کوته تورغان مگـگولك یورتمز اوچون بوزوق توقتاتوچی ایدی. اولـکلرنی یخشیلق ایله ایسکه توشررگه تیوشـلی ایدی. من یمان اوی ایله سویله‌مدم. آنك اوچون دخی اوزم اوچون قایغروب غنه سویلادم. بو «شورا»ده آچلمش صوراوغه ایرکن چاقده کرشکان بولسام بو چیکلی طوزسز یازمغان بولور ایدم، الله تیك دیکابر باشینه چاغنه آلامز دیگان سوزنی«شورا»ده کورگاچ یولدا چاغمده چیت آولده آشغچ یازدم.

« اسدالله جمال‌الدین »

اسپاس اویازی « یگی اورگه آغار »ده امام.

٦٨

یاشلرمز.

بو کونده بزم اوقوچی یاشلرمز ایسکیلر، یا گالر آدیله ایکیگه آیریلالر. بونلرنڭ برنچیسی اوزمزنڭ ایسکی «اوقو یورطلری»نده ۱۰ــ۱۵ یل اوقوبده درستلاب قرآن اوقی بلمای، ایکی-اوچ یول درست ایدوب یازو یازارغه قوللرندن کیلماگان یگتلردر. بونلر شولای بر نرسه بلماسه لرده ملا بابانیڭ کولاگه سینه اشقلانوب بر آولغه ملا بولوب شونده نچکده اولسه تاماق طویدروب طورالر.

ایکنچیسی ایسه اوشبو کونده اوزمزنڭ «یاگاچه» اوقولا طورغان «اوقو یورطلری» ده اوقومقده اولان یا ایسه اوقوب چقغان یگتلرمزدر. بونلرنڭ تلاکلری اوته گیلرنکی کبی ملا بولوب بر قاراگغیدن ایکنچی قاراگغیغه چیکلی آشاب یورمك اولمایوب، اوزلرینڭ قارنداشلرینه (ترك ــ تاتارلرغه) قولدن کیلگان چیکله بولشمق، نچك اولسه ده آنلرنی آلغه تابا اوسترامك «نادانلق» قاراگغیلقلرندن چقاروب «بیلم» قویاشینڭ یاقتیسن کورساتوب کشی کبی طنچ، ایرکن یاشاتمکدر. مونه ایندی بزم آزمی، کوبمی قوللرندن اش کیله طورغان یگتلرمز اوشبونلردر.

ایندی مونه بزم یاشلرمزنڭ بو ایکیگه باشقه اوچنچی بر توریسی باردر: بونلر ایسه ٥ــ٦ یل شول ایسکی «اوقو یورطلری» نده ده اوقومای یاطوب ئلیگی ملا بابانیڭده ایتاك آستینه کیره آلماغاچ بر ده تاماق طویدررغه رەت تابا آلمای برەر قالاغه باروب «یاگاچه» اوقتوله طورغان اورنلرنی بلشوب آنده ده کیره آلماغاچ برەر باینڭ آطن جیگوب، آرباسن مایلاب نچکده برەر یل نی اوزدروب اشلاگان

آقچه‌غه بره‌ر ایسکی مارجه بشمتی ایسکی جیلم که‌وش آلوب کیوب ایلگه قایتقاچ «یاگالق» برله دان صاتوچیلردر.

بونلر ایسکیلکنی یاشل جیلان کیو، چالمه اوراو کبی نرسه‌لرگنه دیب بلدکلری کبی، یاگالقنیده چابوسز بشمت کیو، ساچ یتکرو، تماکی تارتو، صرا ایچو، تاتارلرنی سوگو، نماز اوقوماو، روزه طوتماو، اوقوغان، طوتقان کشیلرگه: «هه‌ی! واق چوت! طاش صوپی!» دیوب آنلردن کولو کبی نرسه‌لرگنه دیب بیله‌لر.

قسقه‌سی: یاگالرمزده برده بولماغان، یاگالرمز اوزلری اشلاو دگل، ایشتمگان بلمگان اشلرنی بونلر یاگالقدن صاناب یاگالقنڭ دائن صاتالر. آگارغه یمان آد کوتارته‌لر.

مونه بزم ایچون الڭ زیانلی کشیلر اوشبو اوچونچیلردر.

آنگچون: بزنڭ ایسکی یاقلی کشیلر بونلرنیغنه کوره‌لرده: «مونا! کوردیگزمی ایندی؟ مونا یاگالر نیندی! آلارئلله قایچان... بولوب بتکانلر ایندی. بولارغه ایارساڭ ایشارسڭ!!!...» دیلر.

تاغن بزنڭ آوللرده اوز اوزندن اورانچك یاش «اوقتوچی»لرمز بایتاغوق باردر. بونلر اوزلرنچه ایسکیلکدن بیزگانلر، بولدره آلماسه‌لرده یاگالقنی بیك سویه‌لر. مونه آنلر اوشبو اوچنچیلرنی کورگاچ «یاگالر» دیب بیلدکلرندن بونلرنڭ اوزلرن، سویلاگان سوزلرن، اشلاگان اشلرن بیك یاراتالر، شونلرغه ایارالر، ئلیگی آنلرنڭ «یاگالق» دیه قیلغان اشلرینه اشانالر، آنلر آلدنده آنلرنڭ کوڭلینی تابار ایچون (یاگالر ایله تانش بولور ایچون) بر ایکی قات «یاگالق» نیده اشلاب یباره‌لر. شوندن صوڭ «یاری ئلی ایبداش اوزمز یاگاچه اوقوماساقده یاگالر برله آرالاشوب، سویلاشوب اوطره آلامز بیت!» دیوب اوز آرا شادلانشه‌لر. مونه بارا، بارا بونلر اوزلریده شول اوچنچیدن بولوب کیته‌لرده ئلیگی بزگه زیانلیلر

کو بایه کیته . شونڭ ایچون مین شوشندای «اوقتوچیلر» دن اوتنه‌من: چن یاکٔالر برله یالغان یاکٔالرنی آیرولرینی؛ مین یاکٔا دیوچیلرنڭ سوزلرینه بو کویگه‌گنه اشانماینچه ، سوزلرینڭ ایگن، بوین اولچاب شونڭ بوینچه غنه اش یورتولرینی . بابالرمز : «قاراما اوزینه ، قارا سوزینه !» دیگانلر . شونڭ کبی یاکٔالقده اوستگه کیگان کیوم ده توگل ؛ باشده بولغان اوی برله آغزدن چقغان سوزده‌در . شوندی کشیلر واردرکه : اوستلرینه قاراساڭ بر توبانگنه ره‌تده‌گی کشی دیب اویلارسڭ، سویلاشه باشلاسه‌لر: آغزلرندن بر طوقتامای انجو بورتوکاری توگلوب طورا . ایندی سز یاکٔالردن اورنه‌ك آلاسگز کیلسه مونه شوشیلردن آلگز! بونلر یاکٔالردر .

« محمد صابر بن عبدالله الولدانی »

بوغروسلان اویازی یاکٔی منصورده معلم

٦٩

بر ترکنڭ قایغو صوگندن شادلغی .

بزم «غالجات» قالاسنده الكدن بر کچوك‌گنه مکتبمز بار ایدی . اول مکتب‌گه یورطمزنڭ بارچه بالالری دیورلیك بیك کوڭللی یوری ایدی . ١٩٠٥ یلنده ایسه یاش اوسمر یکتلرمزنڭ کوڭلنه یاکٔی بر اوی کیره باشلادی . شوشی یلده ایسه یورطمزنڭ اولکان و یاشلرندن قاتلمش بر جیولوش یاصالدی، شوشی جیولوشده بر «یاکٔی یول» مکتبی آچمغه قرار ویردی . جیولوشده اولان افندیلر دورت بیش یوز صوم آقچه توپلادی . هر کیل‌چك یللرده‌ده شویله براچك‌لرون وعد ایدوب قویدی .

یاشلرنك بو گوزل قراری کوبکه بارمادی. شول یل صوڭندوق یورطمز ایکی‌گه بولنمکه باشلادی. بر بولاکی یاشلر یاق ایکنچیسی اسکیلر یاق. بو بولاك تارانچالر دورت یل ایچنده نچه قات زنجالللر قلوب صوغوشدی. بر تارانچا اولدی بر نچه‌سی حبسکه یابلدی. دیماك بو دورت یل ایچنده مکتب‌گه کوماك کوستروچی اولمادی، «یاڭی یول» مکتبی کوزدن اچقندی. اول مکتب‌گه آقچه ایله کوبراك کوماکچی اولان اسکی چیلر ایدی. آنلر ایسه بومکتبنی یاشلر مکتبی دیب قرن قاری باشلادی. یاش اوسمر یکتلرمزنك اوز آره هر یدی کونده بر جیلوشی بولوب شونك چاره‌سین کوزاتمکه کیڭاشلر ایتکاله‌سه‌ده هیچ اش بولدیرا آلمادی. شویله ایدوب بو دورت یل ایچنده «غالجات» تارانجالرون یخشوق قارانغولق بولوطی باسمیشدی. بو بولوطدن هیچ کم شادلق یامغوری یاواچغن گمان قلمغان بلکم بالعکس قایغو کوتکان ایدی. باشمزه شویله بر قزغانچ حاللر کلوب تورغان‌ده ماقتاولر اولسون تاڭری که بو یل کیناتدن بزلره شادلق یامغوری یاغا باشلادی. بو یامغور بیك وقتلی اولانه کوره بزم بورولوب ایسکرمش کوڭل چاچکه‌لرمز آچیلا باشلادی. شویله الڭ اسکیلردن الڭ بیلمسز ایسابلادیغمز اسکی چیلر کیناتدن بر «یاڭی یول» مکتبی آچدی. مکتب ایچون اسکیچیلرنك باشی توقلکف اوز یورطون بیردی. بونی کورکان صوڭ اوزلرون الڭ یاڭیچیلر ایسابلاب یورمش یاشلر کوزدن اچقنمش مکتبنی ترکزمکه باشلادی. صوڭندن دخیده بر «یاڭی یول» مکتبی آچدی. دخیده یاشلرنك باشی صانالمقده اولان طالبف نك طریشوی ایلان بر روس مکتبی آچلدی. آنده ۲۵ بالا یوروب اوقومقده‌در. بوندن بر یل الك برده مکتبی اولمیان بر قالاده کیناتدن دورت مکتب آچیلوی سویونچ دگلمیدر؟

ای الوغ تاڭری! بارچه‌مزنك قاپالمش کوزلرمزی آچوب

کوڭللرمزنی بیلم یاقتیسی ایلان پارلات. بارچه مسلمان قرداشلرمزی برلك جیبینه یابشتور!

«نظر خواجه عبدالصمدف»

یارکند اویازی.

٧٠

بزنڭ قزاق جورتنده.

بزنڭ قزاق جورتنده بورنغی کونلرده بر برینه مقطی‌لیق کوشلیك کوب بولغان. چول کونلارده ایکی اوروغ ایل‌نڭ برسی ضورلیق قیلوب بر تووه‌گه ایتسوب توره بر طای بیرو مینان بتم جاساغان. اول بتم‌نی ایکنچی طرفی طای بیرونی آغر کوروب اوروغسی طابن ایکان آتاسینڭ آتی چراباس ایکان آنده آیتقانی: مین طابن‌نان چقغان چراباس، سن چیکدی‌دن چقان قراباس مینان بر طای‌دی آلوب باراسین جومساونکا چراماس طانکده تانکر الدینه بارغانڭ ینه قرانغی گورگه صالغانده اق کیم‌دی مین آلوب سن قلارسین جلانکاس دیگان آنده ایکنچی جاغی قراباس اوروغی بزلارنکی ضورلیق بولار طانکده تانکر الدینه بارغاندکیم سز جورو قین بولور دیب طای‌دی تاشلاب آلمای قایتقان ینه‌ده ایکی اوروغ ایل بریسی طرق اولی ایکنچی طابن طرق اولی اولکان بولوب هم کوب بولوب آنڭ ایتسقه بارغانده طابن جاغی‌نڭ ایتقانی طرق اولی جاغنڭ ضورلغین آیتوب آنڭ اوچون طرق اولی جاغندن بر کشی ولوب اول اولکان کشنی طابن‌لار اولتردی دیب مویننه صالوب ایغاق‌سز آنده تورەکه بارغانڭ طابن جاغنڭ آیتقانی تلم‌نان باشقه سویرم جوق تزم‌نان باشقه ایرم

جوق. اوترسام اوفاق دیدی. تورسام صوفاق دیدی. سویلاسام طاقمق دیدی. سویلامسام جانکساق دیدی، تیه‌لاب چابقانم جوق. قیسایوب اتقانم جوق. مونك بشاولکی، مینم کوساولکم، جنکادن چقان جاندای سین جنامالاب قویمای‌سین. قارسی قاراب سوز آیتسه قرا قاسقه اوغنك‌دی کیزایسین‌ده قاندایسین، ینه‌ده سونچ دیگان ایل مینان طواطای دیگان ایل هرایکسی سوز ایتسقان سونچ ایتقان طواطای طاری ایکادی، قرماننه صالادی، قاب دنك اوزن اچامز طارمزدی قورقفاندن قابقه صلادی، آنده طواطای آیتقان سونچ‌نك ایتقان‌کشی‌نك ادی درخانبای ایکان، اوغری قیله طورغان‌کشی ایکان. آنه تورغان درخانبای ایکی قولاغی قالقاندای، بلطر ایکی اویم تزکیم‌نی اوغرلاب جاغوب موینکا صالوب الاینمه آرقاندای دیگان آنده سونچ جاغی سوزدن طوقتاغان ایمش بزنك قزاق‌ده کوز کونلارنده اس بیرو بیك کوب بوله، بر بای کشی قایتسه آنده اسقه چاقروغه اول‌نی سوزگه بیك اوسطه کشینی یوباره آنده ایتقانی بش صغرنك باشی بار السن دیساك قونه بار جاقن دیساك جنه بار، قورجنك‌دی صاله بار، بالالرنك‌دی آلا بار، یخشی‌لرك‌دی جیه بار، جمانك‌دی طیه بار، جانطاقطی جیرده صونه بار. تیك جورمساك بلا بار. ینه بزنك قزاقده بر جکت افاسینه بارسه جیزنا سی مال بیرمگان قایطه قایطه بیروگه بولمایدی. بورون کلگانده آط ینه تویه بیردم دیمش آنده قاینسی جیزناسنه آیتکان آلوسدن آنقوب کیلگانم، ایکی آفام‌دی بیرگانوم، سودن چیقان سویرك‌دای جلقی‌دن چقان جویرك دای بیرگانونك ایتقاندای جمان‌می ایدی کورگانونك دیمش آنده جیزناسی سوز طاوب آیتقانسون آلوب کل بری بر آطدی دیب بر آط بیرگان بزنك قزاق اچنده سوز طاوب ایتسه سوزدن جغلماسه آنچه کوب جولغه قرامایدی.

سزلرنی افندم تل یارشنه بر دفتر شورا بیرادی دیب ایشتکانصوكٔ مراقلانوب ۳ صوم یارم آقچه چقاروب صاتوب آلغانچه آلتمش یول چماسنده قزاق سوزینی جازوب آلوغه اویم بولدی‌ده یازدم. اوزم آقچه چغاررغه کوب مرزا ایمس ایدوم. افندم اومتوب یازمای طاشلاماگز ینه دفترنی یوبارگانگزده بر جاقغه یاگلش کیتماسون.

چنغرلاو بوینده «صلاح‌الدین حضرت».

۷۱

آق ایدل.

اوقوچم، «آق ایدلکای قایده، آی توغایده، آق ایدلکای کبوك صو قایده؟» دیگان جرنی ایشوتکانگز باردر. شول جرنی جرلاغانده کوگلوگز کوزگزگه نیندایـن کورنشلر کورسته، نیندایـن اویلرغه چومدره؟ ایدلنكٔ، اورال طاغلری طش ـ طش اورندن یولن کیسکاچ، چیتلوکداگی آرسلان کبی، ئلی موندە، ئلی تگنده یوگروب یول آرلاب یورگان جیرلرین، قارشی طورغان آغاچ، طاشلرنكٔ قایسن واطب، قایسن یمروب، قایسینكٔ اوستندن سیکروب شارلاب، آپپاق کوبکلرگه توشوب یاتقان اورنلرین. چوپراك قونچلی بورجانلرنكٔ صاللری نیبی ایلن طاغ ـ طاشقه بروب چلپره کیلترگان لرین کورساتوب قوطوغزنی اوچره‌می؟ ئلله یوقسه اوزگزنی ایدلنكٔ آقغانیده بلنمیچه اوفا تیره‌سنده‌گی پیالاکبك یمیشل صولرینكٔ لبرداب تورغان یافراقلی اورمانلر، کولوب طورغان چاچکه‌لر ایله توبتولو

یارلرینه ایلتوب، قولاقلرگزغه صاندوغاچلرین چوطلداتوب، طارطای لرین طارطلداتوب، کاککوکلرین کوکلداتوب کوکلگزنی بتونلای صاری مای کبی اریته‌می؟ مینم کوکلم ایسه بوندای اویلرغه‌غنه چومدروتوگل. ایدلنڭ کمش کبی یابیالطی صولرینه‌چومدروب بتونلای جیدنچی قات کوکگه منگان کبی ایته. سز اویلاماغز تاغن، ایدل نڭ اول قدرلوك ایتوب صو کرورلك اورنلری یوق، دیب. درست ایدلنڭ باشنده صو کروی قورقنچ بولغانی کبی تاماغنده‌ده شولایوق قورقنچدر. قایا بزگه آنڭ تاماغنده صو کرو! بز توگل قویاشلر یاقتی لرن باطرورغه قورقه. شونڭ ایچون صوی یه‌یشل کورونه. زور - زور چورطان، جاین کبی یرتقچ بالقلر ایچنده یاشاب، مال - طوار قوش - قورطغنه توگل بالا، چاغانیده چوبلاب یاتقانغه کوره، آنده اوط کیمه‌سندن باشقه نرسه یوری آلمی. بیك سیراكگنه یوراکلی صالچی یا بالقچی‌نڭ مونده‌غی صو اوستن چوبارلارغه قیوچیلغی جیته.

ایدلنڭ منم کوکلم تارتقان اورنلرین کوریم دیساگز، طاغ - طاشلرنی جیگوب چقوب، جرلرده دانی چقغان طوغایلرینڭ یارلرینی یالاب ایرکه‌لاب جایراب یاتقان جیرلرینه بارغز.

مونده ایدلنڭ شارلاب یاتقان کیچولری، آط اياره آلماسلق شه‌ب آغوب یاتقان شارشی‌لری بیك تیران بولماسه‌ده چیتنده‌گی آغاچلر نی قورقتوب، اوزلرینه باش ایدروب یاتقان تیران یاتولریده یوق توگل. مونده‌غی أره‌مه‌لرگه، صاندوغاچلرغه، چاچکه‌لرکه، یالانلرغه یمشلی آغاچلرغه کیله قالساق، جیر یوزنده بونلرغه طورش ایتارلك بر قایده‌ده تابا آلماسسز! مونده‌غی قرچن تاشلریده ماطورلقلر اوزگه جیرنڭ چاچکه‌لرینه بیرگوسز!

صوی صوڭ، صوی! اوزه‌نده‌گی واقغنه طاشلرغه چاقلی کوزگیده گی کبی آپ آچق کورساتوب کیچولرنده چلترداب کولوب یاته. مونڭ

اوستاوینه قویاش یاقتی‌سی ایرکنلاب صو توبینه چاقلی چوموب تاشدن تاشقه سیکروب شول چاقلی اوینی، کورگان کشینڭ کوڭلی نی چاقلی قاتی بولسه‌ده یومشارمیچه، یوزی یاقترمیچه بولمی. قایا کشی‌گنه! تیراکلرنی تامرلری ایله آقتاروب، کوللرنی کوککه اوچرردای بولوب کیلگان داول‌لرده ایدلنی کورگاچ یواشوب اوستن‌گنه چوبارلاب کیته‌لر.

نی تملی مونده صو کروی! یوگروب باروب توشکانده سینی ایدل تورلی اوطلر بالقتوب قارشو آلوب، طولقونلرین ئلله قایلرغه چاقلی یلمایتوب، صالقن صمان، مامقدن یومشاق آغن صولری ایله بار تنوکنی جوا باشلاسه، برده چغاسڭ کیلماس. شول وقتده یانگده‌غی قزل بالقلر، بەردیلرسیکروشکانون کورگاچ چارەسز جرلاب جیبارەسڭ.

آنه یوقاریده ایتولگان جرده شول چاقلرده جرلانلغان جر. شونڭ اوچونده اول بزنی تەملی اویلرغه چومدروب بتونلای دنیانی اونوتدره.

«حاج احمد رامییف»،

۷۲

تیل اوزدیریشوغه بر ایکی سوز:

مین اوزم بیك یاشدن اوقی آلمیچه زورایغاچراق اوقوب آزراق «بلو» جیوشتردم. شولایده بولسه اوقی باشلاغاندوق «یاکی اوقو» ایله اوقی آلمی بلکه اوقو یاشلرمنڭ صوڭغی چاغنه‌راقغنه اوزمنڭ ترشووم ایله‌گنه اوقوشتروب «یاکی اوقو» ئولگیسینیده اوگراندم. تاغیده بو کونلرده اوز کیرکلریمزنی کورساتو ایچون تورلی کشیلرنڭ سوزلری

باصـلوب یش، یش چقغان (۱) یازولرغه قارابده آزراق یازوومنیده توزه‌تکالادم، اویمنیده کیگٔایتنکرادم. ایسکیچه‌اوقوتونكٔ یوغوشسز ایکانینیده آکٔلادم. ایندی اوقوتو یاکٔیچه کیراك ایکانینی بلـگاچ اوزمنكٔ توغان آولمده یاش، اوقی تورغان بالالرنی «یاکٔی اوقو» ایله اوقوتوب تکٔریگه آنكٔ ایلچیسینه (۲) اشـانوچی قردشلریمه کوچمدن کیلـگان چاقلی یخشیلق ایتیم دیب اوزمنكٔ اویمده توتقان سـوزلریمنی ایتـکاله سه‌مده بزنكٔ کشی بیت بیلـگولی «صوقر تاوقغه بار ده بغدای» دیگان کبی «اوقو بولغاچ باری بر اوقو بزگه «ایسـکی اوقو» ده یارار ئللّه‌نی ئلـکـگی اوقوتوچیلر بزنكٔ یاوز تلاگینه اوچرار بز» دیدیلرده میکٔـا ایرك بیرمدیلر. صوکٔره مینم چیتکه کیته‌چه‌گمنی بلـگاچ کورشی (....) آولینكٔ بر نیچه کشیلری مینی اوز آوللرینكٔ «اوقوتو اورنلرنل» یاکٔی اوقو ایله اوقوتورغه ایرکلی ایتدیلر. بلطر کوز کونی کشیلرنكٔ اشلری بتوب اوقو وقتی کرگاچ شـول آولنكٔ «اوقوتو اورنینه» کروب «یاـ کٔی اوقو» ایله اوقوته باشلاب قش بویی اوقتدم. قش اوتوب یاز جیتوب قارلر أروب کشیلر تاغن تورلیسی تورلی اشکه کیتار چاقلری یتکاچ، نمازده آلده‌لق ایچـون صایلانغان قدرلی کشی تاغن بر آز قارتلر «نماز اوینده» (۳) شول اوقوغان بالالر، نی چاما اوقی یازا بلـگانلرینی صناب قارادق. بالالرنكٔ آروغنه اوقی یازا بلولرینه کوب کشیلر کوـ کٔللنوب بو «یاکٔی اوقو» نی بیك یاراتسه‌لرده، بر ایکی کشی یاراتمیچه ئلك اوگره‌توچی (٤) آتلی اوقونی تورلیچه تیکشروب، بوتنچه اشلرمنیل کوزه‌توب یوروب هیچ کیملك ـ یارامازسـزلق تابا آلماغانلر ایدی. آلارنكٔ ایكٔ یاراتمغانلریده ایجك تاشلاو، ئلـگوك بالانكٔ قولینه، یازا تورغان قارا تاقتا توتدیرو ایدی. آنی آلار «په‌کی قایری تورغان بلاو» دیه‌لر. ئللّه نیچك بو یل تاغیده «اوگره‌تونی باشلاو» (۵) آتلی

(۱) غزته، مجله. (۲) مؤمن. (۳) مسجد. (٤) معلم اوّل. (۵) بدأُالتعلیم.

اوقونی باشلاتقان ایدم. آنداندە ئزلی تورغاچ ۲٦ صانلی بیتدە «آلتی بورمالی ـ تاری حاقی جاری» دیب یازلغان سـوزلرنی؛ آندن صوڭ ۲۸ صانلی بیتدە «تـاغی بر اسـتاکان اچسەنە دیدم اول اچمدی» دیگان سوزلرنی تابوب آلدیلردە، شول سـوزلرنی «اوزی صاری حاقی جاری»، «بر استاکان بیرئلی کوتاروب اچوب جیباریم» دیگان سوزلرگە آلماشتروب بریسینی بریسی قوتورتە باشلادی. اوقونڭ باشندەغی (تگری) آتی ایلە صوڭغی یاغندەغی (تگری) سـوزلرینی کورودن کوزلری تونوب «بو اوقونڭ باریسینیدە جیوب یاندررغە کیراك» دیب شاولاشە باشلادیلر.

آکلاماغانغە توغری سـوزدە قیشق بولوب بزنڭ ایتکان سوز لریمزنیدە صانغەتقمایـنچە اوزلرینڭ یارغە قاراب یوکرگان لرینی بلمدیلر. آلایدە توغری اویلیراق قارتلرینڭ سوزلرینی گنە تگلاب چنلق (۱) نرسەدە ایکانینی بلگاچ آلای کیلوشـسز قیلانولردن باصلدیلر. مونا آول کشیلری آراسندە بولغان شوشندی اشلر میگا بیك قزق سیزلوب ئلگی تورلی سوزلرنی باصوچیلرغە یباریم دیسەمدە «بتماس ایندی سزنڭ ایسکیلك، یا کیلق داولریگز» دیگان قارشی سوزدن (۲) باشقەنی ایشتمامدە دیدم. شولایدە «تیل اوزدیریشو» کیگاشینە یباروب قاریم بلکە یازارلر دیدم. آنڭ ایچون آندە ئلغی کیرا کلی گنەسوزلر بولوی تیوشوك توگلدر. سوزلرمدە تزمدە صانغە کرورلك بولسە یاراتورلر ئلی دیدم. نیچکدە اوزمنی «تیل اوزدیریشو» جیونینە قسـترەسم کیلدی. وقتی اوتمگان بولسە شوشی سوزلریمنی یازساگزلە دیب اوتنەم.

بوزولق اویازی، لیوبیم ۋولصی، قزل مسجد قریەسینڭ

« لقمن صدیق » (حسین قریەسندە معلم)

---

(۱) حقلق. (۲) جواب.

دورتنچی بولم.

انتقادلر.

بو کونگه قدر «شورا»ده باصلمش اولان مقالهلر حقنده اوشبو انتقادلر کلدی:

۱) اوشبو سوزلر ترکیچه اولماسه لر کرك. III عدده: آدم کتاب. غزته. ژورنال. امید(؟). و. هم. میلیون. پادشاه. هر. حرف. قدر. دنیا. آخرت. تن. هوا. شاگرد. فائده. مدنیت. حق. V عدده: ئهرم (؟). دریا. رهت. بوران. IV عدده: فائده. لکن. همیشه. کابوسته. گمان. سازین. پود. چای. شکر. اگر. علم. تربیه. هنر. کسب. خواجه. اسم. واگون. بارژا. قلم. هم. نادان. VI عدده: روش. هر. VII عدده: بها. قاراول.
عبدالحی دینمحمدوف.

۲) I عدد مقالهده چیت سوز ایدیکلرینه ( ) روشنده علامت قویلمش سوزلر آراسنده اوشبو کامهلر وار: هر کم. بیچاره. هم. بو سوزلر اصلده چیت اولسهلر ده ایمدی تمام ترکلشمشلردر. چول وتاغلرده اوطورمش قزاق، قرگیزلر بونلرنی «ارکم. بیشاره. ام» روشنك استعمال قیلورلر. «دنیا» سوزی اورتا آسیا ترکلرنده «یلغانچه» دیه هم وقت «چاغ» دیه یورتلنور. اما «و» ترکلرده تمام اوز سوزلری اولهرق استعمال قیلنمقدهدر. «کیم کلدی؟» سوزینه: «بن وآغام» دیه اوشنداق بونی کیم قیلدی؟ سؤالینه «بن ویولداش» دیه جواب ویرلور.

فرضا بو سوزلرده «و» حرفی «بن آغام» و «بن یولداش» دیبولسه آڭلاشلماز بر جمله اولور.

قاری محمد رحیم. «یڭی بخارا».

۳) II عدده اولان: گیزلی. چه. گه. کلمه‌لری ترکی اولماسه لر کرك. بونلرنی نیچون چالوب آلمادڭز؟

ص. القورماشی. «آلما آتا»

٤) II عدده چیت سوزلگینه علامت ایچون یای ایچینه آلنغان سوزلر آراسنده «قطار» وار. مقاله ایاسی بوڭا رضا اولدیمی یوقمی؟ لکن تل بارمز ایچون اورتاق اولدیغندن بو طوغروده سوز قوزغاتمقنی موافق کوردم. شویله: بزم ترکی تلده «قات. قاتش. قاتلاو. قاتلامه. قات قات» کبی سوزلر وار. بو سوزلر اورنلره کوره آلشنوب یورر. ینه قاتمق. قاتشمق. قاتشدرمق. قاتناشمق. قاتنامق. قات قات اشلامك مصدرلری بار. بونلرده کوب معنالرغه آلماشنور. ترك تلنڭ قای چاغنڭ اصلی ماده‌گه «آر، أر» اداتی کتورلوب صفت مشبهه یاصالادر. مثلا: «آتمق. آچمق. قاچمق. تومق» کبیلرده: «آتار. آچار. قاچار. توار» دیرلر. ایشته شول قبیلدن «یان یاناشا» معناسنده اولان «قات» ماده‌سینه «آر» طوتاشدرلوب «قاتار» حاصل اولور. بوندن باشقه فعللرده یاصالادر. «قاتار» بری آرتندن بری تزلوب تورا دیمکدر. آقملانڭ:

«بز دخی بر شهبازنڭ بالاسی ایدك خلفه‌نڭ دیز اوگراتکان داناسی ایدك
علملك میداننده «قاتار» کیلکان دورتنچی بشنچی‌گه تالاش ایدك»

دیوی بزم دعوامزغه دلیلدر. چونکه به‌یگی‌ده اوزشوچیلر هر قایچان بری آرتندن بری تزلوب کیله‌لر. آقملاشونی تصویر ایته‌در. ایندی «قات» ماده‌سنده یاصالدیغی ایچون بو سوزنی «قطار» و «قاطار» توسلی یازمق غلط فاحش بولادر. امرأة معناسنده اولان «قاتون»

سوزی هم اوشبو «قات» ماده‌سندن یاسالدیغی ایچون «قادین» و «خاتون» یازمق غلط بولادر. بز شولای توشندك.

معلم حسن علی. «اوفا».

٥) III نچی عدده چیت سوزلر بونلردر: دنیا. درست. کتاب. غزته. فائده. دخی. و. مدنیت. ژورنال. امید (؟). حاضر. کشی (؟). هم. پادشاه. هر. بدن. قدر. شاد. بونلرنك جمله‌سی ٦٢ مرتبه ذکر ایدلمشدر.

صابرجان القورماشی. «آلما آتا».

٦) VI عدده اولان چیت سوزلر بونلردر: «روش. بازار. تیز. هر». روش سوزی اوچ وباشقه‌لری برر اورنده‌در.

معم حاجی معین بن شکرالله. «سمرقند».

(٧) شورا نك ١٨ نچی ساندن باشلاب «تل به‌یگی‌سی» اوچون مقاله‌لر یازلوب بارادر. یات سوز اوله‌ر‌ق، اداره یاغندن سانالغان، ١ نچی سانده ١٥ سوز بار ایدی. بونك اونی اوزمزده یوقلقدن، ایرکسز آلنغان بولور. قالغان بیشی‌نك اوزمزده معناسی بولا توروب، عثمانلیچه غه ایه‌رو بلاسینه دوچار بولوب یازلغان بولور. ٢ نچی سانده ١٦ یات سوز بولوب، اداره یاغندن ١٧ بیلگیله‌نمشدر.

«قطار» سوزی شول توسده - یاکلش یازلوینه قاراب یات سوزدن صانالمشدر. چنلقده «قاتار» یازلورغه تیوش بولوب، توب تورك سوزیدر. بو سانده ١٠ سوز اوزمزده یوقلقدن یازلوب، ٦ سوز اورنسز قسلمشدر. بو سانده اوچ اورنده «عالم» معناسینه بلگچ سوزی یورگزلگاندر. بلمك مصدرندن اسم فاعل - بلوچی، صفت مشبهه - بلملی. صیغهٔ مبالغه - بلگچ.

مقاله‌ده‌غی اورنلرغه قاراغانده بلملی سوزی یورگزلسه یارامش بولور ایدی. ٣ نچی سانده شو یات سوزلر بار ایدی: و (عاطفه) ١٩ اورنده، کتاب - ١٣، هر - ١١، آدم - ٩، فائده - ٤، دنیا - ٣،

شاکرد - ٣، غزته - ٢، ژورنال - ٢، آخرت - ٣؛ چونکه، نادان، پادشاه، حرف، قدر، حاضر، درست، بنده، هوا، مدنیت، دوست، بلکه سوزلری برر اورنده‌در. بارلغی ٨٠ سوز بولادر. بولردن ١٠ سوزی لزومسزدر؛ ١٢ سی ایرکسز یازلمشلردر. بو مقاله‌ده عادت سوزی اورنینه تورکچه یازامن دیب - اوگرانچك - سوزی یورگزلگان. اویره‌نچك سوزی هنر معناسنده‌در. هنرلی بر قزنی ماقتاغانده «اویره‌نچکلی قز» دیه‌لر. عادت، تعود اورنینه اوزمزچه‌ده داغدی، داغدیمق سوزلری باردر. یاخشی، یامانلغی - شول سوزلرنك اوزلری برله ترکه‌تله‌در. مقاله ایه‌سی: «بر یوزنده طورلاق قلور اوچون» دیدیکنده - تورلاق - سوزینی معیشت معناسنده یورگزگان بولسه، یوغاریده اول اورنغه - ترکلك - سوزن آلغان. «مسکن» معناسنده بولسه - ل - حرفی کرك بولمایدر. یالغز - توراق دیولسه مسکن معناسنده بولادر. «قونمق» دن - «قوناق» «یاتمق» دن «یاتاق» دیولدیکی کبی. ٦ نچی سانده شوندای یات سوزلر بار ایدی: هم - ٦ اورنده، فائده - ٣؛ آچیننك، هنر، البته، و - ایکشر اورنده؛ لکن، بلکه، همیشه، کاپسته، سبب، هیچ، انکار، بس، کسب، مارجا، آقتق، چبانمش، علم، تربیه، وقت، شهر، خوجه، اسم، ژاغون، بارژا، قلم، نادان، کل - سوزلری برر اورنده اولوب بارلغی - ٤٠ سوزدر. بولردن بیشی‌گنه ایرکسز یازلورغه تیوش بولوب، ٢٤ ی اورنسز، لزومسز قسلمشلردر.

کاپسته - سوزی روسچه‌ده بولسه‌ده تورکچه‌دن آلنغان توگل میکان ؟.

بر باشی آچلوب تورغان بر چیرتله‌وکه بزچه‌ده پسته دیورلر. شوندن آلنوب، بر اکفای برله کاپسته یاخود قاپستا یاسالمادیمی ایکان ؟. مارجا - Марія دن بوزلغان بر مناسبتسز سوزدر. آقتق-

آخرغی دن بوزلغان سـوز بولور. اونك اورنینه صوکغی ، قالغان ، قالدق سوزلری یورگزلسه یارارلقدر: چباغش ـ چیپ Цѣпъ آغاچی دیگان سوزدر. تورك ایتوب : چیباغاچ یازارغه تیوش ایدی . روسچه ده Цѣпъ یازلا تورغان سوز تورکچه‌دن آلنغان بولماسمی ایکان ؟ بزچه‌ده چبق ، چاباق ، چـابامق ، چاپامق سـوزلری باردر . بو Цѣпъ سوزیده شول ماده‌لردن آلندیغی کوکل گه کیله‌در. بومقاله اچنده آلتی اورنده ـ پود ـ سوزی باردر. بو سوز روسچه‌ده بولسه ده ـ باتمان ، چاپان ، تنـکه ـ قبیلندن ، تورك سـوزی بولاچغی یاقندر . دورتکل سارژین دیه‌چك اورنده توگارك سارژین دیولمشدر. توگارك ایسه دائره معناسنده بولوب ، جیر اشنده اوندای توسلی اش بولمایدر . مربع ـ قوادراتنی اورنینه بزده دورتکل سـوزی بار در؛ شول یورگزلملی در ، مربع چاقرم ـ قوادراتنی چاقرم اورنینه دورتکل چاقرم دیولسه نه‌ق تورکچه بولادر . بزشولای توشندك .

معلم « حسن علی » اوفا

بشنچی بولم.

اوشبو بشنچی بولمده «شورا» مجموعه‌سی اسمینه هدیه ایدلمش رساله‌لردن بعضیلری درج اولنه‌چغی (یوقاریده ۱۴ نچی بیتده) وعده قیلنمش ایدی. لکن «تل یاریشی» مجموعه‌سی ایلکدن گمان قیلنغان دن ایکی الوش آرتق اولدی. مذکور رساله‌لر قوشلدیغی تقدیرده دخی زورایاچق اولدیغندن رساله‌لردن هیچ برینی قوشمازغه مناسب کوردك. شویله ایسه ده ایلکدن وعده ایدلگان اوشبو بولم؛ بوش قالماسون ایچون بر ایکی قسقه شعرلر درج اولنه‌چقدر. بونلرده «شورا» غه یبارلمش هدیه‌لر جمله‌سندندر.

I

«شورا» مجموعه‌سینه سوغات.

کوز قاراسی صارغایور چقمازمی آهمدن دوتون؟
اورتایو ردا ایلنی قیغوسی ایدر تندن اوتون
بیر بیرینه هر مسلمان آتیبان تلدن اوقون
دیسا بولغایمو چیبار سویلاوچیلر سوزدن اوکون
ایزدی ایزدیردی مسلمانلر اوزین اوزدن بوتون
کوزلرك آچساك مسلمان ایچرا بیرلیك کورمسك
بو ایلیك خیری ایچون یوردکدا شیردیك یورمسك
اوز ایویك بولمش بو ترکستاندا بیرلیك طورمسك

سارت قزاق قمتوتتارلرغه ایرکلیك سورمسڭ
كلدی الباصدی دیبان قورقودقوسی سوزدن بوتون
چین کوڭلدن طوغری ایگریدن مسلمان آلیدا
بیرله شرغه سویلەسڭ نیچه مسلمان یانیدا
ترك اوچاغیدر شو ترکستان مسلمان گانیدا
قاینامقنی استەسڭ کورمك مسلمان قانیدا
سویله یوردا سوزیدا امید اوزر اوزدن بوتون
آلغی ویرگیدا مسلمانه مسلمان کوڭلی یوق
آلسه بوتاندن آلور ویرسا بوتانه کوڭلی توق
اوز مسلمانین ایزوب یاطلرنی استر کوڭلی چوق
یخشی کلدك یاطلرا مؤمن‌غا قیلمق کوڭلی دوق *)
اوزگەلرغا قاطیشوب کیتدی مگو اوزدن بوتون
بیر آدیم باصمق بلیم ساری مسلمان استەمز
ایل آرابلگچلرین بلمم مسلمان استەمز
اوگرانورغا اوزگەدن نیچون مسلمان استەمز
باش ایدوب بلگچلرین بلمك مسلمان استه مز
یوز توبانغا کیتدیلر بیچارەلر اوزدن بوتون
ایکوڭل آیغیل مسلماندن بوتون قالمق نیدر
سانسز اوپکا کوکرا کیم صندوقینا سالمقمیدر ؟
تاریغوب ایل قیغوسین قویمای تیروب آلمقمیدر ؟
یا که بو توبسز دیگز ایچرا چتین طالمقمیدر ؟
« قاریا » ساعت ایکی کیتدك ینه اوزدن بوتون .

قاری محمد رحیم « یڭی بخارا »

*) دوق اورتا آسیا ترکلرنده تورقودمق سوزی .

II

کلدی حریت هر کیم کندی فکرین سویلاسون
سودیکی نه‌در جهانده سرین اظهار ایلسون
عاشق اولان هر زمان ذکر أیلیور محبوبه‌سین
بن‌ده بیك شوقیله یاد قیلدم «شوری» مجموعه‌سین .

جهلی تاشلاب ایشه باشلارغه هوسکار اولسه‌ڭز
علم، عرفان میدانینه کیرمه‌گه یوز قویسه‌ڭز
دنیاده انسان اولوب تورمقنی آرز قیلسه‌ڭز
اوقوڭز اخلاص ایله دوستلر «شوری» مجموعه‌سین.

. . . اسمنده اولان . . . . . نام جاهللری
اسلامه صانسز فلاکت ایردرین ظالملری
فهم ایدرسز شکسز آنلر . . . . . . خادملری
اوقوسه‌ڭز دقت ایله گربو «شوری» مجموعه‌سین .

کیملر اول ایستر ادب میداننده سیر ایتمه‌گی
کندینی ممنون و مسعود و . . . . . ایتمه‌گی
علم، عرفان لذتیله جانینی سیر ایتمه‌گی
اوقوسون لذت ایله اوشبو «شوری» مجموعه‌سین .

« حراث فخری »

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

کتابنك فهرستی

بیت
۳ سوز باشی
٦ بز و آنا تلمز
۸ تلمزگه خدمت ایدوچیلر
۱۱ تل صاقلامق یولی
۱۲ تل یاریشنده اولان شرطلر
۱۳ اوشبو مجموعه‌نك ترتیبی
۱۵ برنچی بولم
۱۵ تل توزه‌تمك
۱۷ تل مسئله‌سی
۱۹ ایکنچی بولم
۱۹ فاطمه سلطان قبرنده‌گی یازو
۲۰ بورنغی باشقردلرنك اجاره‌گه یر ویرولری
۲۱ اجاره یازوی
۲۲ ارچونچی بولم
۲۲ بر ایکی سوز
۲٤ تل یاریشی و مقاله یازوچیلر:
۲٤ ۱ صابرجان شاکرجان اوغلی
۲٤ ۲ محمد رحیم قاری تاج‌الدین اوغلی
۲۸ ۳ جهانگیر آبزگیلدین

بیت
۳۰ ٤ عبدالناصر عبداللوف
۳۲ ۵ ع. بطال
۳۵ ٦ محمد فاتح مرتاضین
۳۷ ۷ یارالله الولی
۳۹ ۸ علی اصغر عفورف
٤۱ ۹ اسماعیل علییف
٤۳ ۱۰ عبدالکریم سعیدف
٤۵ ۱۱ بهرام بیك دولتشایوف
٤۷ ۱۲ عارف‌الله کیکوف
٤۹ ۱۳ دلیل حسن‌الدین اوغلی
۵۰ ۱٤ فخرالاسلام عین‌الدین اوغلی
۵۳ ۱۵ م. العثمانی
۵۵ ۱٦ رضاء ترجمانی
۵٦ ۱۷ ظریف بشیری
۵۹ ۱۸ عبدالحق عبدالصمد اوغلی
٦۱ ۱۹ عبدالرحمن یولایف
٦۳ ۲۰ طیبه کمال
٦٦ ۲۱ « «
۷۰ ۲۲ هادی آطلاسوف
۷۳ ۲۳ عبدالغنی نیازی

۷۵ ۲٤ عمر قراشی
۷۷ ۲۵ میان عبدالاول الغفاری
۸۰ ۲٦ طاهر شاه مراد اوغلی
۸۲ ۲۷ محمدجان ایشمحمد اوغلی
۸۳ ۲۸ ا. صالحوف
۸۵ ۲۹ عبد المجید غفوری
۸۷ ۳۰ احنف تانغاتاروف
۹۱ ۳۱ عمر القراشی
۹۲ ۳۲ احمدجان بیکتمر اوغلی
۹۴ ۳۳ حسن علی، معلم
۹۸ ۳٤ عبدالخق عبدالصمد اوغلی
۹۹ ۳۵ علی بایازیدف
۱۰۱ ۳٦ احکم الدین ایسانبردین
۱۰۳ ۳۷ ذاکرجان آلخان
۱۰۵ ۳۸ محمد صابر ولدان
۱۰۷ ۳۹ عبدالرحمن رامییف
۱۰۹ ٤۰ فیض الباری جمال الدین
۱۱۱ ٤۱ عمر قراشی
۱۱۳ ٤۲ فیض الرحمن موسین
۱۱۴ ٤۳ حسن الدین کریموف
۱۱۷ ٤٤ م. عبدالرحمن شهابزاده
۱۱۹ ٤۵ محمدصفا علیموف
۱۲۱ ۴٦ محمد یونوسف
۱۲۳ ٤۷ ضیاءالدین رحمانقولوف
۱۲۵ ۴۸ هادی صابرجان
۱۲۷ ۴۹ کلیم الله سعدی
۱۲۹ ۵۰ عصمت مامیشوف
۱۳۱ ۵۱ کریم مرتاضین
۱۳۳ ۵۲ محمد نجیب آبیزوف
۱۳٦ ۵۳ سهمان الاسحاقی
۱۳۰ ۵٤ محمد حافظ بن محمد علی
۱۴۱ ۵۵ عمر جانبیکوف
۱۴۳ ۵٦ حبیب اسحاقی
۱٤۵ ۵۷ برهان منصوری
۱٤٦ ۵۸ عنایت الله احمدی
۱٤۸ ۵۹ حسیب الکریمی
۱۵۰ ٦۰ عبدالبر آتاوی
۱۵۲ ٦۱ حکمت مفتاح
۱۵۳ ٦۲ شاکرجان تاج الدینف
۱۵۵ ٦۳ احمد توقتابایوف
۱۵۷ ٦٤ ولیشاه علی اکبروف
۱٦۰ ٦۵ محمد جان عبد الولییف
۱٦٤ ٦٦ حسن علی
۱۷۰ ٦۷ اسد الله جمال الدین
۱۷۲ ٦۸ محمد صابرالولدانی
۱۷٤ ٦۹ نظر خواجه عبدالصمد اوغلی
۱۷٦ ۷۰ صلاح الدین
۱۷۸ ۷۱ حاج احمد رامییف
۱۸۰ ۷۲ لقمان صدیق

تل یاریشی یازلغان اورنلر

آلما آتا . اسپاس . استرخان . استرلیتامق . المت . اورالسکی . اورگانج . اورنبورغ . اوفا . بخارا . بلبای . بوبی . بوری . بوزولوق . بوکای ایلی . بوگولمه . پیترپاول . تاشکند . تومسکی . جامبیتی . چیسطای . خاربین . خوالین . سامار . سامایکین . سیمی پولات . طرویسکی . غولجه . قراسنو اوفیمسکی . قزان . کرمینه . مالمژ . مسقوا . مماذش . مینزله ویرخورال . یارکند . یانگیلدی . یکاترینبورغ . نا معلوم ۵ عدد .

تل یاریشندن باشقه « بولم » لرده اولان کیمسه‌لر

آرسلان خان ۱۹	زویوف ۹
ابوحیان الاندلسی ۴	شاه احمد بن احمدی ۹
ابو المنیخ ۸	صابرجان القورماشی
اسماعیل بك غصپرینسکی ۱۰	صالح کوکلاش ۸
اسماعیل حاجی ۹	عبدالحکیم عبدالرشید ۹
انس بن مالك ۸	عبد الحی دینمحمد
بایمراد حضرت ۹	عبدالقیوم الناصری ۱۰
بخاری ۸	علی شیرنوایی ۱۰
برهان الدین حضرت ۶	عمر جانبیکوف ۱۹
جاحظ ۵	فاطمه سلطان ۱۹
حاجی معین الدین شکری	محمد جان مفتی ۶
حسن علی	محمد صلاح اژدانی ۱۷
حسین فیضخانی ۱۰	محمد رحیم قاری تاج الدین

محمد ولی یحیین ۹
مرتضی حاجی ۸
مرجانی ۱۰
نور محمد نوغای ۲۲
لطف الله الالمتی ۹
ویلیامینوف – زیرنوف ۱۰ – ۱۹
هبت الله ایشان ۹
یعقوب سید ۱۹

مقاله یازوچیلرنڭ اسملری.

احمد توقتابایوف . تومسکی . ۱۵۷
احمد جان بیکتمروف . « . ۹٤
احکم الدین ایسانبردین بلبای. ۱۰۳
احنف تانغاتاروف « . ۹۰
اسدالله جمال الدینوف اسپاس .
اسماعیل علییف . تاشکند . ٤۳
ا . صالحوف . «یانکیلدی» ۸۵
برهان منصوری . خوالین . ۱٤٦
بهرام بیك دولتشایوف . بخارا. ٤۷
جهان گیر آبزگیلدین . اوفا . ۳۰
حبیب اسحاقی . مینزله . ۱٤۵
حسن علی . اوفا . ۹۷
حکمت مفتاح . قزان . ۱۵۳
حسن الدین کریموف. بوری. ۱۱۷
حسیب الکریمی . قزان . ۱٤۹
دلیل حسن الدین. استرخان. ٤۹
ذاکرجان الخانوف پیترپاول. ۱۰۵
رضاء ترجمانی . (؟) . ۵٦
سهمان الاسحاقی . بوری . ۱۳۸
شاکر جان تاج الدین . جامبیتی . ۱۵٤
صابر (محمد صابر)
صابرجان شاکرجان . آلماآتا، ۲۵
صفا (محمد صفا)
ضیاء الدین رحمانقولوف . طرو-یسکی . ۱۲۵
طاهر شاه مراد . مینزله ، ۸۱
طیبه کمال . چیستای ، ٦٦ – ٦۸ – ٦۹ .
ظریف بشیری . اورنبورغ . ۵۸
عارف الله کیکوف . بوری . ٤۸
عبدالباری بطال. اورنبورغ . ۳۵
عبدالبر آتاوی . مالمژ . ۱۵۱
عبدالحق عبدالصمد. بوبی ٦۰-۹۹
عبدالرحمن (م . عبدالرحمن)
عبدالرحمن رامییف. استرلیتامق. ۱۰۹
عبد الرحمن یولایوف . قراسنو اوفیمسکی . ٦۳
عبدالغنی نیازی . استرخان . ۷۵

عبدالکریم سعیدف. اورگانج. ٤٤
عبدالمجید غفوری. اوفا. ۸۷
عبدالناصر عبداللوف. بلبای. ۳۲
عصمت مامیشوف. سامایکین. ۱۳۱
علی اصغر غفورف. بوزولوق. ۴۰
علی بایازیدوف. قزان. ۱۰۱
عمر جانیبکوف. پیترپاول. ۱٤۲
عمر قاراشی. بوکای ایلی. ۷۷-
۹۲ – ۱۱۲
عنایت‌الله احمدی. خاربین ۱٤۸
فخرالاسلام عین الدین. طرو –
یسکی. ۵۳
فیض الباری جمال الدین. محادش. ۱۱۰
فیض الرحمن موسین. سیمی
پالات. ۱۱۴
کریم مرتاضین. بوری. ۱۳۳
کلیم‌الله سعدی. تاشکند. ۱۲۹
لقمان صدیق بوزولوق.
محمد جان ایشمحمدوف. ۸۳
محمد جان عبدالولی. اورنبورغ.
محمد حافظ محمد علی. مینزله. ۱۴۰
محمد رحیم تاج‌الدین. بخارا. ۲۷
محمد صابر ولدان. بوگولمه. ۱۰۷
محمد صفا علیموف. مسقوا. ۱۲۰
م. عبد الرحمن شهابزاده.
سامار. ۱۱۸
م. العثمانی. ویرخورال. ۵۵
محمد فاتح مرتاضین. سامار. ۳۷
محمد نجیب آبیزوف. قزان. ۱۳۵
محمد یونوسف. یکاترینبورغ. ۱۲۳
میان عبدالاول. قراسنواوفیمسکی. ۸۰
نظر خواجه عبدالصمد. یارکند.
ولیشاه علی اکبر. غولجه ۱۶۰
هادی آطلاسوف. المت. ۷۲
یارالله الولی اورنبورغ. ٤۱

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ